

ČLOVĚK A JEHO IDENTITA A VLASTIVĚDNÝ ZÁKLAD

Studijní opora

Pedagogická
fakulta

MONIKA KUDELOVÁ
PAVLA ŠINDLEROVÁ
ALŽBĚTA VAŇKOVÁ

Studijní opora vznikla za podpory grantu z Interní grantové agentury UP v Olomouci č. IGA_PdF_2018_005 s názvem **Regionální dějiny ve výuce výchovy k občanství a dějepisu.**

Název studijní opory: Člověk a jeho identita a vlastivědný základ

Autorky: Mgr. Monika Kudelová,
Mgr. Pavla Šindlerová,
Mgr. Alžběta Vaňková

Rok vydání: 2021

Recenzenti: PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.
Mgr. Tomáš Hubálek, Ph.D.

© Monika Kudelová, Pavla Šindlerová, Alžběta Vaňková

© Katedra společenských věd PdF UP v Olomouci

© Pavel Krákora, fotografie na titulní straně

Jazyková a obsahová korektura nebyla provedena a za tyto oblasti odpovídají autorky.

Obsah

Úvod	4
1 Významné mezníky české státnosti	5
1.1 Slované na našem území	5
1.2 Velká Morava	5
1.3 Stát za vlády Přemyslovců	6
1.4 Lucemburkové v českých zemích	6
1.5 Období husitů	7
1.6 Jagellonci a nástup Habsburků	8
1.7 Habsburská monarchie	8
1.8 První světová válka	13
2 Historické milníky a projevy národní identity Čechů a Slováků ve 20. stl.	15
2.1 Československo mezi první a druhou světovou válkou	15
2.2 Nacistická okupace českých zemí a její důsledky	18
2.3 ČSR jako součást sovětského mocenského bloku po 2. sv. válce	21
3 Vlast a vlastenectví	26
3.1 Vymezení pojmů	26
4 Pojetí času, kalendář, pranostiky	30
4.1 Čas	30
4.2 Kalendář	31
4.3 Kalendářní pranostiky	33
5 České obyčeje, tradice a slavnosti	35
5.1 Obyčeje a slavnosti	35
5.2 Leden	35
5.3 Únor	36
5.4 Březen	37
5.5 Duben	37
5.6 Květen	39
5.7 Červen	41
5.8 Červenec	42
5.9 Srpen	43
5.10 Září	44
5.11 Listopad	45
5.12 Prosinec	46
6 Státní svátky, symboly a významné dny	50

6.1	Státní svátky v České republice	50
6.2	Ostatní svátky v České republice	51
6.3	Dny pracovního klidu	52
6.4	Významné dny	53
7	Symbolsy ČR	55
7.1	Historický vývoj českých symbolů	55
7.2	Charakteristika jednotlivých státních znaků:	57
8	Významné osobnosti české historie	62
8.1	Spisovatelé	62
8.2	Malíři	63
8.3	Hudebníci	63
8.4	Lékaři	64
8.5	Významní vědci a technici	64
8.6	Další významné osobnosti	64
9	Obec, region, kraj	66
9.1	Obec	66
9.2	Region	67
9.3	Kraj	71
10	Život ve škole, práva a povinnosti žáků, školní pravidla a normy	75
10.1	Práva a povinnosti žáků	75
10.2	Školní pravidla a normy	76
10.3	Tvorba školních a třídních pravidel	76
11	Význam žákovské samosprávy	79
11.1	Participace žáků	79
11.2	Formy participace žáků	80
12	Význam vzdělání	83
12.1	Druhy vzdělávání	84
12.2	Metody vzdělávání	84
12.3	Základní struktura školské vzdělávací soustavy	84
12.4	Preprimární vzdělávání	85
12.5	Primární vzdělávání	86
12.6	Vyšší sekundární vzdělávání	87
12.7	Terciární vzdělávání	88
12.8	Celoživotní vzdělávání	89
	Vysvětlivky k ikonám	91
	Literatura	93

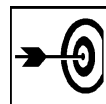
Úvod

Vážené kolegyně, vážení kolegové,

Studijní opora, která se vám dostává do rukou, se zabývá problematikou identity člověka a vlastivědným základem. Cílem tohoto studijního materiálu není podat rozsáhlé informace k dané problematice, nýbrž poskytnout ucelený přehled. Ve studijní opoře najdete na začátku každé kapitoly krátký úvod, klíčová slova. Jsou zde také použity ikony, které celý text zpřehledňují. V závěru každé kapitoly je krátké shrnutí a několik úkolů či otázek k procvičení i zamyšlení nad textem. Součástí publikace je rovněž seznam použité a doporučené literatury.

Doufáme, že následující text Vám poskytne nejen inspiraci, ale také i obohacení ve Vašem studiu. Přejeme Vám mnoho úspěchů. Na tomto místě si také dovolíme poděkovat Všem recenzentům, kteří svými doporučeními pomohli zkvalitnit tento text.

Cíle

Po prostudování této studijní opory budete znát:

- klíčové události, symboly a mezníky české státnosti;
- osobnosti, které ovlivnily vývoj naší země;
- základní rozdělení územní samosprávy České republiky

Budete schopni:

- charakterizovat proměny české společnosti a její kulturní i národnostní vývoj od středověku do konce 20. století
- definovat pojmy národ, nacionalismus, vlastenectví či národní identita
- odlišit typy kalendářů, interpretovat pojetí času v minulosti a dnes
- objasnit původ a význam pranostik
- uvést příklady českých zvyků, obyčejů či tradic
- přiblížit historický kontext státních i církevních svátků
- vyjmenovat státní symboly, reflektovat jejich historický původ a národnostní společenský význam
- představit významné osobnosti, jejich činnost a přínos pro českou společnost
- popsat strukturu vzdělávací soustavy České republiky a význam vzdělávání v životě člověka, význam žákovské samosprávy a vymezit práva a povinnosti žáka ve vzdělávacích institucích.

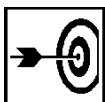
Získáte:

- nové vědomosti v oblasti vlastivědného základu v kontextu naší země;
- znalost řady pojmů z oblasti vlasti, vlastenectví a územního rozdělení země;
- schopnost kriticky přemýšlet nad kulturním, politickým a historickým vývojem naší země.

Monika Kudelová, Pavla Šindlerová, Alžběta Vaňková

1 Významné mezníky české státnosti

Základem státnosti každého státu jsou symboly, zvyky, tradice, kultura, osobnosti, jazyk ale i státní instituce. Všechny tyto atributy přispívají ke svébytnosti národa. U nás je česká státnost úzce propojena s osobou sv. Václava, který pocházel z rodu Přemyslovců a je patronem naší země. Vzhledem k rozsáhlosti tématu se v této kapitole zaměříme zejména na tradice české státnosti a významné historické milníky české historie do období konce první světové války.

V této kapitole se dozvíte:

- co je to česká státnost
- jaké jsou významné české tradice
- jaké jsou významné milníky české historie

Klíčová slova: osobnosti, státnost historie

1.1 Slované na našem území

Období 4. - 6. století je nazýváno obdobím stěhování národů. V první polovině 6. století na naše území přicházejí **slovanské kmeny** z jihovýchodu a severovýchodu. Jejich novým domovem se stala úrodná oblast v nížinách v oblasti Čech a Moravy.

Slované, žijící na našem území se bránili nájezdům mnoha kmenů. Nejagresivnější byli **Avaři**, kteří přišli do střední Evropy z Asie. Proti Avarům vypuklo povstání slovanských kmenů. do jehož čela se postavil **franský kupec Sám** (623-624). Ten sjednotil slovanské kmeny a odrazil útok franského krále **Dagoberta I.** K úplné porážce došlo roku 631 u pevnosti **Vogastisburgu**. Nedá se hovořit o tom, že by **Sámova říše** byl již funkční stát, ale spíše svaz kmenů, který úzce spojovala osobnost vládců. Po Sámově smrti někdy v letech 658–659 se tato říše rozpadla na menší kmenová území.

1.2 Velká Morava

Velká Morava se datuje v období **9. - 10. století**. Jednalo se o první skutečný státní útvar na našem území. Její počátky jsou spojeny s mocí moravského knížete **Mojmíra**. Dalším, kdo převzal moc, byl **Rostislav**. Ten musel odolávat náporu Východofranské říše. Rostislav požádal císaře Byzantské říše o vyslání misionářů, jejichž úkolem by bylo šířit křesťanství v jazyce, který by byl srozumitelný moravskému obyvatelstvu. Jeho snažení mělo dva cíle: omezit vliv franských kněží, kteří působili na Velké Moravě a vytvoření domácí církevní organizace.

V roce 863 přišli ze Soluně na Velkou Moravu bratři **Konstantin a Metoděj**. Konstantin přeložil do staroslovenštiny velké množství náboženských knih a sestavil i písmo **hlaholici**. Z té se později vyvinula

jednodušší **cyrilice**. Oba bratři a jejich činnost byla podporována i papežem, který jmenoval Metoděje moravským arcibiskupem.

Největší úspěch a rozmach zažila Velká Morava za knížete Svatopluka, který rozšířil svou moc i na další slovanská území. Po jeho smrti začátkem 10. století Velká Morava zaniká pod nájezdem kočovných kmenů. Po roce 906 o ní mizí veškeré zprávy.

1.3 Stát za vlády Přemyslovců

Po zániku Velké Moravy se centrem české státnosti stala oblast Čech. Při sjednocovacím procesu měl rozhodující úlohu kmen Čechů, v jehož čele stál **rod Přemyslovců**. Mezi první historicky doloženého českého knížete patří **Bořivoj**. Ten přenesl sídlo z Levého Hradce na Pražský hrad. Při vytváření českého státu byl velmi důležitou osobou **kníže Václav**, který byl Bořivojovým vnukem. O jeho vládě moc nevíme, přesto se jeho osoba stala v podstatě kultem. Kníže Václav byl zavražděn v roce 935 ve Staré Boleslavi služebníky svého bratra Boleslava. Jeho ostatky byly po jeho smrti přeneseny do kostela sv. Víta na Pražském hradě. Od té doby začal být Václav uznáván jako světec a ochránce českého státu. **Boleslav I.** dlouho vedl rozbroje se saským panovníkem Otou I., ale nakonec došlo ke smíru. Podařilo se mu podstatně rozšířit území českého státu a nechal razit i stříbrné mince - **denáry**. Během vlády **Boleslava II.** bylo v roce 973 v Praze založeno **biskupství**. Jeho čelní osobou se stal **biskup Vojtěch** z rodu Slavníkovců. V roce 995 došlo k vyvraždění rodu Slavníkovců na hradě Libici a tím tento slavný rod vymřel.

V období 11. a 12. století se na českém stolci vystříдалo mnoho panovníků. Zmínit můžeme například knížete **Břetislava**, který zavedl nástupnický řád, tzv. **primogenitury**. Kdy na trůn měl nastoupit nejstarší ze synů. Mladším příbuzným pak byly do správy svěřeny části území zejména na Moravě. Syn Břetislava **Vratislav II.** získal v roce 1085 královský titul jako díky za spolupráci s císařem, který měl spory s papežem. Totéž se podařilo v roce 1158 i **Vladislavu II.**, který se svým vojskem pomohl císaři Fridrichu Barbarossovi dobýt severoitalské město Milán. Dalším úspěšným panovníkem byl **Přemysl Otakar I.**, díky němuž byly spory mezi Přemyslovci uklidněny, a došlo k upevnění pozice českého státu. Fridrich II. mu v roce **1212** udělil **Zlatou bulu sicilskou**, která potvrzovala královskou hodnost pro české panovníky. Nástupcem Přemysla Otakara I. se stal jeho syn **Václav I.** Jeho sestra **Anežka Česká**, která byla v listopadu 1289 prohlášena za svatou, proslula ve své době péčí o nemocné a chudé. **Přemysl Otakar II.** zvaný král „**železný a zlatý**“ se oženil s dědičkou rakouských zemí, Markétou Babenberskou. Díky tomu získal moc právě v rakouské oblasti. Přemysl se dostal do sporu s novým římským králem Rudolfem Habsburským, odmítl ho podpořit a **v bitvě na Moravském poli** 26. srpna 1278 byl Přemysl Otakar II. poražen a zabit. Po jeho smrti vypukl v českých zemích hladomor a zemi začaly ničit braniborské oddíly. Přemyslův syn **Václav II.** nastoupil na trůn ve dvanácti letech v roce 1283. Během jeho vlády došlo k obnovení stability českého státu. Zde se od roku 1300 razily **pražské groše**. Část polské šlechty zvolila Václava II. v roce 1300 polským králem a pro svého syna získal i korunu uherskou. V roce 1305 ale král zemřel na tuberkulózu a o rok později byl jeho syn **Václav III.** zavražděn v Olomouci na válečné výpravě do Polska. Smrtí tohoto panovníka skončila v českých zemích vláda přemyslovské dynastie.

1.4 Lucemburkové v českých zemích

Po smrti posledního Přemyslovce se vedly spory o česká území. Tyto spory ukončil nástup **Jana Lucemburského** v roce 1310, který byl synem tehdejšího císaře Svaté říše římské. Jeho pozice byla posílena sňatkem s **Eliškou Přemyslovnou**. Jan Lucemburský byl velmi úspěšný v zahraniční politice a

podařilo se mu výrazně rozšířit území českého státu (připojení Chebska, Horní Lužice a většinu Slezska). V roce 1346 padl v bitvě u Kresčaku, kde se utkal proti Angličanům. Krátce před smrtí, za jeho přičinění, získal jeho syn **Karel IV.** titul krále Svaté říše římské.

Po smrti svého otce se Karel IV. ujal vlády v českých zemích, ve kterých viděl velký potenciál, jak hospodářský, tak i kulturní. Podařilo se mu získat zpět královský majetek, který jeho otec ztratil. Oporu hledal v církvi, z jejíž řad bylo mnoho jeho rádčů (např. pražský arcibiskup **Arnošt z Pardubic**). V roce 1344 v Praze vzniklo arcibiskupství a čtyři roky později i univerzita. V témže roce 1348 bylo založeno i Nové Město pražské. Nechal vybudovat hrad Karlštejn, který využil jako místo pro uložení korunovačních klenotů. Během jeho vlády se začal využívat pojem pro území, které měl pod svou správou, **země Koruny české**. Karel IV. byl také císařem Svaté říše římské od roku 1355. Neúspěšný byl jeho pokus o prosazení zemského zákoníku **Maiestas Carolina**, který by platil v českém státě. Byl odmítnut českou šlechtou.

Karlův syn **Václav IV.** již nebyl tak úspěšný a nedokázal navázat na dílo svého otce. Hlavním problémem byly rozpory s vysokou českou šlechtou a představiteli církve. Pozici Václava IV. oslabovaly i spory s dalšími členy lucemburského rodu. Tato krize byla předzvěstí husitství. Ani **Zikmund Lucemburský** (bratr Václava), ačkoli byl velmi schopný, tak nikdy nebyl schopen plně převzít moc v českých zemích.

1.5 Období husitů

1.5.1 Začátky husitské revoluce

Po smrti Karla IV. postihla české země hluboká **hospodářská a společenská krize**. Hlavní problém byl spatřován v církvi, která neplnila své poslání a nedodržovala křesťanské zásady. Zejména prodávání odpustků, hromadění majetku nebo prodávání církevních hodností. V té době začali reformní myslitelé hlásat nápravu církve a působili na pražské univerzitě.

Univerzitní mistr **Jan Hus** kázal v **Betlémské kapli** od roku 1402. Husovy myšlenky byly podporovány i králem Václavem IV., který v roce 1409 tzv. **Dekretem kutnohorským** předal kontrolu nad pražskou univerzitou do rukou Husovy skupiny. Jan Hus se díky svým názorům dostával do velkého rozporu s hlavními představiteli církve i s papežem. Roku 1412 byl nucen opustit Prahu. V roce 1414 se konal **koncil v Kostnici**, na který byl pozván i Hus. Na tomto koncilu byl zatčen, odsouzen jako kacíř a **6. 7. 1415 upálen**. Husova smrt vyvolala vlnu nevole mezi jeho příznivci, kteří byli označováni jako **husité**. V roce 1419 se konala **první pražská defenestrace**, při které byli z oken novoměstské radnice svrženi členi katolické městské rady husitskými radikály. Po těchto událostech umírá již nemocný král Václav IV.

1.5.2 Průběh husitské revoluce

Husité se dělili na dva proudy, podle požadavků a podle způsobu, jakým je chtěli uskutečnit. Umírněná část byla reprezentována husitskou šlechtou a učenci z pražské univerzity. Radikální proud byl reprezentován tábořským husitským svazem, jehož střediskem se stalo město Tábor. Společným cílem byly **čtyři artikuly pražské**. V těch byl shrnut program husitů v této formě: požadovali svobodný výklad Bible, přijímání podobojí, zbavení církve majetku a trestání těžkých hříchů. Tento program ovšem nebyl přijat ostatními státy. Husitství nemělo výraznou podporu ani v českých zemích. V omezené míře bylo rozšířeno v Čechách a na Moravě mizivě.

Proti husitství stanul římský a uherský král Zikmund Lucemburský, kterého husité odmítli přijmout jako českého krále. Proti husitům bylo vysláno celkem pět křížových výprav v letech 1420-1431, které ale skončily úspěšně pro husity. Velkému úspěchu se těšil husitský vojevůdce **Jan Žižka z Trocnova**. Po jeho smrti se vedení ujal **Prokop Holý**. Vzhledem k neúspěchům vojska Zikmunda Lucemburského se panovník rozhodl navrhnout kompromis mezi oběma stranami. Husitská delegace se v lednu 1433 dostavila na **církevní koncil v Basileji**, aby zde jednala o svém programu. Ale husitští radikálové odmítali dohodu přijmout a tak byli **1434** poraženi v **bitvě u Lipan**, v níž padl i Prokop Holý. Kompromisní dohoda uzavřená mezi basilejským koncilem a umírněnými husity (tzv. **basilejská kompaktáta**), která uznávala část husitských požadavků, umožnila konečně v roce 1436 i přijetí Zikmunda Lucemburského za českého krále.

1.6 Jagellonci a nástup Habsburků

Jiří z Poděbrad byl dalším z panovníků, kteří se starali o české země. Zemi spravoval za nezletilosti **Ladislava Pohrobka** a po jeho náhlé smrti byl dne 2. března 1458 zvolen českým králem. Během své vlády se snažil země pozdvihnout po husitských válkách. Jako první nabídl vznik mírového spolku roku 1464, který by v podstatě fungoval jako dnešní mezinárodní organizace. Ovšem tento projekt nebyl uznán. Navíc papež prohlásil kompaktáta za zrušená a vyzval ke křížové výpravě proti Jiřímu. Ten tak musel bojovat proti českým katolíkům, kteří se vzbouřili a proti uherskému králi **Matyáši Korvínovi**, který chtěl ovládnout české země. Matyáš obsadil Moravu, Slezsko a Lužice a nechal se v roce 1469 korunovat v Olomouci na českého krále. V roce 1471 zemřel Jiří z Poděbrad a místo něj nastoupil polský princ **Vladislav Jagellonský**.

Dvojvládí v českém státě ukončila až smrt Matyáše Korvína v roce 1490, po níž se Vladislav Jagellonský stal i uherským králem. Tímto došlo ke spojení českého a uherského státu pod vládou jednoho panovníka. Během tohoto období zvané stavovská monarchie byla moc rozdělena mezi panovníka a šlechtu. Velkou moc měli zemské úřady, zemský sněm a zemský soud. V roce 1500 vyšlo **Vladislavské zřízení zemské**, které mělo funkci ústavy. V této době nastalo období určité náboženské tolerance. Naopak byly vyhroceny vztahy mezi šlechtou a královskými městy, které se přeli o politickou moc. Tyto konflikty byly v roce 1517 utlumeny kompromisní **Svatováclavskou smlouvou**. Syn Vladislava Jagellonského, český a uherský král **Ludvík Jagellonský**, se pokusil zastavit vpád Turků do Uher, ale 29. srpna 1526 zahynul v **bitvě u Moháče**. Tím se ve střední Evropě otevřela cesta pro vládu Habsburků.

1.7 Habsburská monarchie

1.7.1 Počátky Habsburků v českých zemích

Novým panovníkem byl zvolen rakouský arcikníže **Ludvík Ferdinand I. Habsburský**, který se stal i uherským králem. Došlo tak ke spojení rakouských a českých zemí i části Uher. Toto dalo základ vzniku habsburské monarchie, která trvala až do roku 1918. Ferdinand I. slíbil českým stavům, že bude dodržovat jejich práva, nicméně se jednalo jen o formální slib, který nebyl dodržován. Posiloval svou centrální královskou moc a zřizoval centrální úřady pro všechny země, kterým vládl. Podporoval také katolickou církev, která byla jeho oporou. V roce 1547 potlačil Ferdinand I. odboj české šlechty a měšťanstva a v roce 1556 pozval do českých zemí jezuitský řád, který stál v čele boje katolické církve za obnovu jejího vlivu. V roce 1575 byla vydána **Česká konfese Maxmiliánem II.** Ta byla poněkud vstřícnější vůči nekatolíkům a povolovala jistou náboženskou svobodu. Dalším panovníkem byl **Rudolf**

II., který byl přinucen k rozsáhlým ústupkům vůči českým nekatolíkům. V roce 1906 byl vydán **Rudolfův Majestát**, který zaručoval náboženskou svobodu šlechtě, měšťanům i poddaným.

1.7.2 Stavovské povstání a třicetiletá válka

Třicetiletá válka byla vyústěním náboženských a mocenských sporů v Evropě. Bezprostřední příčinou jejího vzniku se staly události v českých zemích. Hlavním důvodem byly rozpory mezi nekatolickými stavy a královskými místodržícími, kteří nerespektovali Rudolfův Majestát. Konflikt vypukl v květnu 1618, kdy opozice vyhodila místodržící a jejich písaře z oken Pražského hradu do hradního příkopu. Touto **defenestrací** začalo **české stavovské povstání** proti Habsburkům, které trvalo od roku 1618 až do roku 1620 a také třicetiletá válka v letech 1618 - 1648. Čeští stavové vytvořili vládu, která měla prozatímne spravovat zemi, a v létě 1619 zvolili českým králem říšského knížete **Fridricha V. Falckého**. V **bitvě na Bílé hoře** 8. listopadu 1620 bylo stavovské vojsko poraženo a Fridrich Falcký uprchl ze země. To značně posílilo moc císaře Ferdinanda II. Roku **1621** bylo **popraveno** v Praze na **Staroměstském náměstí 27 účastníků** stavovského povstání. V roce 1627 bylo vydáno **Obnovené zřízení zemské**. Dle něj měli Habsburkové dědičný nárok na český trůn a jediným náboženstvím se stalo katolictví. Kdo odmítl katolictví, tak musel opustit zemi.

Roku 1648 byl vydán **vestfálský mír**, který ovšem už nic nezměnil na podřízenosti českých zemí Habsburkům. Dalšími vojenskými operacemi došlo k pustošení českých zemí, které byly drancovány. Horní a Dolní Lužice přestaly být v tomto období součástí zemí Koruny české a byly připojeny k Sasku.

1.7.3 Období po třicetileté válce

Třicetiletá válka měla drtivý dopad na české země nejen z hospodářského, ale také společenského hlediska. Došlo ke zvýšení daní pro poddané, nesměli se bez povolení stěhovat a byli nuceni bezplatně pracovat na půdě vrchností (**roboty**). Což logicky vedlo k další nespokojenosti, tentokrát právě ze strany poddaných rolníků. Nevůle proti systému vyvrcholila roku 1680, kdy došlo k povstání, které však bylo potlačeno **Leopoldem I.** a byl vydán robotní patent, který stanovil délku roboty na tři dny v týdnu.

Habsburská monarchie vedla i po skončení třicetileté války četné vojenské konflikty. Můžeme zmínit např. Francii nebo Turky. V létě roku 1683 dokonce turecká armáda oblehla hlavní město habsburské monarchie Vídeň, ale s pomocí spojeneckých oddílů pod velením polského krále byla poražena. V následujícím období pak započalo postupné vytlačování Turků ze střední a jihovýchodní Evropy. Po Leopoldovi I. nastoupil jeho syn **Josef I.**, který ovšem vládl příliš krátce. Na trůnu jej vystřídal bratr **Karel VI.**, který vydal roku **1713 pragmatickou sankci**. Díky ní by měla být vláda habsburské říše v rukou jednoho panovníka a bezprostředního dědice. V případě vymření mužské linie mělo nástupnictví přecházet i na ženské potomky. Toto ustanovení bylo realizováno roku 1740, kdy na trůn nastoupila jeho dcera **Marie Terezie**.

1.7.4 Osvícenství v českých zemích

Nástup Marie Terezie nebyl nijak jednoduchý. Konvence, které se neztotožňovaly s ženským panovníkem, byly příliš zažitě. Proti nové panovnici se vytvořila silná koalice evropských států, které si chtěly přivlastnit jednotlivé státy habsburské monarchie. Jako první vypukla **válka o dědictví rakouské** (1740-1748), kdy se Marii Terezii podařilo uhájit téměř celé území. Bohužel v této válce ztratila Kladsko a Slezsko, které obsadil pruský král Fridrich II. Ani **sedmiletá válka** (1756-1763) na tomto rozdělení nic nezměnila.

Tyto konflikty vedly Marii Terezii k tomu, že je třeba přetransformovat systém v celé říši. Snažila se, aby se její země vyrovnaly západoevropským velmocím. Byly vytvořeny společné centrální orgány všech habsburských zemí (kromě Uher), které se staly předchůdci pozdějších ministerstev a vlád. Pozornost byla věnována **školským reformám**, v rámci nichž byla vytvářena síť škol a zavedena povinná školní docházka pro děti od 6 do 12 let. Řada reforem umožňovala zkvalitnění obchodu např. zrušení celních hranic mezi jednotlivými zeměmi habsburské monarchie, zavedení jednotné soustavy měř a vah a stát se snažil podporovat rozvoj průmyslové i zemědělské výroby. Byly pořizovány soupisy půdy a obyvatelstva. Bylo zrušeno mučení.

Reformy, které se nesly v duchu **osvícenství**, byly přelomové. Plynule na ně navázal syn Marie Terezie a to **Josef II.**, který vydal **patent o zrušení nevolnictví roku 1781**. Ten odstraňoval osobní závislost rolníků na jejich vrchnostech. Poddaní se tedy mohli bez souhlasu svých pánů stěhovat, vstupovat do manželství nebo dávat děti na studia. Dalším významným krokem Josefa II. byl **toleranční patent**, který byl vydán v roce 1781. Tento patent povoloval nejen katolické, ale i některá nekatolická náboženství. Josef II. zrušil velké množství klášterů a církev postavil pod dohled státu. Byla také spojena čtyři dosud samostatně existující pražská města (Staré Město, Nové Město, Malá Strana a Hradčany) do jednoho celku, čímž vznikla Praha v novodobém smyslu. Po smrti Josefa II. byly za vlády jeho bratra **Leopolda II.** některé z jeho reforem odvolány.

1.7.5 Národní obrození v českých zemích

Habsburská monarchie byla krátce pod vládou Leopolda II., poté převzal moc **František II.** Celá říše byla ovlivněna událostmi ve Francii, kde propuklo revoluční hnutí. Na našem území se v roce 1805 odehrálo jedno z nejvýznamnějších střetnutí těchto konfliktů - **bitva u Slavkova** (tzv. bitva tří císařů) - ve které byla poražena ruská a rakouská vojska pod vedením Napoleona. Po této drtivé porážce zavládl **metternichovský absolutismus**, kdy byl výrazně posílen policejní aparát a cenzura v celé říši. To vše díky kancléři Metternichovi, který měl významnou úlohu na **Vídeňském kongresu** (1814-1815). Na Kongresu byly uspořádány poměry v Evropě.

V této době však stále sílí potřeba českého národa na sjednocení a posílení jeho pozic. Toto období se nazývá **národní obrození**. Nejdříve se účastnil jen úzký okruh vlasteneckých vzdělanců, ale později začali být podporováni i šlechtou. Snaha o vytvoření moderního českého jazyka byla velmi silná. O jeho moderní podobu se zasloužil zejména **Josef Dobrovský**, **Josef Jungmann** a další obrozenci. Významnou osobností byl rovněž novinář a nakladatel **Václav Matěj Kramerius**, který od osmdesátých let 18. století vydával česky psané noviny a založil nakladatelství **Česká expedice**. Skupina divadelníků kolem **Václava Tháma** začala uvádět ve **Vlasteneckém divadle** (tzv. Boudě) v Praze české divadelní hry. V roce 1818 bylo založeno **Vlastenecké** (dnes Národní) **muzeum** v Praze a v roce 1831 vznikla **Matice česká**, vydavatelství českých vědeckých knih. **František Palacký** vytvořil rozsáhlé dílo Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě. V přírodních vědách vynikl např. **Jan Evangelista Purkyně**. Úspěch zaznamenala i česká krásná literatura, např. **Karla Hynka Máchy** nebo **Josefa Kajetána Tyla**.

V předvečer revolučního roku 1848 se začal formovat i politický program českého národa. Zásahu na tom měli zejména novinář a spisovatel **Karel Havlíček Borovský**, právník a pozdější politik **František Ladislav Rieger** a radikálně demokraticky smýšlející novinář a spisovatel **Karel Sabina**. Zárodkem radikálně demokratické politiky se stal tajný spolek Repeal, který vznikl v roce 1844 v Praze.

1.7.6 Revoluce v habsburské monarchii

Revoluční hnutí roku 1848 zasáhly i habsburskou monarchii. Sílila snaha o posílení občanských práv, národních jazyků a kultury. Vídeňské povstání z roku 1848 donutilo císaře **Ferdinanda V.** k propuštění Metternicha a přijetí ústavy. Ve Svatováclavských lázních 11. března 1848 se sešli představitelé českého politického života a vypracovali petici, která obsahovala jazykové, státoprávní a občanské požadavky českého národa. Národní výbor pak reprezentoval české veřejné mínění. Liberálové, mezi které patřili např. František Palacký, Karel Havlíček Borovský nebo František Ladislav Rieger, žádali zavedení základních občanských svobod, zrovnoprávnění češtiny s němčinou a dosažení větších politických pravomocí pro země Koruny české. Revoluční demokraté jako Karel Sabina, Josef Václav Frič, Karel Sladkovský a Emanuel Arnold prosazovali radikální reformy, které by umožnily širokým vrstvám obyvatelstva účast na politickém životě.

V českých zemích se vytvořily dva rozdílné názorové proudy. **Čeští Němci** se přikláněli k připojení českých a rakouských zemí ke sjednocenému Německu, **česká strana** prosazovala zachování habsburské monarchie, kde by ovšem měly jednotlivé národy rovnoprávné postavení. O sjednocení Německa se jednalo na sněmu, který se konal ve **Frankfurtu nad Mohanem**. Ovšem Češi prostřednictvím Františka Palackého odmítli svou účast. V červnu roku 1848 se v Praze sešel **Slovanský sjezd**, kterého se účastnili zástupci slovanských národů. Ovšem tento sjezd byl přerušen povstáním v Praze (tzv. **svatodušní bouře**), které bylo po několika dnech potlačeno.

Centrem revolučních událostí se stala Vídeň, kde se sešel ústavodárný říšský sněm, který v září roku 1848 zrušil v habsburské monarchii robotu a poddanství. Avšak povstání vídeňského obyvatelstva bylo v říjnu 1848 potlačeno rakouskou armádou. Novým císařem byl v prosinci téhož roku zvolen **František Josef I.**, který chtěl opět zavést absolutistický styl vlády. Ústavodárný říšský sněm, který od listopadu 1848 jednal v Kroměříži, byl v březnu 1849 rozeznán vojskem a jím připravovaná ústava nevesla v platnost. Přípravy na tzv. „**májové spiknutí**“ byly v květnu 1849 v Praze policií odhaleny a řada jejich účastníků byla uvězněna.

1.7.7 2. polovina 19. Století

Po neúspěšné revoluci v letech 1848-1849 byl v habsburské monarchii obnoven absolutistický režim, jehož symbolem se stal ministr Alexandr Bach (tzv. **bachovský absolutismus**). Oporou režimu se stala armáda, policie, úřednictvo a katolická církev. Tento režim byl ukončen roku 1859, kdy císař František Josef I. odvolal ministra Bacha a následně vydal tzv. **Říjnový diplom**, ve kterém se zavázal k zavedení parlamentního způsobu vlády. Roku 1867 došlo k **rakousko-uherskému vyrovnání**, které výrazně vycházelo vstříc požadavkům maďarské politické reprezentace. Habsburská monarchie byla rozdělena na dvě části: rakouské země včetně zemí českých (tzv. Předlitavsko) a uherské království (tzv. Zalitavsko). Tak vzniklo **Rakousko-Uhersko**. Oba celky spojoval společný panovník, armáda, zahraniční politika a část financí, ale každý měl svou vlastní vládu a parlament. Pro Zalitavsko byla obnovena platnost uherské ústavy z roku 1848, pro Předlitavsko byla vydána nová ústava v prosinci 1867. Základní principy tohoto uspořádání platily až do zániku habsburské monarchie v roce 1918.

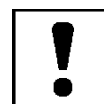
Pro zájemce

Zatímco do roku 1848 žili čeští a němečtí obyvatelé českých zemí v míru, po revolučním roce vzrůstala nevráživost. Po obnovení absolutismu byla ve veřejném životě prosazována němčina a ve starších historických pracích se dočteme o pojmu *germanizace* – poněmčování obyvatel. Jak těžce nesli opětovně

zavedení německého jazyka jako jazyka vyučovacího čeští studenti, popisuje například Vítězslav Hálek ve spisku nazvaném *Den na konci roku 1853 na Staroměstském gymnasiu akademickém v Praze*.

„Profesor Z. si zakroutil kníry vpravo a vlevo, narovnal si brejle, čelo se mu nějak zasmušilo a začal přednášet česky. To ovšem není nic zvláštního, že přednášel česky. My septimané jsme byli vychovaní duchem českým, již od roku 1849 až do dnešního dne slyšeli jsme největší část přednášek česky, náboženství, literaturu, řečtinu, latinu, dějepis, přírodopis... Přednáška netrvala ani čtvrt hodiny, někdo zaklepe na dvěře a do školy vešel náš ředitel tehdejší, slavný Klicpera. Hlavu měl skloněnou, na opravdivém čele trůnila vážnost neobyčejná, můžeme ji tenkrát nazvat mrakem nedobré věšticí. V ruce držel jakýs papír, osudný to papír. Mlčky se postavil na katedru, rozložil papír, přehlédl rychle okem ještě celou školu, v jeho oku se zableskla slza. Hlasem násilně pevným četl v německé řeči přípis od ministerstva. Krátký jeho obsah byl ten, aby se vyjma náboženství v celém vyšším gymnasiu učilo německy... My jsme zůstali všickni, jako by do školy hrom udeřil. Nemohli jsme se zpatovat, zda jest pravda, co jsme slyšeli. Nastalo ticho. V uších nám to hučelo jako přehrozná bouře, ... vichřice, hrozící velebnou lod'. Lod' ta byla naše vlast. Bylo to nejstrašnější ticho, jakého jsem kdy ve svém živobytí zakusil. Profesor Z. seděl zamračeně, smutný, tuze smutný. Konečně vstal, pokynul, abychom si sedli. My jsme si nesedli. Profesor několikrát se pokusil, aby mluvil, slovo mu selhalo. Konečně začal přednášet – a přednášel německy.“ (Uprostřed století, Praha, 1975)

1.7.8 Období před první světovou válkou

Rakousko-uherské vyrovnání bylo pro Čechy obrovské zklamání, protože se nevyjadřovalo ke státoprávnímu vypořádání českých zemí. Roku 1871 měly tuto situaci vyřešit **fundamentální články**, což byl plán česko-rakouského vyrovnání. Tento plán by vytvořil z českých zemí určitý celek v rámci Rakouska-Uherska. Mělo dojít k ustanovení české zemské vlády a posílení pravomocí českého zemského sněmu. Císař František Josef I. rovněž přislíbil, že se nechá korunovat na českého krále. Pro odpor maďarských a německých politiků se ovšem fundamentální články ani korunovace nakonec neuskutečnily.

Čeští politici se uchýlili k pasivní politice, kdy se odmítali účastnit zasedání zastupitelských orgánů. V té době se formovaly dva proudy, tzv. **staročesi** (František Palacký a František Ladislav Rieger) a **mladočeši** (např. Karel Sladkovský a bratři Julius a Eduard Grégrovi). Díky tlaku mladočechů se čeští politici vzdali pasivní politiky a začali v roce 1879 zasedat v říšské radě. V rámci **drobečkové politiky** došlo k menším ústupkům v rámci české společnosti (např. zavedení češtiny jako úředního jazyka). Tyto ústupky se ovšem nelíbily Němcům žijícím na našem území. Výsledkem bylo rostoucí odcizení mezi oběma národy a vypjaté česko-německé spory, při nichž každá ze stran pocítovala posílení té druhé jako vlastní ohrožení. Pokusem o vyrovnání vztahů mezi Čechy a Němci byly roku 1890 tzv. **punktace**. Českou stranou však byly odmítnuty, zejména mladočechy. Vítězní mladočeši ovšem museli čelit novým politickým stranám. Můžeme zmínit například **Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou**, **Agrární stranu**, katolické neboli **křesťansko-sociální strany**. Nepřehlédnutelnou postavou české politické scény se stal od 80. let 19. století **Tomáš Garrigue Masaryk**.

1.8 První světová válka

První světová válka vznikla jako konflikt mezi tzv. **Ústředními mocnostmi** (Německo, Rakousko-Uhersko, Turecko a Bulharsko) a tzv. **Dohodou**, která byla zpočátku tvořena Francií, Velkou Británií a Ruskem. V průběhu války se pak na stranu těchto dohodových mocností přidaly i další významné státy. Mezi základní příčiny 1. světové války patřily rozpory mezi velmocemi, např. napětí mezi Německem a Francií, spory mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem o vliv na Balkáně nebo snaha Velké Británie a Francie zabránit Německu v rozšiřování jeho mocenského vlivu a získávání dalších kolonií.

Bezprostřední příčinou války se stal **atentát** na následníka rakousko-uherského trůnu **Františka Ferdinanda d'Este**, který na něho **28. června 1914 v Sarajevu** spáchali příslušníci tajné skupiny Mladá Bosna ve spolupráci se srbskou organizací Černá ruka. Rakousko-Uhersko obvinilo z atentátu Srbsko. To odmítlo splnit některé podmínky rakouského ultimáta. Proto mu Rakousko-Uhersko vyhlásilo **28. července 1914 válku**. V následujících dnech pak do válečného konfliktu vstoupila řada dalších států.

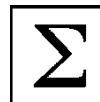
Česká veřejnost přijala vypuknutí 1. světové války s tísnivými pocity. I když měli vůči habsburské monarchii řadu výhrad, většinou si nedokázali představit existenci českých zemí mimo její rámec. Výjimku mezi českými politiky představoval **Tomáš Garrigue Masaryk**, který po vypuknutí války odjel do zahraničí a zahájil boj za osamostatnění českých zemí. Jeho nejdůležitějšími spolupracovníky se v emigraci stali **Edvard Beneš** a **Milan Rastislav Štefánik**. Jejich společným cílem bylo získat státy Dohody pro myšlenku vytvoření samostatného českého (československého) státu. V únoru 1916 byla v Paříži vytvořena **Československá národní rada**, která se stala vrcholným orgánem československého zahraničního odboje. Přímou v českých zemích působila tajná odbojová organizace **Maffie**, která jednak měla dodávat dohodovým státům špiónážní informace, jednak měla ovlivňovat politický život. Z českých a slovenských emigrantů a bývalých válečných zajatců se formovaly československé legie, které ve Francii, Rusku a Itálii po boku dohodových vojáků bojovaly proti ústředním mocnostem. Pomoc československému zahraničnímu odboji poskytly i krajanské organizace Čechů a Slováků v USA i dalších dohodových zemích.

Postupně se měnila situace i v českých zemích. Nový rakouský císař **Karel I.**, který po smrti Františka Josefa I. nastoupil na trůn v roce 1916, se snažil změnami vnitřní i zahraniční politiky zachránit habsburskou monarchii, jejíž vojenská situace se zhoršovala. V květnu 1917 vyzvalo přes 200 českých spisovatelů a dalších představitelů českého kulturního života **Manifestem českých spisovatelů** české politiky, aby hájili zájmy svého národa. Za této situace převážil i v české domácí politice odklon od Rakouska-Uherska a orientace na vytvoření samostatného státu.

V **Tříkrálové deklaraci** v lednu 1918 vyhlásili čeští poslanci právo na sebeurčení Čechů a Slováků. Rozhodujícím českým politickým orgánem se stal Národní výbor, v němž byli zastoupeni představitelé nejdůležitějších českých politických stran.

Na podzim roku 1918 už byla situace Rakouska-Uherska beznadějná. Množily se vzpoury v rakouské armádě. Dohodové mocnosti definitivně přestaly s existencí habsburské monarchie počítat. V září 1918 se Československá národní rada v Paříži přeměnila v prozatímní československou vládu. Rozhodující se staly události 28. října 1918. Když toho dne vešlo ve známost, že Rakousko-Uhersko požádalo o mír, pochopila to česká veřejnost jako kapitulaci a konec habsburské monarchie. Lidé začali živelně vyhlášovat samostatnost a Národní výbor převzal moc v českých zemích. O dva dny později – **30. října 1918** – se k **vyhlášení Československa** přidali tzv. **Martinskou deklarací** i zástupci Slováků. **Prezidentem** nového státu – Československé republiky – byl 14. listopadu 1918 na první schůzi Národního shromáždění (parlamentu) zvolen **T. G. Masaryk**.

Shrnutí

V této kapitole jste měli možnost se seznámit s významnými mezníky našich dějin, které pomáhaly utvářet naši českou státnost. Připomenuty byly klíčové události, významné osobnosti a nastíněny socio-kulturní proměny v prvních ucelenějších státních útvarech na našem území, jimiž byly Sámova říše jakožto kmenový svaz, založený kupcem Sámou proti nájezdům kočovných Avarů, dále říše Velkomoravská, která dala díky misii věrozvěstů svatých Konstantina a Metoděje našim zemím slovanský liturgický jazyk a povznesla morálku tehdejšího zejména moravského lidu. Od konce 9. století se centrum dění na našem území přesunuje do Čech, rodí se český stát, jehož po celý středověk formuje rod Přemyslovců. Z této dynastie pochází také vnuk prvního českého knížete Bořivoje a jeho ženy sv. Ludmily, a to kníže Václav, v jehož den mučednické smrti dnes slavíme Den české státnosti.

Od středověku se pozornost v textu přesunula k politicko-kulturním a sociálním proměnám zemí Koruny české za vlády Lucemburků, kdy se o jejich největší rozmach po všech stránkách prosadil Karel IV., po jehož smrti se ovšem i do českých zemí rozšířila celoevropská hospodářská, celospolečenská i politická krize, již Václav IV. ani Zikmund Lucemburský nedokázali čelit. Jako jedna z projevů této krize byla i snaha o reformu církve ze strany kazatelů, z nichž tím nejradikálnějším u nás byl Jan Hus, který byl za své učení, směřující k nápravě církve a mravního života, upálen v Kostnici v době konání koncilu. Následující období tzv. husitských válek jen krizi prohloubilo. Jediným vítězstvím ze strany husitů byla basilejská kompaktáta, která potvrdila tzv. pražské artikuly. Ani následující rod Jagellonců nebyl nikterak silnou dynastií. Na základě Vladislavského zřízení zemského byla posílena moc stavů a naopak oslabena moc panovníka. Poslední téměř čtyřsetleté období se český stát stává součástí mnohonárodnostní Habsburské říše. Rovněž zde autorky textu neopomněly zmínit významné události, válečné konflikty, osobnosti, také rozsáhlé reformy za vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. Za stěžejní jsou pak považovány ústavodárné projevy a národotvorné procesy, které nakonec vyústily na sklonku první světové války v zánik Rakousko-Uherska a 28. října 1918 vznik první Československé republiky.

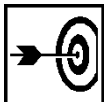
Kontrolní otázky a úkoly

1. Definujte základní historické mezníky české státnosti.
2. Čí osobnost je spojena s českou státností?
3. Vyjmenujte známé osobnosti spojené s významnými historickými mezníky.

2 Historické milníky a projevy národní identity Čechů a Slováků ve 20. století

V první kapitole byly představeny významné mezníky formování českého státu za vlády Přemyslovců, Lucemburků, Jagellonců a Habsburků. Rovněž byly nastíněny projevy národotvorného procesu v době 19. století, jenž vyústil v pád habsburské říše a vznik Československé republiky. V následující kapitole se seznámíte s historickými milníky ve vývoji Československa ve 20. století.

V této kapitole se dozvíte:

- Jak vypadal politický systém za první Československé republiky
- S jakými národnostními problémy se muselo vyrovnávat Československo v době první, druhé a tzv. třetí republiky
- Co je to mnichovská zrada a mnichovské trauma
- Jaké byly projevy československého odboje za druhé světové války
- Za jakých podmínek došlo k únorovému převratu
- Proč mělo období pražského jara krátké trvání
- Co znamená pojem normalizace
- Jaké události a okolnosti v SSSR měly vliv na pád komunistického režimu v ČSR

Klíčová slova: první republika, druhá republika, Protektorát Čechy a Morava, únorový převrat, pražské jaro, sametová revoluce

2.1 Československo mezi první a druhou světovou válkou

2.1.1 První československá republika do počátku 30. let 20. století

Dne 28. října 1918 vydali členové Národního výboru, tzv. **muži 28. října** (Alois Rašín, Antonín Švehla, František Soukup, Jiří Stříbrný, Vavro Šróbár) **zákon o zřízení samostatného československého státu**. O dva dny později, 30. října 1918 se v Turčianském Sv. Martině sešly přední osobnosti slovenského politického a veřejného života a v Martinské deklaraci se přihlásily k „právu sebeurčení pro česko-slovenský národ“. Na základě jednání na versailleské mírové konferenci i přání většiny Rusínů bylo k československému státu připojeno také území **Podkarpatské Rusi**. Toto připojení však definitivně potvrdila teprve mírová smlouva s Maďarskem, podepsaná 10. září 1919. Nejen s Maďarskem musel nově vzniklý stát řešit spory o území a obhájit své hranice. Se vznikem Československa se nesmířili příslušníci více než třímilionové německé menšiny, žijící v pohraničních okresech. Němečtí poslanci vyhlásili samostatný stát, tvořený ze čtyř provincií (Deutschböhmen, Deutschsüdähren, Böhmerwaldgau, Sudetenland). Političtí představitelé českých a moravských Němců usilovali o připojení k Rakouské republice, případně k Německu. Nakonec byla vláda Československa přinucena zajistit svou pravomoc nad historickým územím vojenskou silou. Ozbrojené jednotky Čechoslováků musely zasahovat také v Těšíně, kde žilo velké procento Poláků a na něž si činilo nároky Polsko. Naopak sporná území

s nově vzniklou Rakouskou republikou se podařilo vyřešit mírovou cestou. Jednalo se území Vitorazska a Valticka, které byly rozděleny mezi obě republiky.

Dne 13. listopadu 1918 Národní výbor přijal prozatímní ústavu a prohlásil se za Revoluční národní shromáždění, které zbavilo habsburskou dynastii nároků na trůn a určilo republikánskou formu vlády nového československého státu. Následující den byl prezidentem zvolen **Tomáš Garigue Masaryk** a předsedou vlády se stal **Karel Kramář**. Jedním z hlavních úkolů vlády byla příprava svobodných voleb a přijetí ústavy. První obecní volby se konaly v červnu 1919, první volby do parlamentu v dubnu 1919. K hlavním politickým stranám v Československu patřily pravicové (**Československá národní demokracie, Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská**), levicové (**Agrární, Československá strana sociálně-demokratická, Československá strana socialistická**) a středová (**Československá strana lidová**). Početnou parlamentní stranou se stala také radikálně opoziční **Komunistická strana Československa**, sdružující členy všech národností, žijících v ČSR. Na Slovensku získala vliv **Hlinkova slovenská ľudová strana**. Nejsilnější německé politické strany byly Německá křesťansko-sociální strana lidová, Německá sociálně-demokratická strana a Svaz zemědělců a venkovských živnostníků. Po celou dobu existence první republiky se do jejího čela postavily koaliční vlády, složené ze zástupců spolupracujících politických stran. Dne **29. února 1920 byla přijata ústava ČSR**, která měla **svůj vzor** v ústavách tradičních demokratických republik (**Francie, USA**). Obsahovala 6 hlav: o formě a územním rozsahu státu, o státním občanství, o moci zákonodárné, o moci vládní a výkonné, o moci soudcovské, o právech občanských a ochraně menšin.

Od podzimu 1920 se o nejdůležitějších otázkách nediskutovalo pouze v Parlamentu, ale především v mimoparlamentním orgánu, zvaný **Pětka**, který byl složen z pěti (později šesti i osmi – Šestka, Osmička) představitelů nejsilnějších politických stran (Agrární, Sociálně-demokratická, Národně-sociální, Sociálně-demokratická, Lidová). Kolem prezidenta se vytvořila skupina **Hrad**, o různých tématech v ní diskutovali různí představitelé jako spisovatelé (Karel Čapek), umělci, vědci aj.

Na dobrém mezinárodním postavení Československa měl významný podíl ministr zahraničí **Edvard Beneš**, který orientoval meziválečnou zahraniční politiku na spolupráci s Francií, s níž Československo uzavřelo roku 1920 tzv. **Malou dohodu**, jejíž součástí byly také smlouvy s Jugoslávií a Rumunskem.

Masaryk chápal demokracii jako „*názor na život*“ a její podstatu viděl v důvěře v lidi, v lidství. Hovořilo se o Masarykově „humanitní demokracii“. Demokratický systém v Československu měl však i přes úsilí mnohých o naplnění humanitních ideálů své slabiny. Největší obtíže činila **složitá národnostní otázka**. Češi si vytvořili svůj národní stát, v němž najednou ztratili své dřívější mocenské postavení příslušníci nyní německé či maďarské národnostní menšiny, mezi nimiž mnozí žádali odtržení od Československa. Po upevnění republiky v 20. letech ale nakonec došlo k minimálně desetiletému uklidnění. Byla zde snaha o zajištění určitých práv národnostním menšinám. Němci, Maďaři, Rusíni, Poláci a další menšiny měli své zástupce v parlamentu a v orgánech obecní samosprávy. V roce 1926 dokonce vstoupili do vlády němečtí ministři. Němci měli své školství, noviny, časopisy, knižní vydavatelství, svá divadla. Státním jazykem byla ovšem čeština a slovenština, což znemožňovalo německy hovořícím občanům uplatnění ve státních službách. Problematická byla také otázka romské menšiny. V roce 1927 byl vydán zákon o potulných cikánech, který postihoval kočující Romy, ale ve skutečnosti dával prostor pro diskriminaci všech Romů. V roce 1928 obdrželi Romové cikánské legitimace, tzv. kočovnické listy, na základě nichž mohl být sledován pohyb kočovných osob. Jednoduché nebylo ani soužití Čechů a Slováků. Oficiální teorie **čechoslovakismu**, která prosazovala názor, že jde o dvě větve jednoho slovanského národa, se nelíbila některým Slovákům. Nejradikálnější byl požadavek Andreje Hlinky, který stál v čele Hlinkovy slovenské ľudové strany a prosazoval slovenskou autonomii.

Pro zájemce

Masarykovo politické myšlení bylo realistické a rozcházelo se s romantickým pojetím českého vlastenectví. Podle něj se mnozí obrozenci, hájící toto pojetí, podle Masaryka upínali k „*slavné minulosti, doslova utápěli v planém historismu, opojeni velkými skutky našich předků, pomáhajíc si i nedůstojnými prostředky moderního sebevědomého národa, jako byly rukopisné padělký.*“ Masaryk byl zastáncem vědeckosti, kritického postoje, pozitivních hodnot, orientace k budoucnosti a především soustavné trpělivé práce.

Úkol

Zjistěte, jak pohlížel Masaryk na národ, náboženství, Evropu a objasněte jeho princip humanity. Čerpat můžete například ze stati *Masaryk: Evropa – federace svobodných národů* v práci *Národ a Evropa v českém myšlení* (Jan Musil, ed., Ústí nad Labem, 2015)

2.1.2 Dopad hospodářské krize na Československo

Ve 30. letech 20. století zachvátila v důsledku krachu na Newyorské burze z 24. října 1929 celou Evropu hospodářská krize. Jelikož evropské mocnosti splácely válečné půjčky Spojeným státům americkým a naopak poražené státy, zejména Německo bylo povinno platit reparace dohodovým státům, na což si půjčovalo u USA, po celá dvacátá léta byla ekonomika Evropy napojena na americkou, což po uvedeném krachu a s ním související agrární krizi logicky vyústilo v ekonomickou krizi také v Evropě.

Československo postihla krize nejprve v oblasti zemědělství a následně v průmyslovém sektoru, kde nejprve došlo ke zhroutilí lehkého spotřebního průmyslu, od poloviny 30. let také v odvětvích těžkého průmyslu. Vzrostla nezaměstnanost, poklesl obrat československého vývozu o dvě třetiny a až do druhé světové války již nebyla republika schopna docílit předkrizové hospodářské úrovně.

Není divu, že se hospodářská krize stala dobrým podhoubím pro prosazování různých forem autoritativních a totalitárních režimů, z nichž nejzhorbnější dopad měly fašismus (v Itálii – Benito Mussolini, ale také v autoritativních státech s fašistickými rysy jako Španělsko za vlády Francesca Franca, Portugalsko Oliviera Salazara), nacismus (Německo), komunismus (SSSR – Sttalin, Čína aj.).

V polovině 30. let 20. století nakonec zůstalo jediným demokratickým státem na východ od Rýna a na jih od Skandinávie právě Československo. Ovšem i zde se objevovaly náznaky krize demokracie. Nejvíce ze sociálních dopadů krize těžili **komunisté** pod vedením **Klementa Gottwalda**, kteří se zapojili do organizování protestů dělníků a nezaměstnaných. Jedním z úspěšných příkladů byla **mostecká stávka horníků v roce 1932**, již komunisté zorganizovali po boku německých nacionálních socialistů DNSAP. Z tohoto období také pochází výhrušné projevy komunistických poslanců i samotného Gottwalda, který prohlásil „*A my se chodíme do Moskvy učit, víte co? My se od ruských bolševiků do Moskvy chodíme učit, jak vám zakroutit krkem. A vy víte, že ruští bolševici jsou v tomto mistry.*“

Dalším proudem, který sice neměl stabilní postavení ani pevné politické uskupení, ale přispíval k nacionalizaci a radikalizaci politické diskuze, byli čeští **fašisté**. Tvořili je na jednu stranu organizace, vedené bývalým představitelem národních socialistů, ministrem a poslancem Jiřím Stříbrným, dále

organizace **Vlajka**, také **Národní obec fašistická**, vedená bývalým legionářem generálem **Radolou Gajdou**, která se v roce 1933 pokusila o politický převrat.

Nejnebezpečnější se však jevíly **německé nacionalistické strany**. Přestože byla jejich činnost před koncem roku 1933 zastavena, nikdo netušil, že se vytváří nová, krátce před volbami přejmenovaná z nevinně znějící Sudetoněmecké vlastenecké fronty na **Sudetoněmeckou stranu** pod vedením **Konrada Henleina**, která sehrála klíčovou roli v následujícím období.

2.2 Nacistická okupace českých zemí a její důsledky

2.2.1 Druhá republika

V září 1938 vyvrcholila československá krize v mezinárodních vztazích. Sudetoněmecká strana pod vedením Konrada Henleina již spolupracovala s Hitlerem a poukazovala na utlačování sudetských Němců. Hitler žádal, aby ČSR okamžitě odstoupila ve prospěch Německa pohraniční oblasti zvané Sudety, a to všude tam, kde žilo více než 50% Němců. Zároveň naléhal, aby ČSR odstoupila území i ve prospěch Polska a Německa. 23. září 1938 Československo vyhlásilo všeobecnou mobilizaci.

V noci z 29. na 30. září 1938 se sešli v Mnichově vedoucí představitelé čtyř mocností – Velké Británie (Chamberlain), Francie (Daladier), Itálie (Mussolini) a Německa (Adolf Hitler). Výsledkem byla **Mnichovská dohoda**, podepsaná **30. září 1938**. ČSR muselo odstoupit pohraniční území Německu (viz čtyři provincie kapitola 2.1), Polsku (Těšínsko), Maďarsku (jižní Slovensko a část Podkarpatské Rusi). Celková rozloha ČSR se zmenšila o 30% a počet obyvatel poklesl o více než jednu třetinu.

Dne 6. října 1938 vyhlásila Hlinkova strana v Žilině **autonomii Slovenska**. Předsedou autonomní vlády se stal **Jozef Tiso**. Hlinkova strana vydala Manifest slovenského národa. Stát se oficiálně začal označovat **Česko-Slovenská republika**, čímž vznikl federativní stát, označovaný také druhá republika. Úředním a vyučovacím jazykem na Slovensku se stala výhradně slovenština a zákonodárným orgánem slovenský sněm. Politický systém liberálně-demokratického uspořádání se začal rozpadat, včetně vládní koalice. Ozývaly se hlasy po nastolení silné ruky a zavedení autoritativní řízené demokracie. 5. října 1938 se vzdal prezidentského úřadu Edvard Beneš, novým prezidentem byl 30. listopadu 1938 zvolen **dr. Emil Hácha** a ustavena nová vláda v čele s Rudolfem Beranem, která si nechala zmocňovacím zákonem schválit mimořádné plné moci, na jejichž základě vládla bez parlamentu s právem vydávat vládní nařízení a možnosti měnit ústavu. Tím byla dokončena likvidace parlamentní demokracie.

2.2.2 Protektorát Čechy a Morava

V únoru 1939 se setkal vedoucí představitel radikálního křídla Hlinkovy strany Vojtech Tuka s Adolfem Hitlerem a žádal podporu pro úplné odtržení Slovenska od republiky. 14. března 1939 byl vyhlášen samostatný slovenský stát. **16. března 1939** nechal Hitler vyhlásit **Výnos o vytvoření protektorátu Čechy a Morava**. Protektorát měl vlastní autonomii, ale neměl vlastní zahraniční zastoupení a nesměl mít ani vlastní armádu. Povolen byl jen omezený počet vládního vojska. Představiteli protektorátní správy se stali **prezident a protektorátní vláda**, v jejímž čele se vystřídali **Rudolf Beran, gen. Ing. Alois Eliáš, dr. Jaroslav Krejčí a Richard Bienert**. Každé rozhodnutí protektorátní vlády a dalších úřadů mohlo být zrušeno s odvoláním na říšské zákony nebo naopak vynuceny. Bezvýhradné pravomoci si zajistilo německé soudnictví v oblasti trestního práva. Vedle protektorátní správy byla zřízena **německá okupační správa**, v čele s **říšským protektorem (Konstantin von Neurath, Reinhard Heydrich,**

Kurt Daluege, Wilhelm Frick) a od 1943 Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (**Karl Hemann Frank**).

V den okupace zaslal exprezident ČSR Edvard Beneš, který v té době pobýval v USA jako soukromá osoba, telegramy americkému prezidentovi a britskému premiérovi, v nichž protestoval proti německému obsazení Čech a Moravy. Zároveň oznámil, že vstupuje zpět do politického života a zahajuje akci k obnově ČSR. S tímto cílem byla také zahájena odbojová činnost na území Protektorátu i v zahraničí. Domácí odboj se zpočátku soustředil na vydávání ilegálních tiskovin, tvorbu falešných dokumentů, pomoc pronásledovaným i při přechodu do zahraničí. Postupně se zformovaly také ilegální organizace **Petiční výbor Věrní zůstaneme, Politické ústředí a Obrana národa**. V roce 1940 se tyto organizace sloučily v **Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD)**. V tomto roce také přešel odboj k aktivnějšímu činnostem, jako byly sabotáže, stávkové akce, zpravodajství do velké Británie a SSSR (zde vynikla zejména zpravodajská skupina **Josefa Balabána, Josefa Mašína a Václava Morávka**, kteří však zaplatili svým životem). V roce 1941 aktivita domácího odboje vyvrcholila, došlo k celé řadě stávek v továrnách i dolech, vzrostl počet sabotáží, vnášejících chaos do válečné výroby, bylo přerušováno telefonní a telegrafní vedení, poškozována vojenská technika a narušována železniční doprava.

Reakcí nacistického Německa bylo vyslání zastupujícího říšského protektora do Prahy, stal se jím **Reinhard Heydrich**, který se politikou cukru a biče snažil získat na svou stranu dělnickou třídu zlepšením sociálních a pracovních podmínek k práci pro válečné německé úsilí. Zároveň vyhlásil stanné právo, během jehož trvání bylo od ledna 1942 popraveno na 500 lidí. Masové zatýkání vážně narušilo ilegální odbojové sítě, proto byly do protektorátu posílány parašutistické výsadky z Velké Británie, které měly obnovit přerušované rádiové spojení, činit sabotáže a zvláštním případem byla pověřena skupina **Anthropoid**, jejíž členové **Jan Kubiš a Jozef Gabčík** provedli **27. května 1942 atentát na Heydricha**. Tento čin sice posílil prestiž ČSR ve světě, ale smrt Heydricha vyvolala sérii represálií. Následující období **heydrichiády**, jehož organizátorem byl tajemník Karel Hermann Frank, se zapsalo do dějin českého národa nejkrutějším terorem. Vyhlazeny byly celé obce **Lidice** u Kladna (10. června 1942) a **Ležáky** u Chrudimi (24. června 1942), o život přišli také samotní atentátníci, kteří se ukrývali v kostele sv. Cyrila a Metoděje, mnoho lidí bylo posláno do koncentračních táborů nebo rovnou popraveno. Odbojovou činnost se již nepodařilo zcela obnovit a do ilegálních organizací nacisté nasadili své konfidenty. Kromě nich využívali nacisté udavačů, zrádců a gestapa.

Přesto v roce 1943 se objevila nová naděje, kdy začala spojenecká vojska vítězit. V tomto roce se také exilová londýnská vláda v čele s Benešem společně s komunistickým vedením v čele s Gottwaldem začala domlouvat na charakteru budoucího obnoveného státu. Československo mělo být obnoveno ve svých předmnichovských hranicích. 12. prosince 1943 uzavřelo Československo se SSSR **smlouvu o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi ČSR a SSSR**. Beneš očekával, že se ČSR stane mostem mezi Východem a Západem a půjde cestou demokracie. Proto také nabídl Stalinovi odstoupení Podkarpatské Rusi SSSR v případě, že její obyvatelstvo vyjádří takové přání. Stalin si Benešův návrh vyložil jako souhlas k anexi Podkarpatské Rusi.

První povstalecká akce proti nacistům byla zahájena v roce 1944 na Slovensku. Slovensko za války na základě ochranné smlouvy s Německem z března 1939 sehrávalo roli německého vazala a bylo satelitem německé říše, jejímž dohledu bylo podřízeno také slovenské hospodářství. Slovensko se také podílelo na polském tažení a vystoupilo jako první země v ozbrojeném konfliktu na straně nacistického Německa. Vnitropolitickou situaci formoval klérus, HSLŠ a Hlinkovy ľudácké organizace (Hlinkova garda, Hlinkova mládež), vše ostatní bylo zrušeno. Nejvyšší orgán Slovenský sněm byl zatlačen do pozadí Slovenskou národní radou a prezidentem, jímž se stal kněz **Jozef Tiso**. Ideologie národního socialismu byla zaměřena proti Maďarům, ale i Čechům, kteří byli propuštěni ze zaměstnání a vystěhováni ze Slovenska.

Až na úzký pás na západní hranici nebylo Slovensko po celou dobu války okupováno Německem. Teprve ve zmíněném roce slovenského povstání 1944 pocítili Slováci obdobný teror jako v protektorátu.

Slovenské povstání mělo být vedeno Slovenskou národní radou v duchu lidového povstání. Neodpovídalo plánům připravovaným Vojenským ústředím v dohodě s československou vládou v Londýně. Bojové činnosti se ujaly partyzánské oddíly, proti nimž záhy zakročila německá armáda, v zemi bylo vyhlášeno stanné právo, německá armáda začala s okupací Slovenska. Vojenskému ústředí nezbývalo nic jiného, než vydat rozkaz slovenským jednotkám, aby se postavily na odpor Němcům, přestože postání nebylo zcela připraveno. Nejtragičtější byla situace během **karpatsko-dukelské operace** 8. září 1944, při níž zahynulo 5000 československých vojáků a partyzánů, bylo vypáleno na 60 slovenských osad a vesnic, na 15 000 lidí posláno do koncentračních táborů, při trestních výpravách povražděno 4000 lidí.

Osvobození Československa nebylo jen záležitostí vojenských operací spojenců, nýbrž i předmětem politického zájmu velmocí. Na Slovensku výkonnou moc přebíraly národní výbory. Pozice československé vlády v Londýně byla oslabena a v březnu 1945 došlo v Moskvě k jednání o sestavení nové vlády s účastí komunistů, která při obnově ČSR zdůrazňovala roli SSSR a jednotek Rudé armády. Za nepravdivého tvrzení, že operace Rudé armády k osvobození Prahy již začala, odmítlo sovětské velení 5. května 1945 návrh amerického generála Eisenhowera, že americká vojska postoupí až k západnímu břehu Labe a Vltavy. Jednotky Rudé armády nakonec do Prahy dorazily **9. května 1945**, toto datum se také stalo památným dnem v obnoveném Československu.

Úkol

1. Zjistěte, zda-li a jak se formoval domácí odboj ve Vaší obci či městě.
2. Nachází se ve Vaší obci či městě nějaký památník obětem druhé světové války? Pokud ano, pokuste se vyhledat bližší informace k některé z obětí.

2.3 Československo jako součást sovětského mocenského bloku po 2. světové válce

2.3.1 Poválečné Československo a jeho národní identita v letech 1945-1948

Dne 3. dubna 1945 se do poválečného Československa vrátil z exilu **prezident dr. Edvard Beneš** se členy nové vlády, která byla ustanovena následující den podle ujednání moskevského a londýnského odboje a jejímž předsedou se stal **Zdeněk Fierlinger**. Základem nově nastupující politické moci se stala **Národní fronta Čechů a Slováků**, v níž se sdružily politické strany, jež měly zastoupení v exilu a podílely se na osvobozené boji (Československá strana sociálně demokratická, Československá strana národně socialistická, Československá strana lidová a Komunistická strana Československa, na Slovensku demokratická strana, Komunistická strana Slovenska, Strana práce a Strana slobody). Obnova dalších demokratických politických stran nebyla povolena. Základy nového lidově demokratického režimu byly položeny **Košickým vládním programem**, který formuloval české a slovenské zájmy, zejména odčinění Mnichova a válečného utrpení, provedení sociálních a socializačních opatření (znárodnění, pozemková reforma), ustanovení k potrestání válečných zločinců, zrádců a kolaborantů. Zákonodárnou moc měl prozatím prezident, který vydával dekrety týkající se vojenských a ústavních změn, státního občanství, systému státní správy, vlastnických vztahů. Formálně bylo Československo státem dvou rovnoprávných národů.

Důraz byl kladen na ekonomickou a sociální základnu, došlo ke **znárodnění** bank, pojišťoven a klíčového průmyslu, dolů a průmyslových závodů nad 500 zaměstnanců. Celkově se do rukou státu dostalo 75% všeho průmyslu. Současně byla realizována **pozemková reforma**. Zkonfiskovaná půda po Němcích či kolaborantech, zejména v pohraničí, byla přidělena bezzemkům a drobným rolníkům. Tuto akci řídilo ministerstvo zemědělství, v té době v rukou komunistů. Nejvíce pozornosti vyvolávaly dekrety, řešící osudy německé a maďarské menšiny v ČSR a **retribuční dekrety**, zahajující proces potrestání zločinů, spáchaných v době války a okupace. Před mimořádným lidovým soudem stanul například Karl Hermann Frank, před Národním soudem členové Beranovy vlády, dr. Josef Tiso. Velkými změnami procházely také ozbrojené složky a bezpečnostní, vznikl Sbor národní bezpečnosti (SNB). Přechodné období dekretů skončilo vytvořením **Prozatímního národního shromáždění** 28. října 1945. Zůstala zachována řada demokratických zásad, avšak tyto byly postupně omezovány a limitovány dohodami v rámci Národní fronty, kterou Komunisté využívali jako přechodný taktický manévr k dosažení monopolního mocenského postavení.

Neomluvitelným poválečným počinem v Československu se stal tzv. divoký **odsun Němců** a Maďarů (byla jim přisuzována kolektivní vina za válku), k němuž neorganizovaným a násilným nehumánním způsobem došlo hned po květnu 1945. Celkový počet německých obětí se odhaduje na cca 30 000. O organizovaném odsunu Němců bylo rozhodnuto až na konferenci v Postupimi 2. srpna 1945. S odsunem souvisely zmíněné Benešovy dekrety, podle nichž byli Němci zbaveni státního občanství, museli zanechat veškerý nemovitý majetek, odevzdat cennosti, s sebou si mohli vzít pouze osobní zavazadlo o hmotnosti 30 kg nebo 50 kg. První vlna probíhala v průběhu roku 1946, za účelem slučování rodin také v následujících letech 1947-1948. Celkem opustily ČSR kolem tří milionů Němců. **Odsun Maďarů** nebyl v Postupimi schválen. Proto byla v únoru 1946 dojednána československo-maďarská **dohoda o výměně obyvatel**, která však neměla svůj účinek. Slovinci, žijící na maďarském území nejevili velký zájem a ve výsledku možnost přesídlení ve značné míře využili Romové, kteří se přestěhovali na území Československa.

Problematická byla také situace s repatriací židovských obyvatel. Integrace Židů byla poznamenána vypjatým a sobeckým nacionalismem. **Židé**, vracející se z koncentračních táborů, kteří se hlásili k německé národnosti, byli posuzováni jako Němci. Proto řada z nich byla odsunuta společně s Němci, v době, kdy se začala řešit jejich otázka, pak většina z nich byla sama pro vystěhování z Československa. Také otázka integrace **Romů** nebyla příznivá, v jejich případě docházelo k řízené asimilaci do většinové společnosti.

Pro zájemce

Období 1945 – 1948 bylo i přes politickou kritickou situaci dobou rozkvětu československé vědy a kultury. Tradiční vědecké instituce *Královská česká společnost nauk*, *Česká akademie věd a umění*, *Československá národní rada badatelská* navázaly kontakty se zahraničními odborníky. Veřejnost byla seznamována se zahraniční kulturní produkcí, literárními díly, filmovou avantgardou, vážnou hudbou, jazzem i výtvarnými díly. V Praze se roku 1946 poprvé uskutečnil festival *Pražské jaro* a výtvarníci surrealistické *Skupiny Ra* se v listopadu 1947 úspěšně prezentovali na výstavě mezinárodního surrealismu v Praze. Jazzovou hudbu u nás zprostředkoval orchestr Karla Vlacha, s nímž spolupracoval také Jan Werich například v inscenaci *Divotvorný hrnec*. Po únorovém převratu bylo veškeré kulturní dění v ČSR potlačeno a v umění se prosazoval socialistický realismus. V literární činnosti, hudbě i historické produkci byly z podnětu ministra školství Zdeňka Nejedlého paradoxně vyzdvihovány české tradice. Sám Nejedlý napsal spis *Komunisté dědici velkých tradic českého národa*, v němž se dokonce vyjádřil k postavě Jana Husa jako o předchůdci komunistické strany.

Úkol

Zjistěte například ve středoškolských učebnicích, kteří umělci, spisovatelé, vědci se proslavili v tomto krátkém období tzv. třetí republiky. Kteří z nich vlivem únorových událostí emigrovali?

2.3.2 Od únorového převratu k pražskému jaru

Dne 26. května 1946 se konaly svobodné a demokratické volby do Ústavodárného národního shromáždění ČSR. Výsledky voleb potvrdily převahu komunistů v celostátním měřítku, přestože v českých zemích získali 40% hlasů a na Slovensku pouze 30% (zde 60% získala demokratická strana) Sestavením nové vlády byl pověřen Klement Gottwald. Komunisté po volbách zahájili propagační a agitační kampaň, již se snažili získat většinu národa. Neváhali využít protestních akcí, inscenovaných afér i pokusů o atentát. Nekomunistické strany kritizovaly postup SNB při vyšetřování těchto spiknutí a politických afér. Vše se vyhrlo natolik, že 20. února 1948 podalo 12 ministrů tří nekomunistických vládních stran **demisi**. Očekávali, že dojde k předčasným volbám nebo, že KSČ ustoupí. 21. února svolali komunisté manifestaci na Staroměstské náměstí a vyzvali nové mocenské orgány – akční výbory Národní fronty, aby zbavovaly příslušníky demokratických stran jejich funkcí na všech stupních. Prezident nakonec pod nátlakem demisi **25. února 1948** přijal. Při podpisu sdělil Gottwaldovi následující: „*Ne všechen československý lid si přeje zánik demokracie, ale vy pánové a vámi vedená strana si přeje, abych svým podpisem zabil demokracii v Československu a zradil nejen sebe, ale i celému národu nejdražší přísahu, jež tkví ve slovech slibu Osvoboditelů: Věrní zůstaneme.*“ Jediným veřejným vystoupením proti nastolování

totalitní moci byla demonstrace vysokoškolských studentů 23. a 25. února 1948, která byla nakonec jednotkami SNB rozeznána.

Po únorovém převratu komunisté zahájili budování totalitního politického systému. Byl snížen počet členů nekomunistických stran, do jejich čela nasadili komunisté své funkcionáře a v politickém, hospodářském i kulturním životě začalo pronásledování, perzekuce a čistky.

Dne **30. května 1948** se konaly volby do Parlamentu, které již zdaleka nebyly demokratické. Volena byla jednotná kandidátka Národní fronty, na které nebyl uveden žádný opoziční politik. Výsledky byly falšovány, oficiálně pak bylo oznámeno 89,2% hlasů pro Národní frontu. Dne 7. září 1948 abdikoval Edvard Beneš a novým prezidentem se stal **Klement Gottwald**, předsedou vlády Antonín Zápotocký. Následující období bylo charakterizováno politickými vykonstruovanými procesy, jejichž oběťmi se stali příslušníci nedemokratických stran, členové odboje, duchovní, umělci, spisovatelé, ale i komunisté. Popraveni byli například odbojář a generál **Heliodor Píka**, poslankyně národně socialistické strany **Milada Horáková** a další.

Po roce 1948 se také začalo s další vlnou znárodnování průmyslu, kolektivizací zemědělství (vznikají jednotná zemědělská družstva JZD), ekonomika je orientována na SSSR a jeho satelity. V tomto roce také došlo k nejmasovější emigraci československých intelektuálů, kteří v zahraničí vydávali československé časopisy (například *Svědectví* Pavla Tigrida v Paříži) a vysílali pro Československo skrze rádiové stanice **Svobodná Evropa** z Mnichova, **Hlas Ameriky** z Washingtonu.

V roce 1953 umírá Josif Vissarionovič Stalin a současně také Klement Gottwald. V SSSR se novou vedoucí postavou stává **Nikita Sergejevič Chruščov**, který v roce 1956 vystoupil na XX. Sjezdu KSSS s kritikou stalinského kultu. Novým prezidentem ČSR byl zvolen **Antonín Zápotocký**, předsedou vlády Viliam Široký a v čele stranického aparátu stanul Antonín Novotný. Dne **30. května 1953** byla vyhlášena **měnová reforma**, s platností od následujícího dne, která měla být řešením problému se zásobováním. Po dlouhém období byly zrušeny potravinové lístky a stanoveny maloobchodní ceny. Zvýšily se náklady a úspory ztratily svou hodnotu. Reakcí byly masové demonstrace, první protestní akce od únorového převratu. V Plzni vyšlo do ulic kolem 20 000 lidí, které musely nakonec rozehnat Lidové milice a armáda. Na příkaz ze SSSR mělo Československo přejít od těžkého průmyslu k lehkému, zlepšit životní úroveň obyvatel a být obezřetnější v kolektivizaci. Současně měli být potrestáni strůjci politických procesů. Zatímco v Polsku došlo k rehabilitaci několika obětí a v Maďarsku proběhla protikomunistická revoluce, v ČSR nakonec měly být pouze napraveny chyby. Dokonce byly nabídnuty československé jednotky k pomoci porážení maďarské revoluce.

V roce 1957 zemřel Antonín Zápotocký a novým prezidentem se stal Antonín Novotný. O tři roky později **1960** byla přijata nová ústava, kdy došlo ke změně názvu státu na **Československou socialistickou republiku**. V důsledku zhroucení třetí pětiletky se přistoupilo k ekonomické reformě, již navrhl **Ota Šik** v roce 1965. Začalo se hovořit o *socialismu s lidskou tváří* a postupně docházelo obrodnému procesu jak ve společnosti tak v samotné straně KSČ. Pro toto období, doprovázené celospolečenským uvolněním, se vžil ne zcela příznačné označení **pražské jaro**.

Již počátkem června 1967 se konal V. sjezd československé mládeže, kde zazněly hlasy ve prospěch plurality organizací mládeže. Koncem června se poté konal IV. sjezd československých spisovatelů, kde byly odsouzeny politické procesy 50. let a popřeno morální právo KSČ na vedoucí úlohu ve společnosti. Další masovou akcí byla spontánní demonstrace studentů ze strahovských kolejí, kteří touto cestou chtěli upozornit na špatné podmínky jejich bydlení a studia, kdy na kolejích často docházelo k výpadku elektrického proudu. Počátkem ledna 1968 byl zbaven funkce prvního tajemníka Antonín Novotný a v čele stanul **Alexandr Dubček**. Dne 30. března 1968 Novotný rezignoval také na funkci prezidenta a novým prezidentem byl zvolen **Ludvík Svoboda**. Počátkem dubna byl vydán **Akční program KSČ**.

Činnost obnovily Sokol, Junák, na veřejnosti se objevily uniformy legionářů a západních letců, založeny nové organizace. Zárodkem pluralitní demokracie se staly Klub angažovaných nestraníků (KAN) a Klub 231, sdružující bývalé vězně komunistického režimu. Cenzura byla paralyzována, rozvíjela se kulturní činnost. Dne 27. června 1968 otiskly noviny **Prohlášení 2000 slov**, které naznačilo nutnost pokračování reformy bez ohledu na KSČ i v případě potřeby i proti jejím zájmům.

Proti obrodným tendencím se však rozvinula nenávistná kampaň sovětského, východoněmeckého a bulharského tisku. V polovině července se uskutečnila porada představitelů SSSR, NDR, Bulharska, Polska a Maďarska ve Varšavě, na níž byla formulována **Brežněvova doktrína** – povinnost komunistických stran bránit socialismus a mezinárodní postavení socialistického společenství. Na základě ní proto **21. srpna 1968** došlo ke **vpádu vojsk Varšavské smlouvy**. Reakcí na vpád byl spontánní odpor, který neustal ani v následujícím roce. Kromě manifestací, sabotáží a stávek došlo na jaře 1969 k protestnímu **sebeupálení Jana Palacha a Jana Zajíce**, v březnu téhož roku se jistou formou manifestace staly oslavy vítězství československých hokejistů nad sovětskými na mistrovství světa v ledním hokeji ve Stockholmu.

Pro zájemce

Vpád vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR 21. 8. 1968 představoval pro obyvatele ČSR další hluboké zklamání po Mnichovu a stalinismu. Následující úryvek líčí svědectví spisovatele a badatele na Filosofické fakultě univerzity Karlovy v Praze Julia Tomina:

„Byl jsem v ulicích. Studenti měli stoly a na nich velké kusy papírů a zvýrazňovače, takže každý mohl cokoli napsat. Tak jsem využil příležitosti a napsal jsem: „Vojáci okupačních vojsk, zkuste se zamyslet – vaše otce jsme vítali s láskou a květinami, ale teď vám nikdo nepodá ani kousek chleba nebo sklenici vody.“ Vzal jsem to s sebou na Staroměstské náměstí a přidělal na zed' poblíž radnice naproti památníku Jana Husa. Byli tam dva ruští vojáci a ti chtěli vidět, co se děje, ale přivolali je nazpátek. Otočil jsem se tedy na ně a nahlas jsem četl. Když jsem to dočetl, dva ruští vojáci mě popadli a zatáhli mě do kruhu vojáků, doráželi na mě a rozbili mi brýle. Potom mě postavili tvář v tvář obrněnému vozidlu a zbraní mi mířili do zad. A pak přišel ruský důstojník a křičel: „Co se to tady děje?“ Povídám: „Bijí mě, ani mi nedovolí si sednout.“ Vykřikl: „Sednout!“ Řekněte mi, co se děje!“ neodpověděl jsem, nařídil tedy jednomu vojákovi, aby mi přinesl sklenici vody a říká: „Pij!“ A já nepil. Tak řekl vojákovi „Vypij to, ukaž mu, že ta voda není otrávená.“ A tak jsem mu řekl: „Nebojím se, že by byla otrávená. Nebudu se s vámi bavit, dokud se neomluvíte za to, co jste udělali.“ On se tedy omluvil. Napil jsem se vody a začal si s ním dlouze povídat. Bavil jsem se ještě s jiným vojákem. Zeptal jsem se ho: „proč jste sem přišli?“ „Kvůli kontrarevoluci“ Povídám: „Viděli jste tady někde nějakou kontrarevoluci?“ Viděli jste nějaké Čechy, jak bojují?“ „No tak házeli na naše tanky kameny“ Říkám mu „Ale vy jste okupační armáda! Viděl jsi, jak jedni Češi bojují s jinými?“ On na to: „To všechno ta naše propaganda“ Povídám „Ano, je to propaganda. Když ti řeknou, na tomhle stromě je opice, řekneš ano, ano,“ A on řekl „Ano, ale my tuhle propagandu sáli jako mateřské mléko.“

2.3.3 Cesta k osvobození

Po akci hokejového týdne Brežněv rozhodl o likvidaci reformistů v KSČ, vládě, parlamentu, složkách Národní fronty, armádě a bezpečnosti. Novým prezidentem a současně vedoucím činitelem strany byl zvolen **Gustav Husák**. Do roku 1971 probíhala čistka v celé společnosti, v akademii věd, na vysokých, středních i základních školách, v kulturních institucích a sdělovacích prostředcích. Nastalo období tzv. **normalizace** a život v československé společnosti se vrátil do doby před pražským jarem. Základem normalizačního programu se stalo vypracování analýzy, jejímž výsledkem byl shrnující dokument *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti od XIII. sjezdu KSČ*, v němž bylo období pražského jara označeno jako kontrarevoluce.

Události v letech 1968-1969 připomínaly v mnohém léta 1938-1939. U starší generace se znovuobjevilo trauma Mnichova. Nová naděje přišla až po úmrtí Brežněva v roce 1982, Andropovova a Černěnka, kdy v roce 1985 do čela SSSR stanul **Michail Gorbačov**, který zahájil rozsáhlé reformy – perestrojka, glasnost. V Polsku zahájilo protirežimní činnost odborové hnutí **Solidarność**. U nás se klíčovou stalo hnutí **Charta 77**. Jedním z předních signatářů byl i filosof **Jan Patočka**, který však podlehl fyzickému a psychickému vyčerpání z mnohahodinového výslechu ve služebně StB. Patočka nebyl jedinou obětí, vyslýchání, ale i věznění. První masové demonstrace po dvacetiletém období normalizace se konaly až v den 20. výročí vpádu vojsk 21. 8. 1988, následoval Palachův týden, prvomájové manifestace a 50. výročí uzavření vysokých škol **17. listopad 1989**. Demonstrace a následující série stávek zahájily tzv. něžnou nebo sametovou revoluci, která vyústila v pád komunistického režimu. Dne 29. prosince 1989 byl zvolen novým prezidentem **Federativní československé republiky Václav Havel**.

Shrnutí

V této kapitole jste se seznámili s historickým vývojem československého státu za první republiky, krátkého období druhé republiky, Protektorátu Čechy a Morava, období tzv. třetí republiky a čtyřicetileté éry Československa za komunistického režimu. Nastíněna byla národnostní problematika, projevy vlastenectví, solidarity, ale i vypjatého agresivního nacionalismu. Zmíněny byly přední osobnosti, politické, kulturní a společenské akce na obranu národa i klíčové dokumenty.

Kontrolní otázky a úkoly

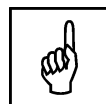
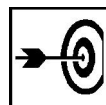
1. Jmenujte, jaké národnostní menšiny žily na území první republiky a jaké problémy muselo ČSR s nimi řešit.
2. Popište projevy československého odboje za 2. světové války, uveďte některé významné odbojáře.
3. Objasněte pojem „mnichovské trauma“. Se kterými událostmi je spojováno.
4. Připomeňte si, kdo to byli Milada Horáková, Heliodor Píka, Jan Palach, Jan Zajíc a vyhledejte informace o osobnostech Vaší obce / města, které také trpěly v době bývalého režimu.
5. Oslovte starší obyvatele Vaší obce / Vašeho města a poproste je o jejich svědectví, jak prožívali období normalizace

3 Vlast a vlastenectví

V této kapitole se dozvíte:

- co je to národ, vlast, vlastenectví či láska k vlasti „přes hranice“
- jaké jsou přístupy k pojetí slova národní identita
- jaký je rozdíl mezi patriotismem a nacionalismem

Klíčová slova: identita, národ, národnost, národní identita, nacionalismus, patriotismus, vlast, vlastenectví

3.1 Vymezení pojmů

3.1.1 Etnikum, Národ a národnost

Pojmy etnikum a národ bývají často chápány jako synonyma. Ve skutečnosti však mezi nimi existuje zásadní rozdíl. Zatímco **etnikum** je „*historicky vzniklá skupina lidí, kteří mají údajně společný historický původ, rasový typ, jazyk, materiální a duchovní kulturu, mentalitu, nemají však vlastní stát*“, pojem **národ** je zpravidla chápán jako „*skupina obyvatel, kteří sdílí historické území, společné mýty a historické vzpomínky, masovou kulturu, společnou ekonomii, společná zákonná práva a povinnosti závazná pro všechny jeho členy.*“ Příkladem etnika jsou Romové, kteří nemají vlastní národní stát a jsou rozptýleni na různých místech světa, podobně jako před vznikem státu Izrael Židé (židovská diaspora).

Pojem **národ** pochází z latinského slova **natio** jehož překlad je rod, kmen nebo národ. Slovník antropologie občanské společnosti definuje pojem národ následovně: „*Uvědomělé společenství lidí, spojených sdílenými mravy, institucemi a zpravidla jazykem, často i územím, společnou historií, kulturní tradicí apod.*“ Z této uvedené definice je patrné, že některé z těchto znaků jsou spíše subjektivního charakteru (vědomí své vlastní příslušnosti k národu v mysli lidí a loajalita k němu) a jiné objektivního (území, jazyk, víra nebo společný původ). Chápání pojmu národ je však velmi odlišné pro různé kultury. Dalo by se říct, že např. v Evropě je pojem národ nadřazen náboženské nebo sociální identitě jedince, kdežto v muslimských zemích je to právě naopak.

S tímto pojmem se setkáváme již v dobách starověku, avšak formovat se začíná v průběhu středověku a novověku. V našem prostředí poprvé definoval pojem národ již Jan Amos Komenský jako „*soubor lidí, kteří žijí na společném území, mají společné dějiny a společný jazyk a jsou spjati s láskou ke společné vlasti.*“ Jako o uvědoměném společenství lidí, lze však hovořit teprve v souvislosti s národovědnými projevy a procesy v tzv. dlouhém 19. století, jehož počátky jsou datovány k Velké francouzské revoluci, která začala v roce 1789. K pojmovému ukotvení pak dochází v průběhu 20. století, na jehož počátku také vzniká Společnost národů, která si klade za cíl uchovat mír mezi všemi evropskými národy.

Pojem **národnost** úzce souvisí s pojmem národ. Představuje **příslušnost člověka k danému národu**. Jinými slovy je to sounáležitost daného člověka k místu, kde se narodil. Velmi často bývá zaměňována za státní příslušnost. Státních příslušností může mít člověk více, může tedy být občanem více států. Ovšem národnost máme pouze jednu. Listina základních práv a svobod deklaruje národnostní a etnická práva občanů a mezi nimi též právo svobodně rozhodovat o své národnosti, které není ničím omezeno ani podmíněno (čl. 3 odst. 2).

3.1.2 Národní identita

V průběhu 20. století se začínají objevovat další pojmy, jedním z nich je i národní identita. Výraz identita je původem z latinského slova *idem ens*. Dalo by se říct, že identita je vyjádřením totožnosti, shody nebo také rysy samotného jedince nebo určité skupiny lidí, které se zakládají na jistých společných charakteristikách.

Adam Smith chápe národní identitu za jednu z celé řady identit, které mohou být vzájemně kombinovány (identita regionální, etnická, třídní, náboženská). Národní identita je podle něj založena na etnických prvcích a obsahuje **představu o společném prostoru** (nabízí ideu vlasti), **společných tradicích, hodnotách, mýtech, zákonech a společné paměti**. Současně do ní vstupuje identita osobní a sociální.

K zamyšlení vybízí chápání národní identity W. Bloomem, který považuje přijetí národní identity za výsledek krize identit, do nichž se člověk čas od času dostává. Zdůrazňuje, že *„identifikace masy obyvatelstva s národem a jeho symboly vede k tomu, že jsou schopni jednat jako jediný celek, psychologická skupina, ve chvíli, kdy tyto symboly jsou nebo se zdají být ohroženy.“*

Další, kdo se snaží vymezit pojem národní identity, jsou E. Hobsbawm nebo Ferdinand Braudel. Hobsbawm vidí funkci národní identity v tom, že se jí národ vymezuje vůči jiným identitám, které považuje za podřazené. Braudel odvozuje národní identitu z historické zkušenosti národní komunity a z dialogu mezi minulostí a budoucností.

Švédský historik Sven Tägil navrhuje rozlišit identitu jako prosté vědomí sounáležitosti s národem a identifikaci jako výrazem aktivního postoje jedince k národu, *„jako ochotu angažovat se pro kolektivní osobnost – národ. Národní identita má v analýze národotvorných procesů své opodstatnění, je mravně neutrálním pojmem, který není zatížen ani zaměřen politizovanou žurnalistikou.“*

Souhrnně tedy můžeme říct, že národní identita je schopnost ztotožnit se nejen s daným národem, ale také jeho jazykem, symboly, tradicemi, kulturou a společností daného státu.

3.1.3 Vlast a vlastenectví

Vlastí ve většině případů rozumíme **rodnou zemi, ve které se jedinec narodil**, je v ní vychováván dle tradic a zvyků dané země. V podstatě bychom mohli říct, že se jedná o to, jak jedinec tuto situaci vnitřně vnímá.

S pojmem vlast a vlastenectví se setkáváme v našich poměrech zejména v období 19. století v době Národního obrození, kdy se v této době čeští obrozenci snažili v lidech probudit národního ducha a pocit sounáležitosti s českou zemí a především s českým jazykem.

Výraz **vlastenectví** úzce navazuje na předchozí pojem a do jisté míry jej rozvíjí. Jedná se **o pozitivní projev národního vědomí**, kdy jedinec projevuje lásku ke své vlasti, k zemi, v níž se narodil. Vlastenectví je ve své podstatě pocíťovaná hrdost ke své zemi, avšak ne tak silná jako u nacionalismu a patriotismu.

3.1.4 Patriotismus

Patriotismus je rovněž označení pro pozitivní projev národního vědomí. Původně toto slovo pochází z latiny - *patria*. Jeho překlad je vlast, rodná země nebo domovina. Patriotismus, stejně jako vlastenectví a nacionalismus, vyjadřuje lásku k vlasti. Patrioti se identifikují se svou vlastí, ale třeba jen s konkrétním místem, kde se narodili, pak hovoříme o lokálním patriotismu. Výraz patriotismus se tak používá i v jiném významu, kdy se nejedná o sounáležitost s vlastní či národem.

Protiklad mezi nacionalismem a patriotismem konstruuje z hlediska etiky D. Kluxen-Pytha. Přijetí národní příslušnosti a patriotismus se ztotožňuje s přijetím osobní morální identity a principu solidarity. Tento přístup je běžný v českém jazykovém kontextu, je rozlišováno pozitivní vlastenectví a negativní nacionalismus. Hlavním rozdílem mezi nacionalismem a patriotismem je ten, že patriotismus se neodvrací od ostatních národů, naopak projevuje úctu k druhým národům.

3.1.5 Nacionalismus

Pojem nacionalismus pochází z latinského slova *natio*. Ačkoli výraz národ i nacionalismus mají stejný základ v latinském slově *natio*, tak jejich geneze je odlišná. První pokusy definovat nacionalismus se objevily v americkém prostředí. Nacionalismus byl zde chápán negativně jako „*hrdé a vychloubačné smýšlení o svém vlastním národě, doprovázené nepřátelským postojem k jiným národům*“ (viz například Haysen).

Ani pozdější evropské definice nepřinesly jiný pohled. E. H. Carr sice uvádí, že do roku 1789 byl nacionalismus záležitostí intelektuálů, ve své druhé fázi do roku 1870 došlo k jeho demokratizaci a celospolečenskému rozšíření, avšak posléze vlivem událostí za první a druhé světové války se proměnil v agresivní vztah k jiným národům. Shodně také T. Schieder píše: „*původně byl nacionalismus považován za pokrokový a tvořivý faktor, ale s postupem času se projevila jeho neblahá destruktivní stránka.*“

Etienne Balibar spatřuje dobrou stránku nacionalismu v tom, že přispívá k budování státu a pospolitosti vůbec, je odvozen od lásky k lidem. Špatná stránka nacionalismu tkví v jeho expanzivě, nenávistnosti, netoleranci k jiným nacionalismům.

Jedná se tedy o **projev národního vědomí, vymezující se negativním až agresivním postojem vůči jiným národům.**

3.1.6 Evropanství a multikulturalita

V dnešní době se velmi často také setkáváme s pojmem evropanství. Tímto pojmem se rozumí **vědomá příslušnost nejen k národu, ale i nadnárodnímu celku, v tomto případě Evropy**. Základem této myšlenky je snaha o pochopení a spolupráci mezi jednotlivými evropskými národy, kulturami nebo etniky. Součástí je i kultura, zvyky a tradice. Snaha o spojení Evropy není úplně nová. Tyto snahy se projevovaly již v období středověku.

V roce 1814 ve svém spise „*Reorganizace evropské společnosti*“ zavádí Henri de Saint Simon pojem **evropský patriotismus**, který chápe jako „*náklonnost, která dá vzniknout lásce k vlasti přes její hranice*“. V českém prostředí se v první polovině 20. století pojmem evropský patriotismus zabýval tvůrce i organizátor hnutí Panevropa a nositel mírové ceny Karla I. Velikého - Richard Coudenhove Kallergi, který také zavádí výraz evropská duše (duchovní sounáležitost s evropskými národy).

V současné době je i v České republice díky jejímu členství v Evropské unii věnována stále větší pozornost tématu evropanství také ve školství. Výchova k evropanství tvoří součást rámcových a povinně tedy i školních vzdělávacích programů v rámci tzv. průřezových témat – konkrétně jde o výchovu v evropských a globálních souvislostech.

Všechny zde uvedené pojmy jsou rovněž diskutovány v rámci širšího výrazu **multikulturalita**, které můžeme chápat jako míšení a prolínání kultur, které se od sebe více či méně odlišují. V současné době dochází k neustálému míšení různých kultur, proto je této problematice věnována větší pozornost i na školách, u nás opět v rámci průřezového tématu, konkrétně Multikulturní výchova, jejímž cílem je poznávání kultur a vlastností národů či etnik.

Shrnutí

V této kapitole byly shrnuty jednotlivé pojmy, se kterými se můžeme setkat v rámci dané problematiky. Nejen ve výchově k občanství v rámci formálního vzdělávání je důležité v dětech a mladých lidech rozvíjet pozitivní projevy národního vědomí, které jsou spjaty s láskou k vlasti, vlastenectvím či patriotismem, a formovat dobrý vztah a spolupráci s jinými národy. Na konkrétních příkladech z minulosti pak seznamovat žáky a studenty s negativními dopady nacionalismu. Jak bylo uvedeno u posledních dvou pojmů, které se již vztahují k širšímu pojetí vlasti „přes hranice“ a multikulturní společnosti, správnému vnímání vlastenectví a odlišných kulturních hodnot může napomoci nejen rodina, ale i škola začleněním tzv. průřezových témat.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Popište, jaký je rozdíl mezi národem a etnikem.
2. Vysvětlete, jaký je rozdíl mezi nacionalismem a patriotismem.
3. Objasněte pojem národní identita.
4. Vyhledejte v odborné literatuře negativní projevy nacionalismu v minulosti i současnosti.

4 Pojetí času, kalendář, pranostiky

Na čas bylo v minulosti pohlíženo z různých úhlů pohledu. V této kapitole bude představen vývoj pojetí času. Pozornost bude věnována také vývoji a obsahu kalendáře.

V kapitole se dozvíte:

- jak byl vnímán čas jednotlivými společenskými vrstvami na vesnici či ve městě ve středověku a raném novověku
- jak se členil čas v době středověku
- jaký je rozdíl mezi Juliánským, Gregoriánským, Židovským a Islámským kalendářem
- podle čeho se datovaly dny v roce
- jaký význam měly pranostiky pro prostý lid

Klíčová slova: rok, měsíc, týden, den, Juliánský kalendář, Gregoriánský kalendář, lunární rok, pranostiky

4.1 Čas

Lidé měli vždy potřebu orientovat se v čase, avšak důvody a způsoby jeho měření se v průběhu minulosti měnily.

Středověk a raný novověk

Rámec lidského života ohraničoval **lineárně plynoucí čas** ustavený církevní naukou:

-počátek byl spatřován ve stvoření světa

-konec měl nastat při Posledním soudu

=Idea odtržená od všedního dne, ale v dobách krizí myšlenka blížícího se konce světa lid posilovala.

Všední život určoval **cyklický čas**:

-představa cyklického času se vytvářela na základě opakujících se přírodních cyklů

-důležitý byl pro způsob získávání obživy v zemědělství

-čas v tradiční kultuře býval zdlouhavý a neznal míru plýtvání časem jako moderní doba

Vymezení času denního zaměstnání se řídilo dobou denního světla. Jednotlivé společenské vrstvy vnímaly cyklický čas odlišně.

Venkovan:

-vnímání času určovaly sezónní práce na polnostech (den a noc, teplo a zima)

-dlouhé pracovní dny v létě, krátké v zimě

Šlechta:

-čas rovněž řízen ročním obdobím a dobou denního světla

-čas pro válečné aktivity (jaro až podzim),

-termín plateb od poddaných,

-stavovské porady, sněmy a jiné úřední činnosti začínaly v létě brzy (mezi 5. h a 7.h ranní)

Měšťané:

- v pozdním středověku a raném novověku začínají vnímat čas jako míru pro výpočet výše odměny za práci
- ve městě poprvé použity hodiny – v raném novověku hodiny a věžní orloje zaznamenávaly jednou ručičkou pouze hodiny, jejich chod ještě nepřesný
- v zimním období zavírány městské brány (mezi 19.h a 20.h)
- hlas radničního zvonu („pivního zvonu“) oznamoval zavírací dobu krčem

Duchovní:

- liturgický čas modliteb, bohoslužeb, svátků
- církvní mezníky pro celou společnost
- svátky opakující se během liturgického roku (advent, vánoce, velikonoce)

4.2 Kalendář

Čas byl tedy chápán v různých sociokulturních vrstvách odlišně v závislosti na zaměstnání, které jej vyplňovalo. Pojítkem těchto různých časů byl kalendář.

Slovo kalendář pochází z latinského calendae = svátek prvního dne v měsíci – novoluní. Kalendář nebyl jednotný pro všechny civilizace světa. Existovaly kalendáře lunární a solární, křesťanský, židovský, islámský, čínský.

Původní kalendář byl **lunární**, vycházel z pohybu Měsíce. Délka roku se neshodovala s délkou skutečného (slunečního) roku. Používali jej staří Řekové a Římané.

Juliánský kalendář

Nový kalendář zavedl v roce 46 př. Kr. Gaius Julius Caesar, pojmenován po něm Juliánský. Podle výpočtů alexandrijských astronomů byla délka roku 365,25 dní. Skutečná délka je však 365,2422 dne. Proto se Juliánský kalendář opožďoval – výrazný vliv na dny slunovratu a rovnodennosti. V 16. století rozdíl téměř 10 dní – problém při stanovování křesťanských pohyblivých svátků:

- Velikonoce - první neděle po prvním jarním úplňku
- Popeleční středa - 40 dní před Velikonocemi
- Letnice - sedmá neděle po Velikonocích

Na území dnešní Francie dříve církevní rok Velikonocemi začínal, u nás rok začínal Hodem Božím vánočním 25. 12., který následoval po zimním slunovratu, dnešní určení nového roku převážilo až v 15. století.

Po Gaiu Juliu Caesarovi je pojmenován i jeden měsíc – červen (July –anglicky, Juli – německy)

Gregoriánský kalendář

V roce 1582 papež Řehoř (Gregorus) XIII. vydal bulu (papežskou listinu), vyhlášující zavedení nového kalendáře. Používán je dodnes téměř na celém světě. Každý čtvrtý rok je přestupný, ale poslední rok století jen tehdy, je-li dělitelný 400.

Jarní rovnodennost se vrátila k 21. březnu, což v praxi (1582) znamenalo vypuštění deseti dnů

Nebyl přijat jednotně ve všech zemích. U nás z nařízení Rudolfa II. Habsburského již 1584, v protestantských zemích později (Dánsko a švýcarské kantony 1700, Anglie 1752)

Základní jednotkou kalendáře byl **den** - doba, za kterou se Země otočí 1x kolem své osy neboli také doba mezi dvěma po sobě jdoucími východy.

Východiskem **týdne** byla neděle (dies dominica – den Páně) jako den posvěcený. Od ní se počítaly dny všední – ve staré češtině nazvané podle pořadí: pondělí (první den po neděli), úterý (vtorý, druhý den po pondělí) atd.

Datování **měsíců** bylo dlouhou dobu podle svátků křesťanského roku (př. čtvrtek po sv. Václavu), což bylo snazší k zapamatování. Kněz je oznamoval v kázání.

Jelikož svatí (zejména národní světcí), jimž byl den zasvěcen, se neshodovaly v celé Evropě, vznikaly lokální kalendáře. V období reformace přibýly navíc další svátky, zasvěcené reformním představitelům: Mistr Jan Hus (6. 7.), Mistr Jeroným Pražský (7. 7.), v období protireformace však zrušeny a trestně stíháni ti, kdo by je dále zachovávali.

Židovský kalendář

Židé používají vlastní kalendář (hebrejsky luach), podle slunečního cyklu počítá jen roky, avšak měsíce určuje podle lunárního cyklu. Délka židovského měsíce odpovídá skutečné délce oběhu Měsíce kolem Země, což je 29,5 dne.

Měsíc hebrejského kalendáře (chodes) má buď 29 nebo 30 dní. Nový měsíc (roš chodeš) se řadil mezi významné svátky biblického Izraele. Za počátek nového měsíce se považuje novoluní, kdy se objeví první srpeček Luny (dříve se vyhlášoval na základě pozorování Měsíce, od pol. 4. století podle lunárního kalendáře).

Lunární rok je cca o 11 dní kratší než sluneční. Rozdíl se vyrovnává jednou za 2 nebo 3 roky vložením 13. Měsíce.

První měsíc (nišan) musí vždy připadnout na počátek jara. Přestože se měsíce počítají od nišanu, hebrejský letopočet se mění na podzim. Roky se počítají od stvoření světa – podle židovské tradice k němu došlo prvního dne v 6. měsíci.

Islámský kalendář

Datování začíná rokem 622 n. l. - tehdy se vydal prorok Muhamad z Mekky do Mediny. Vychází rovněž z lunárního cyklu, má délku 354 dnů.

Tištěné kalendáře

V 16. - 18. století vydávány tisky kalendáře. Podstatnou část tvoří tzv. Minuce, jejichž obsahem byly:

- astronomické údaje o lunárním cyklu
- pranostiky
- praktické hospodářské návody
- seznamy a data jarmarků a týdenních trhů

Navazují na starší rukopisné kalendáře, které připravovali univerzitní astronomové. V záhlaví mívaly kalendáře dřevorezbné obrázky, symbolizující části ročního cyklu tradičního sociokulturního systému, podtrhující cyklické vymezení času. Lineární čas připomenut pouze letopočtem. Postupně se ustálila jednotná ikonografická schémata, jejichž symboly byly převzaty z liturgických kalendářů. Ve středoevropských tiskárnách se většinou používalo stejných předloh. Většinu tohoto schématu tvoří obrázky ukazující zemědělské práce jednotlivých ročních období, jen v lednu a květnu, někdy i v prosinci výjevy z rodinného životního cyklu.

4.3 Kalendářní pranostiky

V situacích každodennosti se lidé řídili podle pranostik. Pranostiky jsou děleny na:

a) fenologický pranostický cyklus

Stanovil pomocí zasvěcených svátků počátky jednotlivých rolnických prací (setí obilí a sklizně). Tradovány i ústně, mnohdy bez ohledu na změnu kalendáře a posunutí o deset dní zpět.

Vlivem reformy kalendáře se od zavedení Gregoriánského kalendáře mísily staré pranostiky s novými. Jako příklad uveďme pranostiky ke dnům svatého Řehoře a sv. Lucie. Podle Juliánského kalendáře den sv. Řehoře připadal na 22. března (jarní rovnodennost) a den sv. Lucie 23. prosince (zimní slunovrat). „*Na svatého Řehoře, den s nocí v jedné míře*“, „*Svatá Lucie, noci upije*“

Podle Gregoriánského ovšem den sv. Řehoře připadal na 12. března a den sv. Lucie 13. prosince.

„*O sv. Řehoři, mrazy vše umoří*“

b) pranostiky singularitní

Předvídal změny povětrnosti, jedná se o reálné pranostiky, neopírají se sice o znalosti podstaty přírodních zákonů, mají však racionální jádro. Některé pranostiky měly univerzální povahu – šířily se určitou kulturní vrstvou. Lidové kalendářní tisky (minuce) opakovaly pranostiky od konce 15. do 19. století.

Upozorňovaly zemědělce na povětrnostní podmínky, které se v ročním cyklu opakují. Netvrdí, že nastane takové počasí, ale poukazuje na možnost a upozorňuje rolníka, aby nebyl zaskočen. Liší se podle zeměpisných pásem. Velká část se vztahuje k polnímu hospodářství. Rolník podle nich předvídal teplotu nebo vláhu.

Zima

Už v zimě rozhodovalo o budoucí úrodě množství srážek. Sedlák se radoval, když se dostavila chladná singularita s nadílkou sněhu na přelomu starého a nového roku „**O Silvestru papeži snížek si již poleží**“

Na Tři krále bývalo v dlouhodobém průměru oteplení, obleva „**Boží křtění, sníh a led ve vodu mění**“

Pro silné ochlazení bylo označení „**psí dny**“, většinou až do hromnic (opět obleva).

Ochlazení opět přicházelo buď na Valentýna „**Na sv. Valentýna, zamrzne i kolo mlýna**“

nebo sv. Petra (22.2), který „vládne mrazem“

Jaro

Příchod jara ohlašoval sv. Matěj - dle juliánského kalendáře první březnové dny

Duben byl charakteristický svým aprílovým počasím „**Když apríl netrkne hlavou, tak švihne ocasem**“

-obavy vzbuzovali ledoví muži „*Dokud Urban z pece nesleze, tepla nebude*“

Léto

Obavy také z deštivých červnových dní „*Medardova kápě, čtyřicet dní kape*“

Žně vrcholily v parných „psích dnech“ od poloviny července do začátku srpnové dekády, název odvozen podle nejjasnější hvězdy na obloze Velkého psa

V pozornosti také bartolomějské bouřky a chladné noci „*sv. Anna, chladna z rána*“

„*sv. Vavřinec, jest pravý podzimec*“

Podzim

Postupné ochlazování střídá teplotní změna zvaná „babí léto“ (od konce září do třetí dekády října).

Podle starého kalendáře sněhové pranostiky přinášel sv. Martin na bílém koni.

Shrnutí

Čas určoval práce na polnostech, řízené ročním obdobím a dobou denního světla, vymezoval datum odvádění plateb poddaných vrchnosti, sloužil jako míra pro výpočet výše odměny za práci, organizoval společenský život, příležitosti k modlitbě, setkání, slavení svátečních dnů. Do 16. století platil Juliánský kalendář, který byl nepřesný a proto jej reformoval papež Řehoř XIII., čímž došlo k vypuštění deseti dnů a v důsledku toho k přesunu některých svátků (vznikaly nové pranostiky a docházelo k mísení se starými). Podle Gregoriánského kalendáře se řídí většina zemí na světě. Nadále však existují i jiné typy kalendářů, například židovský nebo islámský, které vychází z lunárního roku. Praktickou pomůckou, spojenou s počasím nebo pracemi na poli, byly pranostiky.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Srovnajte chápání času středověkých a dnešních lidí.
2. Vypočítejte, jaký rok v hebrejském kalendáři se datoval dne 13. 9. 1996, když hebrejský rok předchází křesťanský o 3761 let.
3. Vypočítejte, jaký rok podle islámského kalendáře nastal v našem roce 1996.
4. Vyhledejte pranostiky k dalším, zde neuvedeným světcům.
5. Zrealizujte malý průzkum, například ve Vaší obci a zeptejte se lidí, čím je pro ně čas a zda-li jim říká něco některá z pranostik.
6. Zamyslete se nad tím, podle kterých z pranostik se mohou nebo naopak již nemohou lidé v dnešní době řídit. Svá tvrzení odůvodněte.

5 České obyčeje, tradice a slavnosti

Každý národ i etnikum má své obyčeje, zvyky a tradice. V této kapitole budou představeny některé české obyčeje, zvyky a tradice, které byly (nebo dnes ještě jsou) spjaty s konkrétním ročním obdobím, církevními svátky i hospodářskými činnostmi.

V kapitole se dozvíte:

- s jakými obyčejí, zvyky a tradicemi se pojí konkrétní dny v roce
- jaké církevní svátky se slavily během roku
- o čem vypovídají pranostiky
- jak prožívali lidé dny postní a dny sváteční

Klíčová slova: obyčeje, slavnosti, Hromnice, Vánoce, Velikonoce, Masopust, Letnice, Dožínky,

5.1 Obyčeje a slavnosti

Nejstarší způsob dělení roku je na dvě období – chladné (zima) a teplé (léto). Je ohraničeno jarní a podzimní rovnodenností. Začátek roku souvisel s obnovením vegetace. V roce 1582 papež Řehoř X. provedl reformu Juliánského slunečního kalendáře, který již dělil rok na 12 měsíců. Kalendář byl pojmenován po papeži – gregoriánský. V průběhu roku bylo několik příležitostí ke slavnostem, s nimiž se pojily církevní liturgické nebo lidové obyčeje.

Souhrnně jsou výroční obyčeje a slavnosti definovány jako mnohvrstevné kulturní jevy velmi dlouhého trvání a patří mezi nejstarobylější ve struktuře tradiční lidové kultury. **Obyčej** je shrnující výraz pro obřady a zvyky. **Slavnost** je kulturní fenomén širšího společenského charakteru s různým ideovým zaměřením (církevní, národní, folklorní), připomenutím významné události, památky či výročního dne. Křesťanství dalo obyčejům a slavnostem nové významy, připoutalo je k církevnímu kalendáři, svátkům a některé zakázalo. Dny sváteční církev dělí na Temporál (svátky, související s událostmi ze života Ježíše Krista - do 5. století ustaveny Velikonoce, Letnice a Vánoce) a Sanktorál (výroční dny křesťanských světců - od 2. poloviny 5. století ustanoveny jako sváteční dny).

Svátky současně vytvářely pevné časové body pro hospodářskou činnost v zemědělství, vázaly se k nim pranostiky a lidová rčení, byly pevnými daty právních činností a odvádění plateb (př. sv. Havel), omezovaly nebo zakazovaly některé pracovní činnosti a celkově představovaly společenskou záležitost.

5.2 Leden

Tři králové 6. Ledna

Evangelium podle Matouše (2.1-12) – příchod mudrců do Betléma

Starokřesťanský svátek Zjevení Páně – připomínán křest Krista v řece Jordáně

Slavení tří králů od středověku po přenesení jejich ostatků do Kolína nad Rýnem 1164 z Milána (do Milána v 5. století z Cařihradu)

-obchůzky původně faráře (později učitele) po farní osadě, na dveře hospodářských obydlí psal K+M+B (nebo C+M+B) = Christus mensionem benedicat - Kriste, požehnej tomuto obydlí)

Ještě v 19. století obcházel domy kantor se školními dětmi a kostelníkem (vykuřoval kadidlem a psal svěcenou křídou požehnání KMB na dveře). Kantor dostával část své mzdy v naturáliích v tento den (další část své mzdy v naturáliích dostával kantor na sv. Blažeje 3. února nebo na sv. Řehoře při dalším koledování se školními dětmi). Později se tříkrálové koledování stalo doménou dětí a chudých rodin.

V tento den si každý do kostela nosil vodu, sůl a křídou, které si nechal posvětit. Vodou se kropil kruh kolem domu, aby sem nemohly čarodějnice. Jinde se kropily ovocné stromy na zahradě.

5.3 Únor

Masopust

Trval od Tří králů po začátek velikonočního půstu. Nejvýznamnější byly poslední tři dny nazvané masopust, voračky, ostatky nebo fašang podle regionu. V tyto dny obcházeli domy mládenci s doprovodem muzikantů někdy s maskami nebo v průvodu maškar, tancovali s děvčaty a dostávali výslužku. Z výslužky se připravila hostina spojená s tancem a zábavou.

Typické masky: medvěd, (srst z hrachoviny trhaly hospodyně a dávaly husám do hnízda, aby dobře seděly), kobyla, slaměňák, hřebenář.

Masopustní období ukončoval obřad pochovávání basy nebo střílení medvěda či kozla (symboly, masopustní zábavy). V žertovných vystoupeních bylo upozorňováno na prohřešky jednotlivých lidí o masopustu a na špatné vlastnosti.

V 19. století masopustní zábavy vykonávaly spolky – současně tak probíhalo v jedné vesnici více masopustních zábav (hasičská masopustní meranda, ochotnický bál, sokolské šibřinky). Masopust končil v úterý před Popeleční středou.

Hromnice 2.2.

Lidové pojmenování katolického svátku *Uvedení Páně do chrámu* (viz Lukášovo evangelium: Maria a Josef přinesli Ježíše 40 dní po narození do jeruzalémského chrámu, kde bylo dítě zasvěceno Bohu, Maria zde uzavřela své čtyřicetidenní očist'ování po porodu)

V tento den se chodilo do kostela posvětit svíce „*hromničky*“ nakupované na trzích a poutích jako upomínkový předmět. Zapalovaly se při bouřce a chránily stavení před bleskem. Tradice svěcení svící doloženo v 10. Století. Tímto dnem také končí čas vánoční – odnáší se betlémy z kostelů a světnic.

sv. Matěj 24.2

Sv. Matěj, apoštol a mučedník působil jako misionář v Etiopii, zemřel mučednickou smrtí (st'at sekyrou 63 n.l.). Atributy světce: sekera, kniha a svitek, kopí, kamení. Nejstarší kostel sv. Matěje v Praze Dejvicích – pražská jarní matějská pouť.

Svátek sv. Matěje sliboval blízký příchod jara. Děti vstávaly brzy a běžely bosé na zahradu, kde vyšplhaly na strom. Popěvkem vyjmenovávaly všechno ovoce a vzývaly sv. Matěje, aby dal stromům úrodu. Pod stromem našly dárek od sv. Matěje v podobě sušeného ovoce, které jim tam schovali rodiče.

V roce 1928 se promítal film *U svatého Matěje, když slunko zasměje* od Josefa Kokeisla, píseň Karla Hašlera *U svatého Matěje*.

Postní období

Začíná popeleční středou. Období půstu od masitých a tučných pokrmů, také od zábavy, tance a hodování, sebeodříkání, modlitby, rozdělování s chudými. Trvá 40 dní a končí tzv. triduem (Velký pátek, bílá sobota, velikonoční neděle).

Pátá neděle postní – tzv. Smrtná neděle: vynášena smrt ze vsi v podobě loutky, která se hodila do vody nebo se spálila. Chudá děvčata byla obdarována vejci, moukou a později penězi. Jinde se přinášelo léto v podobě májky, jívové větve, stromečku – zasazovaly se do zeleninové zahrady nebo poblíž včelínu.

Květná neděle: lidé chodily do kostela posvětit si větévky jívy – kočičky – ty pak zastrkávaly za obrázky doma nebo do polí vetkly v podobě křížku, aby byla úroda.

5.4 Březen

Sv. Jiří

Věřilo se, že otevírá nový vegetační cyklus. Podle rčení v ten den vylézali hadi a štíři ze země. Usušený hadí jazyk se zvrátil do biče, aby měli hospodáři čilé koně. Chodilo se sbírat bylinky, které měly zázračnou moc. Do poloviny 19. století se tento den odevzdávaly vrchnostenské dávky.

5.5 Duben

Velikonoční období

Datum je pohyblivé. Velikonoce se slaví 40 dní po prvním jarním úplňku. Někdy připadá datum již na konec března, jindy na začátek dubna. Velikonoce jsou nejstarším křesťanským svátkem, který vznikl ještě v apoštolských dobách. Je oslavou zmrtvýchvstání Ježíše Krista.

Na počátku slavila církev Velikonoce jen v jeden den ze soboty na neděli. Ve 4. století bylo vyhlášeno svaté triduum – třídění ukřižovaného, pohřbeného a vzkříšeného Krista.

Také svátkem obnovy života v přelomovém čase konce zimy a začátku jara.

Zelený čtvrtek

Svaté třídění se začíná večerem Zeleného čtvrtku. Vzpomínka na Poslední večeři, při níž Kristus ustanovil eucharistii, také se při ní konal obřad mytí nohou – symbol Ježíšovy služebné lásky.

Lidé začínali tento den modlitbou v zahradě „na zeleném drně“ (na památku modlitby Ježíše v Getsemanské zahradě) a prováděli očištnou koupel ve vodním toku. Na Horácku se lidé ve vodě modlili „*Proude, proude, poslal mne Pán Ježíš k Tobě, abys všechny neduhy odřal ode mne k sobě.*“

V ten den se jedlo zelené – popenec, zelí, hrách, jarní kopřiva a později špenát. Den se považoval za vhodný k setí hrachu, zeleniny či lnu.

Peklo se pečivo *jidáše* ve tvaru provazu, na němž se Jidáš, který zradil Krista, oběsil. Tradovalo se také obdarovávání chudých kaší. Na Zelený čtvrtek proto hospodyně vařily kaši, kroupenou s medem.

Při slavnostní mši naposledy znějí varhany a zvony, znovu se rozezní až na Vigilii - vzkříšení. Hovoří se o půstu uší. Mlčení zvonů sahá až do doby Karla I. Velikého. Když se naposledy rozezněly zvony, lidé šli do zahrady a třásli stromy, aby se urodilo.

Velký pátek

Den památky na den umučení a smrti Ježíše Krista.

Prožívání Velkého pátku bylo spjato s řadou zákazů, nesmělo se hýbat se zemí - v tento den odpočívá v zemi Kristus (rýt, orat, kopat, zatloukat kůl), pracovat doma (prát, bělit prádlo, péct chleby), cokoli půjčovat, prodávat, vynášet z domu i darovat.

Podle lidových tradic se na Velký pátek otevírá země a poklady v ní. V pověstech se vypráví o lidech, kteří se chtěli o tom přesvědčit. Koho omámí lesk zlata a neodejte včas, dokud kněz neskončí čtení pašijí, skály se zavrou a dotčný zůstane po celý rok ve skalní sluji.

Pře východem slunce se lidé modlili venku a myli se v potoce. Věřilo se, že velkopáteční voda má léčivou moc, proto se ani neutírali a nechali vodu na sobě uschnout sluncem. Po umytí líbali zem a modlili se obrácení k východu Slunce. Z rána na Velký pátek chlapci plavili v řece koně, ženy umývaly náradí používané k peci. Velkopáteční vodou se vykropil dům. Pašijovým koštětem se vymetalo smetí z domu. Chřestěním klíčů se odháněli škůdci.

Od Zeleného čtvrtka do Bílé soboty obcházel vesnici chlapci s řehačkami, které nahrazovaly zvuk kostelních zvonů. Někde se velká řehačka umísťovala i na věž kostela. Obcházelo se třikrát kolem kostela a celé vsi. Za tuto službu dostávali chlapci v čele se stárci vejce. Někde se honil chlapec převlečený za Jidáše nebo páčila figura Jidáše.

Na Velký pátek se líbá kříž před oltářem, matky vodily své děti do kostela, aby políbily kříž, ležící na zemi. U Božího hrobu, ležící sochy Ježíše Krista, sňatého z kříže, instalovaného v některé části chrámu ve zvláštní kapli stojí i dnes v kostelech čestná stráž ministrantů a hasičů, dříve vojenských vysloužilců i mužů jiných stavů. Boží hrob je v české tradici doložen v 16. století.

V městském prostředí se konaly procesí s křížem, průvody flagelantů a kajícníků, nesoucích velké dřevěné kříže a mrskající se důtkami. Na Hané se vynášel pámbíček – v čele procesí z farního kostela se nesl do vsi kříž (na Boží hod se nesl zpět). Procesí tvořily dvě matičky – dívky oblečené bíle, mládenci s korouhvemi, muzikanti a kdokoli, kdo se přidal. Severomoravští Němci pořádali velikonoční jízdy po osení – slavnostně ustrojení mládenci objížděli s křížem a korouhvemi katastr obce a dávali každému políbit kříž, aby přinesli boží požehnání na pole.

Bílá sobota

Bílá sobota je přelomový den očekávání zmrtvýchvstání Krista. Bílá je podle bílého roucha novokřtěnců, kteří již ve středověku při velikonoční vigilii přijímali křest.

Slavnost se začíná v noci, světí se oheň a křestní voda. Od nového ohně kněz zapaluje velikonoční svíci Paškál, která symbolizuje zmrtvýchvstalého Krista. Lidé si z kostela nosili oharky z hranice, na níž se

pálily zbytky svěcených olejů (pálení jídáše). Toto dřevo mělo chránit před požárem. Křížky z tohoto dřeva se stavěly do polí, mladému volovi do jařma, aby se naučil táhnout.

Slavnost Vzkříšení se pořádala v předvečer Bílé soboty. Množství účastníků – zástupci obce, cechů, řemeslníků, spolků ve stejnokrojích nejokázalejší v roce. Ženy a dívky nosily bělavé oblečení, mužům dávaly bílé kapesníky. Nošení korouhví a baldachýnu bylo čestnou funkcí pro vážené muže, zástupce obce.

Velikonoční neděle

O Božím hodu přicházela procesí k vycházejícímu slunci, modlili se růženec, na kopci u kříže byla vykonána pobožnost. Dnes v kostele. Světí se velikonoční pokrmy, mazance, vejce, sýry...

Po obědě vycházel hospodář na pole, aby zajistil úrodu. Svátek byl svěcením polí křížky, proutky, vodou, pečivem a vejci. Hospodář koulel kolem pole vejce, které potom s hospodyní snědli a skořápky zahrabali. Jinde se světilo žito.

Velikonoční pondělí

Dodnes pomlázka, mrškačka, šmigrust. Představa, že šviháním se síla zeleného prutu přenáší na člověka. Chlapci dostávali vejce. Na východě Moravy i polévání vodou. V úterý měly dívky právo chlapcům mrskání oplácet. Kmotři obdarovávali své kmotřence perníkem v podobě koníka nebo panenky, později jižním ovocem nebo čokoládou.

Organizovány velikonoční jízdy na koních, zejména tradicí německých částí na našem území. Obřadní mrskání prutem zachyceno u nás již v 15. století. Pomlázka začínala už o půlnoci v neděli, chlapci a muži se snažili zastihnout dívky ještě na lůžku. Ve Slezsku a severovýchodní Moravě muži polévali děvčata vodou pod pumpou a namáčeli v potoce, bili je vrbovými či jalovcovými pruty.

Již ve 12. století byla žehnána vejce. Křesťanské pojetí nalezlo vyjádření v lidovém povídání, z vajíčka se líhne malý ptáček, který vyobrazuje Kristovo zmrtvýchvstání. Slovo kraslice se objevuje v latinsko-českém glosáři z 15. století. Nejstarší tradicí jsou načerveno malovaná vejce – památka na prolitou krev Kristovu. Na evropských královských dvorech se objevovaly také zlatá vejce – barva slunce, vzkříšení).

Filipojakubská noc (30. dubna)

Lidově pálení čarodějnic. V tuto noc podle pověry měly nečisté síly největší moc. Věřilo se, že čarodějnice trávni plachtou stíraly rosu z cizích polí. Před čarodějnicemi se hospodyně chránily znamením kříže a muřími nohami na dveřích. Před práh chléva se kladlo trní a drny, sypal popel nebo písek. Do petlice se dávaly kočičky, za okna střemchy větévky bezu, do hnoje pichlavý angrešt. Muži na křížovatkách odháněli čarodějnice práskáním bičů.

5.6 Květen

1. květen

Stavěny májky – stromky s odvětvenou spodní částí kmene. Chlapci stavěli májky před domem dívek. Kolektivní stavění májky před hospodou. Vysokou májku chlapci střežili před chlapci z jiné vesnice, neboť byla snadnou kořistí. Kácení máje koncem května spojeno se scénkami maskovaných postav a při výstupech zveřejněny všechny aktuality v obci. V některých regionech spjato se zábavou odvedenců – rekrutů.

Letnice = Svatodušní svátky

V českém prostředí letnice či zelené svátky. Slaví se 50 dnů po Velikonocích, 10 dnů po svátku Nanebevstoupení Páně (rozmezí 10. Května-13. Června) na památku seslání Ducha Svatého na apoštoly po zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Podle Skutků apoštolů, ten jev provázel hukot vichrů a ohnivé jazyky z nebe, které se rozdělily a spočinuly na každém z nich.

Do 2. Vatikánského koncilu se Boží hod svatodušní slavil dva dny a svatodušní pondělí bylo zasvěceným svátkem. Dříve v tu dobu udělován křest a světila voda.

Čas Letnic provázejí různorodé obyčeje, které se vážou k vodě, zeleni, prvnímu vyhánění dobytka na pastvu a k ochraně hospodářství. Vystupuje v nich mládež v ustrojení, maskách v průvodech, soutěživých jízdách na koni.

Svatodušní svátky se slavily pod zeleným – na venkově zvykem zdobit stavení kolem oken a dveří zelenými ratolestmi, okolo dveří a oken se zastrkávaly lipové snítky, aby si měl kam sednout Duch svatý v podobě holubice. Přinášely se zelené stromky do kostelů. Mládenci a obecní pastýř odháněli nečisté síly práskáním biče v předvečer svátku na vesnici v kolonádě.

Na Valašsku v ten den připravovali pohoštění ze smažených vajec (tzv. škračení vajec) – připravovali je pastevcí, kteří v ten den poprvé vyhnali dobytek na pastvu. Na pasínku (pastvě) začali s přípravou vaječnice. Dívky den předem vyprošovaly u gazděn vejce, špek, klobásy, chléb a sůl. Jinde hostila smaženici děvčata mládence nebo vyrazily celé rodiny do polí.

Jízda králů – královské obyčeje

S Letnicemi je spojen také obyčej obřadních jízd chlapců „hledání či honění krále“. Dnešní vlčnovská slavnost dříve rozšířena i v jiných vsích. Králem byl chlapec – pasák, který první vyhnal své stádo na pastvu. Chlapce přestrojeného za krále doprovázeli dva mládenci při obchůzkách, kteří měli zabránit, aby se ho zmocnili chlapci z jiné vesnice. Mluvčí žádal o příspěvek na chudého krále.

Součástí her vyvolávání směřující na osoby a události v obci, promluvy zveřejňující příběhy, přečiny lidí. V jiných regionech soutěžní jízdy chlapců na koních (měli dostat věnec ze žerdě). Dětská varianta – kůň z vrbového proutí a objížděl vesnici a dostal dárky (vejce, slaninu, drobné peníze). Děvčata měla svůj obyčej tzv. královničky.

Čištění studánek

K starobylým zvykům v den Letnic patřilo také obřadní koupání a maskování do zeleně, obcházení studní. Čištění studánek prováděly vesnické dívky, panny – „*když dlouho neprší, chodí dívky k studánkám, vylévají rukama vodu z nich, modlí se a zpívají svaté písně, někde studánky čistí*“.

Slavnost Těla a Krve Páně

Zasvěcený římskokatolický pohyblivý svátek. Slaví se ve čtvrtek po svátku Nejsvětější Trojice na památku ustanovení Eucharistie. Zdůrazňována reálná přítomnost celého Krista v konsekrovaném chlebu.

Průvod Božího Těla poprvé doložen v Kolíně nad Rýnem 1274-1279. Ve střední Evropě prosebné procesí – zastavovalo se u čtyř venkovních oltářů, kde se zpívaly začátky všech čtyř evangelií do čtyř světových stran, konaly prosebné modlitby a udílelo požehnání. Okázalou slavností byl tento den v době baroka. Připojeno světské zdobení, ozvláštňující cestu monstrance s Tělem Páně.

V procesí se odrážela sociální a mocenská skladba obyvatel – každý cech měl své místo, v průvodu, nesoucí prapory. V 19. a 20. století slavnost vžitou a oblíbenou součástí na venkově ve farních vsích. Okna domů v ulici, kudy se průvod ubíral, zdobily obrazy svatých, svícny s rozžatými svíčkami, květiny. Oltářníky v průjezdech domů z dřevěných konstrukcí nebo stolů si rodiny zdobily obrazy svatých, kvítím a březovými májkami, vyšívanou plachtou.

V letech první ČSR bylo Boží Tělo státním svátkem. Po druhé světové válce byla slavnost vyhoštěna z veřejného prostoru obce a přesunuta do areálu kostela.

5.7 Červen

Sv. Vít 15. června

Světec a mučedník (podstoupil v jinošském věku mučednickou smrt) uctíván od raných dob křesťanských.

Tradiční pouti ke kostelům sv. Víta – dodnes nejvýznamnější pout' v Jemnici ke středověkému kostelu sv. Víta. Součástí je běžecký závod – běh čtyř běžců o prapor barchan. Počátkem 19. století v duchu národně emancipačních snah jemnických vlastenců běh spojován s údajným pobytem královny Elišky Přemyslovny v Jemnici 1213. K slavnosti připojen na konci století kostýmovaný průvod královského páru Elišky a Jana Lucemburského (královna odměnila prvního posla štůčkem tkaniny barchanu, druhému dala šátek, třetímu punčochu, čtvrtému věnec – tyto předměty jsou našity na praporu

Věřilo se, že sv. Vít ochrání proti duševním nemocem, zejména tzv. psotníku u dětí – obětní dary v podobě černých kuřat, které lidé nosily do kostela.

Pranostika „*Na sv. Víta hlava líhá a u zadnice svítá*“ předznamenává nejdelší den a nejkratší noc. Na ten den připadal letní slunovrat.

Sv. Ján 24. Června

Slavnost narození sv. Jana Křtitele, proroka a bratrance Ježíše Krista. Jan žil na poušti, v blízkosti řeky Jordán, hlásal příchod Ježíše Krista, vyzýval lidi k obrácení a křtil je vodou, pokřtil i Ježíše.

Svatojánské obyčeje – víra v účinnost svatojánských rostlin a ohně, v lidovém léčení používáno koření, nasbírané za svatojánské noci. Krávám se dávala tráva natrhaná z devíti mezí, aby hodně dojily, blatouch, aby z nadojeného másla bylo žluté máslo, odvar z kapradí, aby mléko dobře chutnalo. Na Chodsku dívky dávaly devatero kvítí pod polštář, aby se jim zdálo o milém.

Obyčej zelin a trav po zemi na stlaní – dodnes v Podkrkonoší jako svatojánská postýlka – stlaní kvítí ve světnici (v noci prý přijde sv. Jan a položí hlavu na postýlku z bylin – ráno otisk hlavy na bylinách (ale jen pokud se při trhání bylin na sv. Jana lidé modlí a nehřeší)

Určeno devět bylin a zelin: v Krkonoší třezalka (bylina sv. Jana), mateřidouška, jitrocel, horský jetel, dobromysl, černý bez, šípková růže, žebříček, libeček, divizna, kopretina, kapradí, pupava. Zvláštní účinky svatojánská rosa a oheň.

5.8 Červenec

Sv. Cyril a Metoděj 5. července

Dříve olomoucký biskup vyhlásil pro svou diecézi svátek Cyrila a Metoděje na 9. března (1349). Ještě v 19. století se připomínali věrozvěstové, nazýváni starými domácími jmény Crha a Strachota: „*Na Cyrila Strachoty vyžeň svině za ploty*“.

V období baroka hlavním poutním místem klášter cisterciáků na Velehradě a kostel Nanebevzetí Panny Marie. Poutě se zde konaly 3 krát do roka. Za vlády Josefa II. byl zrušen velehradský klášter (1784), budovy pustly.

K oživení cyrilometodějské tradice došlo teprve v 19. století v době emancipace českého národa. Pořádaly se miléniové slavnosti 1863 a 1885:

- stavěny nové kříže ze sbírek a nadací farníků, pořizovány obrazy věrozvěstů do kostelů, kaplí a božích muk, zvony s reliéfy věrozvěstů, farníci si opatřovali korouhve s obrazy, s nimiž putovali na Velehrad
- konaly školní slavnosti, při nichž byli nejlepší žáci odměňováni medailony a obrázky se světcí
- výroba a prodej upomínkových předmětů s Cyrilem a Metodějem
- postaveny nové kostely, nové písně, v den úmrtí sv. Metoděje se zapalovaly na kopcích memoriální ohně
- 25. – 26. 8. 1863 národní pěvecká slavnost, v níž vystupovaly i venkovští chlapci, slavnostně oblečení, za účasti české národní reprezentace – Františka Palackého Riegra, Purkyně, v kruhu kolem nich stáli Hanáci a venkované v krojích

Kromě Velehradu, slavnosti také na Mělníku, kde bylo údajně na pokyn Metoděje zhotoveno staroboleslavské palladium – kovový reliéf Panny Marie s Ježíšem (připisována ochranná moc a záštita nad českými zeměmi).

Rozhodnutím Apoštolské stolice byl svátek Cyrila a Metoděje přeložen na 5. července. Lidé si spojovali tuto změnu s ochlazením v červenci – Cyril a Metoděj byli zimními svatými a přeložením jejich svátku na červenec přešla i zima do letního období.

Památka upálení Mistra Jana Husa 6. července

Kořeny už v době náboženské reformace. V 15. a 16. století se utrakvisté odlišovali od katolíků pietní oslavou Husa. Považován za českého mučedníka za pravdu a za svatého. Slavena mše, čteno kázání o jeho utrpení. Pietní připomínkou bylo pálení ohňů ve městech

V 19. století František Palacký označil Husovu dobu za vrchol české demokratické a národní emancipace. V roce 1869 se uskutečnila pout' Čechů do Kostnice a oslavy 500 letého výročí narození Jana Husa v Husinci:

- z této doby také pochází nejstarší zprávy o uctívání Husovy památky zapalováním ohňů, které úřední orgány monarchie a církevní vrchnost přísně zakazovaly
- Husovy ohně v Podkrkonoší měly charakter vlasteneckého vzdoru, zapalovány každoročně i přes policejní zákazy
- popularizace Husova odkazu sokolskou jednotou – pietní akce v místnostech spolku s přednáškou o Husově díle, zpěv a recitace
- pořádány poutě na Kozí Hrádek

V době první světové války se k 500-tému výročí upálení Husa vysazovaly Husovy lípy. Husovy oslavy rozšířeny i po roce 1918 – propagovány a organizovány sokolskými jednotami, nekatolickými církvemi a vlasteneckými spolky a politickými stranami. Jádrem slavnosti byly průvody občanů, školáků s lampiony, hasičů, krojovaných sokolů směrem k hranici, kde zpravidla učitel připomněl Husovy skutky a jeho význam pro český národ, u ohně se zpívala píseň „Hranice vzplála“ nebo „Kdož sú Boží bojovníci“. Okna osvětlena svícemi. Ve městech program bohatší, vystupovaly pěvecké soubory, ochotníci zahráli divadelní představení o Janu Husovi, někde se spalovala figurína.

V roce 1925 byl usnesením Národního shromáždění uznán 6. červenec Památným dnem.

Od roku 1920 iniciátory Husových oslav Československé církve.

V pranostice tento den ohlašoval blížící se žně „*O svatém Janu Husi dožívají žitné klasy*“.

Svatá Anna 26. Července

Matka Panny Marie.

Ochránkyně manželských párů, matek, přímluvkyně za šťastný sňatek a požehnání dětmi, útočiště bezdětných.

1584 papež Řehoř XIII. nařídil slavení sv. Anny pro celou církev.

V lidové kultuře zakotvil široce:

-průvody na poutní místa

-sv. Anně zasvěceno také úterý - zažehnuta svíce, modlitba ke sv. Anně, v úterý uzavírány zásnuby i sňatky

-Anna nejčastější ženské jméno v českých zemích, proto hrávali muzikanti Annám na vsi

-v 19. století anenské slavnosti ve městech venku nebo v zahradách restaurací

-nejvíce svatýň k sv. Anně vzniklo v 17. a 18. století

-v 19. století také patronkou cihlářů – cihelny a domy cihlářů zdobeny dlouhými tyčemi se smrčky, květy, stuhami

-právě žňové – „Svatá Anno, dej aby zrno uzrálo, Svatá Anna zavádí žence do pšenice, , Svatý Jakub seče, Svatá Anna peče“

5.9 Srpen

Sv. Vavřinec 10. Srpna

Sv. Vavřinec zemřel mučednickou smrtí 258 v Římě – upálen na roštu.

Patronem povolání s ohněm, ochráncem před popálením, duší v očistci.

Jihočeský obyčej zavěšování červených jeřabin do oken ve štítě, aby ochránily před bleskem. Nejvýznamnějším poutním místem v Chodsku kostel sv. Vavřince (lidově Svatý Vavřineček) na Veselé Hoře u Domažlic.

Podle pranostik určuje počasí podzimu „*Svatý Vavřinec, první podzimec*“ a ohlašují sklizeň brambor „*Na svatého Vavřince, s kobzolama do hrnce*“

5.10 Zář

Dožínky

Oslavy sklizně obilí koncem srpna nebo začátkem září, známé již ve středověku. Součástí života pracujících na feudálních dvorech, zemědělců na velkostatkách, domácí čeledě a nájemných sil u sedláků - v dožínkách se odráží sociální pozadí charakteru vztahu dělníků a majitele statku, společně prožívaná radost z díla.

„Dožatá“ se začala už odvážením posledního obilí do statku – ozdobení vozu a písněmi dělníků, hospodáři předán věnec z obilí s veršovaným blahopřáním, následovalo pohoštění a zábava. Na Královehradecku dělníci zajali svého hospodáře, ovázali povříslm nebo pásem z polního kvítí, musel se vyplatit penězi.

Sedlák hostil své dělníky podle zámožnosti domu a zvyku v kraji – chléb, pečivo, koláče (jako součást odměny za práci). Na velkých statcích muzikanti doprovázeli žence už při posledním svozu obilí, tancovali a hodovali na dvoře statku nebo v hospodě na útraty majitele. Na menších rolnických usedlostech probíhala skromněji. Na domácí veselici hráli harmonikář, flašinetář, na dvoře nebo ve stodole se tancovalo do noci.

Větší společenskou účast měla dožatá na šlechtickém panství – vesničané ve slavnostním ustrojení v průvodu nesli věnec ve tvaru pyramidy, předávali vrchnosti. Rozvinutí dožínky na venkovských panstvích souvisí s osvícenským zájmem šlechty o své poddané v 18. století. Naturální dávky a finanční odměna za práci byla na panstvích různá (maso, koláče, pivo, na muziku).

Dožínkový věnec se uschoval do Vánoc nebo příštích žní, zavěšen na trámu v síni nebo komoře, na Valašsku se kladl na štědrovečerní stůl, zrní z něho se dávalo slepicím a krávám. Žatva srpem přetrvala do 2. poloviny 19. století.

Za první ČSR ve velké oblibě dožínky – pořadatelé silné organizace na vesnici – sdružení agrární strany a strany lidové, někde i hasičské sbory. Převládaly divadelní prvky, alegorické vozy se selskými tématy (Přemysl oráč, zrušení roboty). K rozvoji pomáhali organizátoři ochotnického divadlnictví – vydávány brožurky. Prudký rozvoj zemědělské techniky ve 20. století postupně způsobil zánik profesí ženců.

Sv. Václav 28. září

Patron českého státu. Důležitým dnem hospodářského roku (splátkového kalendáře) – za časů roboty se odevzdávaly dávky vrchnosti, vyplácely platy obecním služebníků i obecnímu pastýři v obilí (tento pro hospodáře uspořádal pohoštění), v některých krajích v těchto dnech končila služba čeledi a uzavíraly se smlouvy na příští rok.

Přecházelo se na zimní pořádek - po svátku sv. Václava se začalo k práci svítit – mistr dal tovaryšům na pivo, zámožnější koupili maso a společně slavili začátek večerní práce při umělém osvětlení, trvajícím do Velikonoc. Časté jméno Václav příležitostí k vyhrávání.

V roce 1929 milénium – projevy lidové kultury, vyjadřující národní osobitost.

Na vesnici symbolem babího léta, sklizeň vína „*Svatý Václav víno chrání, po něm bude vinobraní*“

Posvícení

Na památku posvěcení kostela. Od sklonku léta do adventu (hody, pouť, krmaš, odpust)
Obsahuje část světskou, církevní, rodinnou a společenskou. Soubor obyčejů, zvyklostí, zábav, her, písní, tanců, jídla (posvícenská husa), pečivo (posvícenské koláče), zábavné atrakce kolotočářů, kdysi obřadní zabíjení zvířat.

Od soboty do úterý s ústředním dnem nedělí s bohoslužbou. Všeobecný úklid jako před každým velkým svátkem, zvaní na hody, návštěvy, sváteční bohoslužby, hostiny v kruhu pozvaných hostů, pořadatelská úloha chasy, vystupují v kroji, obchůzky, stavění máje. Obnovena folklorními skupinami mládeže po 1945.

5.11 Listopad

sv. Martin 11. Listopadu

Sv. Martin pocházel z Panonie, sloužil v římském vojsku, podle legendy potkal při návratu do vojenského tábora v zimním večeru polooděného žebráka, přeťal svůj kabát a polovinu dal jemu, v noci se mu ve snu ukázal Kristus v jeho polovině šatu, Martin se vzdal vojenské kariéry, šířil křesťanství, zvolen biskupem v Toursu.

Svátek ustanoven již v 6. století. Ještě v 19. století byl dnem skládání účtů, vyrovnávání závazků v obci, termínem služebního roku čeledi, obchůzek žáků a dnem hodování, vyplácení obecních služebníků (sýpky – sedláci sypali obilí obecním služebníkům). Tímto dnem se uzavíral hospodářský rok, řešily se právní a hospodářské záležitosti.

Po sv. Martinu se začínal advent (půst), proto svatomartinské hody. Konaly se martinské zábavy a hody, pekly se martinské podkovy – hospodyně je rozdělovala čeledi. Kdo se chystal k odchodu ze služby, podkovu zlomil. Vinaři v tento den ochutnávali ve sklepech nové víno.

Martinská husa – vyřazována drůbež, která nebyla určena k chovu – nejmladší čeledín dostával husí křídélko, aby při práci lítal, starší čeledín husí stehno, aby běhal při práci a nebyl líný, hospodář si ponechal prsní kosti – předpovídal, jaká bude zima (bílá kost tuhá zima, namodralá mírná), blána z husy se používala jako lék, dávala se mezi prsty do bot, aby neumrzly, nepotily se a neměly kuří oka.

První spojitost se sněhem až roku 1852: „*padá-li první sníh toho dne, říkáme, že přijel Martin na bílém brůně*“.

Ve městech v poslední době se na některých místech koná průvod jedoucího Martina na koni.

Němečtí tkalci si začínali svítit při tkaní a při této příležitosti slavili tzv. Lichtsnur (šňůru, na níž lampa visela, ověsili drobnými dárky, zejména sladkostmi. Zrovna tak ověsili šňůru i v hostinci, kde se sešli na společné nedělní zábavě).

sv. Ondřej 30. Listopadu

Sv. Ondřej byl apoštol, mučedník, světec, původem rybář, v Řecku ukřižován na šikmém kříži ve tvaru X (ondřejský kříž). Od svatého Ondřeje se počítala zima, konaly se obecní hromady.

Festivity svobodných dívek:

-věštění – vyhazování svinutých šatů z necek, či šátek vyletěl jako první nebo nejvýše, ta se první vdala
-sázení větviček třešní – u které větvička do Božího narození vykvetla, ta se vdala

Advent

Přípravné období Vánoc, čas očekávání Krista. Podle církevního kalendáře začíná první nedělí mezi 27. listopadem a 3. prosincem (poslední neděle musí být před 25. prosincem). Končí západem slunce Štědrého večera. Církví ustanoven v 6. století, čas kajícího a pokory.

Třetí adventní neděle Gaudete-radostná (růžová barva v liturgii).

Období půstu - bezmasité pokrmy, zdrženlivé chování v řeči, omezení společenského života, zákaz zábav a tance, milostných schůzek, na přástkách se místo světských písní zpívaly svaté písně. V kostele roráty – liturgicko-hudební forma ranní mariánské mše: *Rorate coeli desuper – Rosu dejte nebesa shůry* – zejména literátská bratrstva zpívala. Ještě v 19. a 20. století lidé chodili do vzdáleného kostela na ranní roráty (svítili svíčkami).

Projevy mariánské úcty – domácí putovní pobožnost – přenášení sochy Panny Marie od domu k domu - vychází z legendy, jak Maria s Josefem hledali v Betlémě přístřeší (evangelium sv. Lukáše: *I porodila svého prvorozeného syna, zavinula do plenek a položila do jeslí, protože se nenalezlo pro ně místa pod střechem*).

5.12 Prosinec

sv. Mikuláš 6. prosince

Projevy uctívání již v 6. století, pravděpodobně se prolínají skutky dvou Mikulášů – biskupa z Myry a biskupa z Pinary.

Dodnes dodržovaným zvykem obchůzky. Dnešní trojici Mikuláše, čerta a anděla doplňovaly další postavy: -smrt s kosou, Žid, Turek s šavlí, dragoun, mouřenín, františkán, koza, čáp, kůň
-v některých regionech dodnes obchází nejen Mikuláš, ale celý i početnější mikulášský průvod

Až do 19. století obchůzky vedli dospělí, případně chasa, od 20. století obchází děti. Mikuláš naděloval dětem dárky, jestliže se prokázaly znalostí modliteb, v pozdější době básniček. V tento den obdarovávali také kmotrové své kmotřence.

Mikulášův příchod ohlašovali mládenci den předem práskáním biče. Ve 20. století se rozšířily mikulášské nadílky dětem jednotlivých spolků. Novým rysem se stala večerní mikulášská zábava.

Obdobou Mikuláše byly barborky (4.12.) a lucky

-Barborky– bílé oblečené ženy s metlou, které zkoušely děti, zda se umí modlit a obdarovávaly je sladkostmi

-Lucky -bílé oblečené ženy s díží na hlavě nebo shrbené postavy kontrolovaly, zda se v den sv. Lucie někde nepředě nebo nedere peří. V takovém případě švihaly pracující ženy proutkem nebo vařečkou přes ruce.

Vánoce

Základem biblický příběh o narození Ježíše Krista. Církev spojila zrození Spasitele se starým mýtem zimního slunovratu – vědomí o vítězství života nad smrtí a světla nad tmou.

Vánoční období od 24. prosince do 6. ledna, do 2. Vatikánského koncilu až do 2. února (Hromnic). Svátek Božího narození je provázen vigilií (Štědrý večer) a oktávem, završeným oslavou Boží rodičky Marie 1. ledna. Utváření vánočních tradic na našem území ovlivňovalo prolínání starých slavností obnovy slunečního svitu s křesťanskými legendami a obřady – písně, koledy, betlémy, jesličky.

Štědrý večer (z 24. na 25. prosince)

Den Adama a Evy – polosvátek – pracovní přípravy k štědré večeři.

Má charakter rodinné tradice, kdy se dodržovala řada zvyků:

- štědrovečerní ovazování stromů slámou či povříslem – ochrana před mrazem, hmyzem a zvěří
- zvyk nosit stromu svatvečer – dávat k ovocnému stromu zbytky z večeře, ořechy, kůstky z ryb, nasypat máku – komunikace se stromy, že je štědrý večer „*slívíčky, hruštičky, pojedte s námi k večeři, abyste nás tak vzaly k vaší večeři*“
- kult zemřelých – ponechávání zbytků štědrovečerní večeře do rána pro duše zemřelých
- na jihozápadní Moravě se na Štědrý den hnalo betlémské stádo představované houfem chlapců se zvonečky, pastýř troubil a práskal prutem.
- na stole řada jídel – vše, co se urodilo na poli i sadu, obilí a chléb
- rozprostření obilných klasů na stole – po celé vánoční období, aby se urodilo, na Štěpána se sypalo slepicím, aby nesly
- na Valašsku dožínkový věnec na stole
- pod ubrus každého člena peníz, aby se drželo v domě bohatství
- pod stolem máselnice – důležitá k zajištění obživy na vsi

Na Štědrý den se nic nesnídá, neobědvá a čeká na večeři – půst, někde pojedli trochu hrachu nebo česnečky a pak uklízeli doma a připravovali na večer. Děti vybízeny k půstu, že uvidí zlaté prasátko nebo kohoutka – ukázalo se dětem jako světelný odraz – prasátkem bývá cedník pod nímž se rozsvítí svíčka, paprsky pronikající dírkami v cedníku jsou štětinky, na Znojemsku zlatou ovečku

Štědrovečerní jídlo:

- chléb, vánočky, koláče (pokrm z mouky) a symboly plodnosti - vařené jídlo z hrachu, fazolí, čočky, jáhlů, krup a jiných semen, symboly bohatství – med, ovoce, ořechy, houby a rostliny pro zdar-česnek, petržel, šípky
- ryby pouze v zámožných rodinách, v 19. století u měšťanů – rybí polévka, kapr, černoštika, na modro, smažený kapr
- na čas i u chudých vrstev v 15. a 16. století, ale pouze dovážení slanečci, náhradou za ryby bylo moučné pečivo ve tvaru ryby
- ve 20. století jako běžné postní jídlo ryba (kapr, štika, lín, candát)

Od 19. století se začíná objevovat vánoční stromek. Od konce 19. století v prostředí škol stromkové slavnosti. Děti z nejchudších vrstev byly obdarovány obuví a oděvy, nadílku věnovali bohatí včetně vrchnosti nebo z výtěžků sbírky. V meziválečném období ve městech stavěny vánoční stromy republiky.

Sv. Štěpán (26. prosince)

Sv. Štěpán byl horlivým kazatelem křesťanství. Podle Skutků apoštolů v Bibli byl před židovskou radou v Jeruzalémě obviněn „z opovážlivých řečí proti chrámu a zákonu“, odsouzen a ukamenován za hradbami Jeruzaléma kolem roku 35/40.

Patronem koní, pacholků, kameníků a tesařů, vyzýváno proti bolestem hlavy a za dobrou smrt. Ve východní církvi jeho kult prokázán již ve 4. století, v západní asi v 5. století.

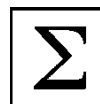
Čeledíni v ten den měnili místo a dostali výslužku (obilí, mouku, plátno, až později peníze). Výslužku dostávali také chlapci, kteří odcházeli na službu k příbuzným či kmotrům. Zrána chodily dívky podávat mládencům boty, ženy svým mužům kalhoty nebo je myly studenou vodou či sněhem. Děvečky mohly měnit své místo na Nový rok, také dostávaly výslužku (koláče, mouku, len), uspořádaly hostinu, k níž pozvaly mládence a načíňaly dort.

Koledování na sv. Štěpána mělo charakter kolektivní festivity, provázené novoročními návštěvami a blahopřáním. Od 19. století příležitostí k obdarování koledníků a později i žebráků. Od 20. století spíše rodinný charakter, kdy koledníci obcházeli jen své známé.

Koledovat chodil i obecní pastýř – s blahopřáním přinášel březové pruty, s nimiž se na jaře vyháněl dobytek (dostával jako výslužku mouku). Často koledoval také ponocný i s ženou, která do nůše ukládala výslužku, jablka, vánočku a jiné dary.

Shrnutí

Průběh roku byl odjakživa spjat s různými slavnostmi a obyčejí. V této kapitole byly nastíněny jen některé z nich. Každý sváteční den, ale i naopak postní období bylo spjato s různými zvyky a tradicemi, které se lišily podle toho, zda se slavily ve vsi nebo ve městě, v bohaté či chudé rodině, v katolické farnosti či protestantské a také region od regionu. Pevné nebo pohyblivé dny, zasvěcené památce události ze života Krista a Matky Boží (temporál) nebo svatým (sanktorál) určovala církev. Kromě liturgických rituálů a obyčejů však tyto dny určovaly hospodářské povinnosti. Jakousi mnemotechnickou pomůckou byly pranostiky, které si díky jejich rýmované formě lidé snáze zapamatovali a v den konkrétního svátku již věděli, jaké přijde počasí, co za činnosti na poli či v domácnosti musí v nejbližších dnech vykonat, aby přežili, kdy mají povinnost odvádět dávky, desátky a jiné berně. S mnohými světcí si lidé spojovali léčivé až magické schopnosti, sbírali bylinky a zdobili své příbytky, chránili je před zlými silami, zapalovali svíce před bouřkou a vykonávali různé rituály, aby se urodilo, dobytek dával mléko, slepice vejce a měli dostatek všeho po celý rok. Dny sváteční nebo postní také vymezovaly, zda a jaké práce lze či naopak nelze v daný den vykonávat.

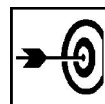
Kontrolní otázky a úkoly

1. Jmenujte konkrétní svátky v jednotlivých ročních obdobích a uveďte obyčeje a zvyky, které se s nimi vázaly
2. Prostudujte si práci Zuzany Švastové a Jany Klimešové „*Cyril mudřec a Method mnich*“ (Praha 2013) a srovnajte, jak se slavilo výročí příchodu Konstantina a Metoděje v roce 1863 s podobnými výročními dny v současnosti.
3. Zrealizujte malý výzkum o české identitě. Vymyslete s oporou v textu několik otázek ke svátkům a obyčejům. Položte tyto otázky několika lidem ve Vaší obci či městě a zjistěte, jaké jsou jejich znalosti, osobní zážitky, ale i vztah, postoj k českým svátkům a lidovým obyčejům.
4. Zmapujte ve Vašem regionu, zda-li a jak se v něm slaví jmenované dny, zasvěcené konkrétním světcům či událostem z Kristova života.

6 Státní svátky, symboly a významné dny

Každá země má své státní svátky, symboly a významné dny, které mají určitou historickou a kulturní souvislost s vývojem dané země. V této kapitole budou popsány státní svátky, významné dny a symboly České republiky.

V kapitole se dozvíte:

- ukotvení státních svátku v české legislativě,
- jaké jsou státní svátky v České republice,
- ostatní dny v České republice,
- dny pracovního klidu naší země,
- významné dny v naší zemi,
- symboly České republiky.

Klíčová slova: Státní svátek, Ostatní svátky, Dny pracovního klidu, Významné dny, Státní symboly.

6.1 Státní svátky v České republice

Výčet státních a jiných svátků, významných dnů a dnů pracovního klidu upravuje zákon č. 245/2000 Sb., *o státních svátcích, ostatních svátcích, o významných dnech a dnech pracovního klidu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o svátcích“)*, který vešel v platnost a účinnost dne 9. srpna 2000. Zákon o svátcích stanovuje celkem 7 státních svátků, které mají připomenout občanům ČR významné historické události, popřípadě osoby naší země. Významnost státních svátků má v občanech naší země vzbuzovat pocit národní hrdosti a vlastenectví.

Státní svátky:

- **1. ledna - Den obnovy samostatného českého státu** - posledním dnem v roce 1992 zanikl společný stát Čechů a Slováků - *Česká a Slovenská federativní Republika* a den na to byl 1. ledna 1993 vyhlášen samostatný stát Česká Republika. Tento státní svátek byl v České republice uzákoněn až v roce 2000.
- **8. května - Den vítězství** - tímto dnem si lidé připomínají konec 2. světové války. V roce 2004 byl ustálen současný název tohoto svátku. Dříve byl tento den dokonce ustanoven na 9. května a nazýval se „Výročím osvobození Československa Sovětskou armádou“. K osvobození naší země docházelo postupně, z východu přicházela vojska Sovětského svazu a ze západu americká armáda. K osvobození přispěla také jednotlivá povstání českého lidu. Oficiální konec 2. světové války je stanoven na 8. května roku 1945 v 23:01 hodin.
- **5. července - Den slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje** - tento den slaví příchod slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje, kteří přišli z řecké Soluně a byli vysláni císařem Byzantské říše Michaelem III. na žádost knížete Rostislava. Bratři Konstantin (později přijal jméno Cyril) a Metoděj šířili na Velké Moravě bohoslužebné texty, které přeložili do staroslověnského

jazyka, později přeložili i jednotlivé části Bible. Tento den je významný jako počátek šíření křesťanství na našem území. V roce 1880 byl Cyril a Metoděj prohlášeni za svaté a v roce 1980 se stali patrony Evropy.

- **6. července - Den upálení mistra Jana Husa** - tento státní svátek uchovává odkaz mistra Jana Husa. Tento významný muž se narodil v roce 1370 v Husinci v Jižních Čechách, byl významným kazatelem, reformátorem církve a rektorem na Karlově Univerzitě. Výrazně odsuzoval tehdejší hlavní zájem církve, aby zbohatla. V roce 1414 byl pozván Jan Hus do Kostnice k soudnímu procesu, který svolal říšský král Zikmund Lucemburský. Jan Hus zde měl odvolat všechna svá učená a kázání proti církvi. Kvůli tomu, že jej mistr Jan Hus neodvolal byl označen za kacíře a 6. července v roce 1415 upálen.
- **28. září - Den české státnosti** - tento státní svátek je svázán s osobností českého přemyslovského knížete Václava, který byl 28. září, pravděpodobně roku 935 zavražděn svým bratrem Boleslavem ve Staré Boleslavi. Byl velmi vzdělaný a zbožný panovník, snažil se o mír v celé zemi. V roce 938 nechal Boleslav odvézt ostatky Václava do chrámu svatého Víta na Pražském hradě a tímto krokem se zasloužil o svatováclavský kult. Od této doby je Václav oslavován významnými osobnostmi. Později byl prohlášen za svatého.
- **28. října - Den vzniku samostatného Československa** - tento den je významný proto, že došlo k významnému kroku v našich českých dějinách. Tímto dnem jsme se odpoutali od nadvlády Rakousko-Uherska a vznikl samostatný československý stát. Dne 27. října 1918 zasílá rakousko-uherský ministr vnitra Gyula Andrassy americkému prezidentovi W. Wilsonovi notu a požaduje v ní nezávislost států monarchie. O den později vydává národní výbor zákon o zřízení samostatného československého státu. Tento výbor byl ve složení významných osobností: Alois Rašín, Antonín Švehla, Václav Klobučák, Vávro Šrobár a Jiří Stříbrný. Prvním československým prezidentem se stává Tomáš Garrigue Masaryk a prvním premiérem Karel Kramář.
- **17. listopadu - Den boje za svobodu a demokracii** - poslední státní svátek je Den boje za svobodu a demokracii. Tento den se stal významný kvůli dvěma důležitým událostem, které proběhly v roce 1939 a 1989. První událost se stala v důsledku nepovolených oslav výročí vzniku Československa. Významné osobnosti dne se staly Václav Sedláček a Jan Opletal, kteří byli oběťmi demonstrace proti německé okupaci. Druhá událost roku 1989 je významná kvůli uctění památky Jana Opletala, jelikož se na pražském Albertově sešlo tisíce studentů s cílem postavit se proti současnému režimu. Po jednotlivých událostech, které se od tohoto dne odehrály, padl definitivně komunistický režim 29. prosince. V prosinci pak byly otevřeny hranice a novým prezidentem se stává Václav Havel.

6.2 Ostatní svátky v České republice

- **1. ledna - Nový rok** - tento den je významný od roku 46 před n. l., kdy císař Gaius Julius Caesar zavedl kalendář, v kterém každý rok začínal tímto dnem. Byl pojmenován po svém zakladateli a nazývá se juliánský kalendář. V roce 1582 byl tento kalendář kvůli určitým nepřesnostem upraven papežem Řehořem XIII. na kalendář řehořský (gregoriánský). Tento kalendář přijalo i křesťanství a upravilo datování letopočtu dle nového principu - rokem 0 byl stanovený rok narození Ježíše Krista. V celém světě není jednotně přijat stejný kalendář, některé země uznávají juliánský kalendář a například v Číně je kalendář lunisolární čínský kalendář.
- **Velký pátek** - tento den se stal svátkem a dnem pracovního klidu až v roce 2016. V tento den se uctívá památka ukřižování Ježíše Krista na kříži a je dnem největšího půstu. Na Velký pátek jsou hrány pašijové hry podle sv. Jana a papež se modlí Křížovou cestu v římském koloseu. V lidových pověrách je den spojený s magickými silami, kdy se mají otevírat hory, které dle pranostik vydávají poklady a nesmí se hýbat se zemí ani prát prádlo, protože by bylo namáčeno do Kristovy krve. Tento svátek patří do tzv. pohyblivých svátků.
- **Velikonoční pondělí** - Velikonoce jsou pro křesťany nejvýznamnějšími svátky v roce. Celé velikonoční období trvá 50 dní od Velikonoc až do tzv. Letnic. Velikonoční svátky jsou řazeny mezi tzv. pohyblivé svátky a konají se v období mezi 22. března a 25. dubna. V době Velikonoc

si připomínáme ukřižování a zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Mezi tři nejvýznamnější dny jsou řazeny Zelený čtvrtek, Velký pátek a Bílá sobota. Na Velikonoční pondělí se chystá pletená pomlázka a muži navštěvují děvčata a pomlázkou je „mrskají“. O existenci „mrskání“ se na našem území mluví již od 14. století.

- **1. května - Svátek práce** - původ tohoto svátku je na australském kontinentě v období padesátých let 19. století, kdy se v této době začala tehdejší dělnická třída projevovat a začala požadovat lepší pracovní podmínky a životní úroveň. Dělníci požadovali zkrácení pracovní doby na osm hodin a zvýšení mzdy. Další historická událost v rámci tohoto svátku proběhla v Americe, kde se prvního května roku 1886 konala velká stávka, do které se zapojilo statisíce dělníků. Během této stávky docházelo ke střetu s policií a zemřelo při ní několik lidí. Stávka vyvrcholila v listopadu 1887 popravou čtyř anarchistů a rok poté (1. května) se na jejich památku konala demonstrace. Dále se rozšiřovaly demonstrace i v jiných státech a na francouzský návrh byl vyhlášen celosvětově Svátek práce. V Československu se tento den využíval jako propagace komunistického režimu a byly pořádány velké prvomájové průvody. V tento den se také na našem území slaví svátek zamilovaných, protože měsíc květen je zasvěcen lásce.
- **24. prosince - Štědrý den** - v tento den se slaví narození Ježíš Krista a je to další významný den pro Křesťany. Tímto dnem je spjatá řada předkřesťanských a křesťanských tradic. Mezi předkřesťanské tradice patří obdarovávání chudých a nemocných, ale i Bohů, jako symbol přátelství a lásky. Tato tradice se pak dochovala až dodnes a ve 14. století se toto vzájemné obdarovávání dary dělo na počest Narození Páně. V 19. století se pak rozhodlo o obdarovávání dětí. Zvyk zdobení stromků pochází již z období Keltů, kteří uctívali zimní slunovrat. Vánoční strom, tak jak vypadá v dnešní podobě, pochází z Německa z 16. století., do České republiky se tato tradice dostala až v 19. století. V tento den se také připomíná svátek Adama a Evy, kteří byli podle Bible první lidé na Zemi. Nejočekávanější událostí dne je po štědrovečerní večeři přesunutí rodiny k vánočnímu stromku, kde si děti rozbalují dárky, které jim Ježíšek nadělil. V jiných státech je český Ježíšek zastoupen jinou postavou, např. v Rusku je to Děda Mráz, v Americe je to Santa Clause. Rozdílný je také datum, kdy jsou tyto dárky nadělovány. Další významnou tradicí v tento den je půlnoční mše, která je na počest narození Ježíška v Betlémě, pouštění vánočních koled, půst, pečení cukroví, věštění budoucnosti pomocí jablíček, odlévání vosku či olova do vody a jiné.
- **25. prosince - 1. svátek vánoční** - na našem území je tento den označován jako Boží hod vánoční a je považován za konec adventu a prvním svátkem vánočním. Tento den se odehrává ve svátečním duchu, je bohatý na jídlo, lidé často navštěvují své blízké a obdarovávají se.
- **26. prosince - 2. svátek vánoční** - V tento sváteční den si připomínáme osobnost Svatého Štěpána, který šířil Ježíšovo učení a stal se prvním mučedníkem křesťanství. Jeho hlásání a šíření křesťanské víry získalo řadu křesťanských přívrženců, a to se nelíbilo židovským představitelům. Protože si Štěpán za svým učením a vírou stál, tak ho Židé ukamenovali. Svatoštěpánský kult se od té doby tradoval a byla mu zasvěcena řada kostelů. V Maďarsku se Svatý Štěpán stal národním patronem občanů, v českých zemích se na počest Štěpána světí víno, které má připomínat Štěpánovu prolitou krev. Další významná územní tradice je koledování, které je spojené s chudými. Ti dříve obcházeli domy a žádali o trochu jídla či peněz. Křesťanství však tuto tradici potlačilo a dnes je tento den známý spíše tím, že se lidé vzájemně navštěvují a obdarovávají se.

6.3 Dny pracovního klidu

Tyto dny jsou státní svátky a ostatní svátky. Za dny pracovního klidu jsou považovány dny nepřetržitého odpočinku zaměstnance v týdnu. Dny nepřetržitého odpočinku jsou ty dny, kdy nemají zaměstnanci rozvrženy pracovní směny. Pracovní právo chrání zaměstnance a jejich volný pohyb ve dnech pracovního klidu. Zaměstnanci lze práci nařídít v těchto dnech pouze výjimečně. Mezi tyto výjimečné nařízení patří např.: práce do značné míry výjimečné, nahodilé, nicméně nutné a nemohou být provedeny v pracovních dnech.

6.4 Významné dny

Významné dny jsou dny pracovními. Mají určitou tradici a historické ukotvení v našem státě a jsou označovány jako významné dny. V tyto dny si připomínáme události a osobnosti, které zásadně ovlivnily naši zemi a její další vývoj.

Významné dny:

16. ledna - Den památky Jana Palacha - v roce 1968 začaly bouřlivé oslavy kvůli uvolňování komunistického režimu, ale brzy bylo toto veselí vystřídáno navrácením k autoritativnímu prosovětskému režimu. Ke konci roku docházelo k demonstracím proti obnově autority komunistického režimu a na počátku roku 1969 začala ve společnosti převládat rezignace. Dne 16. ledna se Jan Palach ve 14:30 hodin u kašny pod budovou Národního muzea na Václavském náměstí v Praze polil benzínem a zapláli na protest tomuto režimu. Jan Palach byl dvacetiletý student Filozofické fakulty Karlovy Univerzity v Praze. Tento radikální krok uskutečnil na protest sovětské okupaci, neustálým ústupkům politické reprezentace a snažil se tak probudit národ k tomu, aby nevzdával své snahy a jen pasivně přihlížel. Dne 19. ledna zemřel na následky popálenin. Tato událost otřásla celé Československo a jeho činy později následovali další, např. Jan Zajíc.

27. ledna - Den památky obětí holocaustu a předcházení zločinům proti lidskosti - v tento den si nejenom Česká republika, ale i řada zemí na světě připomíná utrpení, které způsobila druhá světová válka. Boje v rámci této války se dotkly osmdesáti procent tehdejších obyvatel Země, a také proto je tato válka považována jako nejhorší v dějinách lidstva. Ve válce bylo zavražděno šest milionů Židů a dalších nevinných obětí. 27. ledna je významným dnem také kvůli osvobození největšího koncentračního tábora Auschwitz - Birkenau Rudou armádou.

8. března - Mezinárodní den žen - historie tohoto svátku sahá až do počátku 20. století, kdy se ženy začaly čím dál více hlásit o svá práva. V roce 1907 se konal první mezinárodní sjezd socialistických žen a byl zde vznesen návrh, že by se ustanovil určitý den v roce, v který by se ženy pravidelně shromažďovaly a měly tak příležitost bojovat za svá práva. Další vývoj práv žen pokračoval v Americe, kde se konaly několikrát demonstrace za tyto práva. V roce 1909 Americká socialistická strana stanovila 28. února - Svátkem žen. Datum 8. března byl stanoven až po 1. světové válce, ale Organizace spojených národů oficiálně Mezinárodní den žen uznala až v roce 1975. Na našem území je tento den spojován s rudými karafiáty, podnikovými večírky s recitačními pásmo a dětskými přáníčky pro maminky a babičky. Po revoluci se mnoho lidí zasahovalo o to, aby tento svátek byl zrušen, protože připomínal vzpomínku na starý režim.

9. března - Den památky obětí vyhlazení terezínského rodinného tábora v Osvětimi - Březince - tento den se slaví oficiálně od roku 2018 v České republice z iniciativy Poslanca Robina Böhnishce, který tento návrh předložil v dubnu roku 2017. Terezínský tábor byla zvláštní sekce vyhlazovacího tábora v Osvětimi-Březince, kdy do této části bylo během let 1943 a 1944 deportováno zhruba 17 500 vězňů. V noci 9. března bylo nacisty usmrceno převážně 3791 československých vězňů, včetně žen a dětí.

12. března - Den přístupu České republiky k Severoatlantické smlouvě (NATO) - tato smlouva vznikla na základě konfliktu mezi Západem a Východem v roce 1949 a je tak politickou a vojenskou mezinárodní aliancí. Základním dokumentem Severoatlantické aliance je Severoatlantická smlouva, která spojuje stát Evropy a Severní Ameriky. V současné době má tato aliance 30 členů a hlavním cílem je

zajištění bezpečnosti těchto členů, a to politickými i vojenskými prostředky. Česká republika se stala členským státem v roce 1999 spolu s Polskem a Maďarskem.

28. března - Den narození Jana Amose Komenského - v roce 1592 se narodil velmi významný filosof, spisovatel, vědec, biskup Jednoty bratrské a především reformátor školství. Zabýval se otázkou vzdělávání i výchovy a významně ovlivnil svými myšlenkami a názory vzdělávání celosvětově. Jeho metody a postupy vyučování jsou dodnes aktuální a díky tomu byl také označován jako Učitel národů. V tento den se slaví v naší zemi Den učitelů.

7. dubna - Den vzdělanosti - v roce 1348 byla založena Univerzita Karlova a 7. dubna byla vydána listina k založení vysokého učení a symbolickým ochráncem se stal svatý Václav. Tato událost se stala velmi významným krokem k rozšíření vzdělanosti uvnitř kontinentu, protože v té době vznikaly univerzity jen v Anglii, Francii, Itálii a ve Španělsku. Tento den je také považován za symbol vzdělanosti.

5. května - Květnové povstání českého lidu - v tuto dobu v roce 1945 se postupně schylovalo ke konci 2. světové války a k porážce nacistického Německa. Docházelo k řadě povstání proti německým okupantům a začaly vznikat vzpoury proti tehdejšímu režimu. Pátého května vypuklo velké povstání v Praze, které se změnilo v ozbrojený konflikt. Tyto povstání a demonstrace pokračovaly až do 8. května, kdy byla podána kapitulace Německa.

15. května - Den rodin - tento den připomíná tradiční model rodiny, který je ustálený po celá tisíciletí, ale v posledních dobách se značně změnil. V západních zemích dochází k rozsáhlým změnám v přístupu a pojetí rodiny, naopak v Africe, Asii i Oceánii je zachováván tradiční model rodiny. Na tyto změny reagovala v roce 1993 Organizace spojených národů tím, že stanovila Mezinárodním den rodiny a každý rok se řeší v rámci tématu rodiny jiný problém. V České republice je v tento den pořádána řada programů s tématem rodina.

10. června - Den památky obětí vyhlazení obce Lidice - v roce 1941 byl zvolen do vrcholné funkce říšského protektora Reinhard Heydrich, který vydal stanné právo a tím začalo velmi tvrdé obnovování pořádků na našem území. Tato situace vyvolala nepokoje u československého zahraničního odboje v Londýně a ve spolupráci se speciálními armádními složkami Velké Británie byla vyslána skupina s názvem Anthropoid, v které byl Čech Jan Kubiš a Slovák Josef Gabčík. Tito dva významní parašutisté spáchali dne 27. května 1942 atentát na Heydricha v Praze - Kobylisi. O několik dní později říšský protektor na následky atentátu zemřel. Tento čin byl počátkem velké vlny represí proti obyvatelstvu a první velkou obětí se stala obec Lidice, která byla vypálena do základů. Tento hrůzný čin proběhl z noci 9. června na 10. června v roce 1942. Do Lidic zavedly nacisty určité stopy, které vedly k podezření ze spolupráce s československými atentátníky. Tato zpráva obletěla celý svět a řada obcí nebo jejich částí byla přejmenována na Lidice. Čtrnáct dní po vypálení Lidic stihl stejný osud obec Ležáky u Chrudimi. Tento den byl jako významný vyhlášen v roce 2006 na připomínku Dne vyhlazení obce Lidice a boje proti německému nacismu.

11. listopadu - Den válečných veteránů - v roce 1918 byla po čtyř letech ukončena první světová válka. V lese u francouzského Compiègne bylo podepsáno příměří s Německem a o rok později tento den americký prezident Thomas Woodrow Wilson zvolil za Den příměří. V současné době se tímto dnem připomíná vzpomínka na válečné veterány z 1. i 2. světové války a na veterány, kteří se účastnili jiných válečných konfliktů. V naší zemi se tento den připomíná od roku 2001 a na jednotlivých místech země se konají vzpomínkové akce, které jsou doprovázeny ukázkami zbraní a techniky. Symbolem válečných veteránů je celosvětově uznávaný vlčí mák, jehož význam se nachází v básni Johna McCra, který bojoval v 1. světové válce. Po smrti svého přítele se mu stal vlčí mák inspirací při psaní této básně, protože se často vyskytoval na území flanderských polí.

7 Symboly ČR

Významným prostředkem vyjádření své státní suverenity, identifikace a hodnot patří i státní symboly. Symboly, které lze považovat za státní symboly a které užívají zvláštní ochrany jsou vyjmenovány zákonem č. 3/1993 Sb., *o symbolech České republiky*, s účinností dnem vzniku samostatné České republiky, 1. ledna 1993. Mezi symboly České republiky patří velký a malý státní znak, státní vlajka, státní pečeť, vlajka prezidenta republiky a státní hymna. Samotné užívání státních symbolů je pak upraveno v zákoně č. 352/2001 Sb., *o užívání státních symbolů České republiky, ve znění pozdějších předpisů*.

V kapitole se dozvíte:

- historický kontext vývoje českých symbolů
- jaké jsou symboly České republiky
- jaké další symboly se v průběhu českých dějin objevily

Klíčová slova: Státní symboly, Velký státní znak, Malý státní znak, Státní barvy, Státní vlajka, Státní hymna, Státní pečeť, Vlajka prezidenta republiky.

Pro zájemce

Historický vývoj českých symbolů

Státní symboly reprezentují, zachycují historické události z dějin národa a připomínají historickou kontinuitu státu. Z hlediska státních znaků se odlišují čtyři základní období. První období je do počátku vlády krále Přemysla Otakara II (1253), druhé období je od roku 1253 do 1752, kdy byl vydán císařovnou Marií Terezií reskript, kterým bylo nařízeno vydávat v jednotné podobě a opatřovat novou pečetí české a rakouské dědičné země. V období v letech 1752 až 1918 byly společné znaky Rakouských a Českých zemí. Poslední období je datováno od roku 1918 až dodnes. K tomuto dělení se připojilo další - páté období, tedy po vzniku samostatné České republiky.

Na počátku 12. století se v rytířské kultuře Evropy objevily díky křížovým výpravám erby. Oblibu si získaly zvířecí symboly. Z označení bojovníků se postupně stalo obecné znamení označující zemi či stát. Vývoj dnešní podoby státního znaku spadá do období 12. - 13. století. Nejstarší heraldický doklad – jezdecká pečeť Přemysla Otakara I. z roku 1192 (štít s orlicí). **Orlice** se stala hlavním symbolem českých králů do 1253.

V roce 1213 je poprvé doložen jako symbol Přemyslovců na jezdecké pečetě moravského markraběte Vladislava Jindřicha **jednoocasý lev**. Od roku 1247 používal již Přemysl Otakar II. moravský znak dvouocasého lva. Podle Dalimilovy kroniky znak dvouocasého lva obdržel Přemysl Otakar II. od císaře Oty IV. v roce 1204 za pomoc v boji proti Sasům. První prokazatelné vyobrazení pochází však až z již zmíněného roku 1247, kdy jej přijal za svůj erb jako markrabě moravský, aby se odlišil od svého otce Václava I. (jednoocasý lev) a naznačil svou spoluvládu. V roce 1253 nastoupil na český trůn a znak si ponechal. **Stříbrný dvouocasý lev v červeném poli** se tak stal znakem českého krále. Dokladem dvorského umění a architektury za vlády Přemysla Otakara II. je dlaždice z podlahy palácové kaple hradu

Zvíkov s vyobrazením dvouocasého lva a německým nápisem: „*Lvem mě nazývají, králové české země mě nosívají*“.

V roce 1790 umírá císař Josef II. a jeho mladší bratr a nástupce Leopold slíbil, že se nechá korunovat českým králem. Praha se začala připravovat – opraveny domy dlažba ulic, z Vídně do Prahy převezeny české korunovační klenoty. Mezi davy vynikaly deputace cechů pod svými korouhvemi. Panovníka doprovázel výkvět české šlechty. 1791 císař Leopold ve svatovítském chrámu korunován českým králem. K této události odkazuje výzdoba čepele meče – ležící český lev s korunou a nápisem *Pro patria et gloria*.

Česká šlechtická garda známá jako noblegarda v letech 1813-1814 byla osobní gardou rakouského císaře Františka I., rekrutovanou v českých zemích. Po porážce Napoleona v bitvě u Lipska doprovodila a chránila skupina 38 českých šlechticů císaře během jeho tažení na Paříž. Na památku tohoto tažení 1814 byl všem gardistům udělen šlechtický kříž – první oficiální vyznamenání udělené výlučně Čechům. Členové ve stejnokrojích s českým lvem se zúčastnili i korunovace Ferdinanda V. českým králem 1836.

1. Dlaždice

2. Sedlová deka gardy

3. Čepel meče

V roce 1828 se poprvé objevila zvláštní vlajka určená pro hlavu státu ve střední Evropě. Vlajka rakouského císaře (který byl i českým králem) měla čtvercový tvar, ve středu znak císařství, po obvodu barevné trojúhelníčky. Obdobnou vlajkou disponovala i císařovna a další členové vládní dynastie. Signalizovala příslušnost osoby na daném místě či na palubě rakouské válečné lodi. V ČSR se císařská vlajka stala předlohou pro prezidentskou standardu. Označovala sídlo prezidenta v době jeho nepřítomnosti (také automobil, v němž cestoval).

V roce 1912 nastoupili čeští sportovci na olympijské hry ve Stockholmu poprvé v historii pod českým praporem. V čele reprezentantů při slavnostním zahájení nesen prapor Českého království se lvem a svatováclavskou korunou. Každý ze sportovců měl malý praporek se stejným motivem. Byla to zároveň demonstrace národního uvědomění. Na olympijský prapor pak přísahali v říjnu 1918 věrnost republice čeští skauti.

Od počátku roku 1919 řešila specializovaná komise budoucí podobu státní symboliky nového státu. Jako první vznikl malý státní znak s českým lvem, pro odpor, vyvolaný na Slovensku se vůbec nepoužíval (až o 20 let později za Protektorátu). Výsledná podoba malého, středního a velkého státního znaku vzešla z návrhů úředníka Archivu ministerstva vnitra Jaroslava Kursy. Problém malého státního znaku byl vyřešen umístěním slovenského štítu na prsa českého lva jako tzv. srdečního štítu.

V období protektorátu vlajka s modrým klínem nahrazena trikolorou bílá, červená, modrá. Z českého lva zmizel slovenský znak. Větší znak – dvojice lvů doplněna dvěma moravskými orlicemi. Veškerá označení na stejnokrojích vládního vojska i dalších sborů si nadále udržela ryze český charakter bez nacistických symbolů. Kuratorium pro výchovu mládeže již mělo nacistický znak.

7.1 Charakteristika jednotlivých státních znaků:

Státní symboly jsou oficiálním označením státu, určeném ústavou. Ústava ČR představuje nejdůležitější státní dokument:

- ustavuje základní pravidla uspořádání společnosti:
- říká, jaké pravomoci má prezident, parlament, vláda a soudy
- zahrnuje základní lidská a občanská práva

Projevem úcty ke státním symbolům prokazujeme úctu ke státu samotnému

Velký státní znak

Tento znak tvoří čtvrcený štít, v jehož prvním a čtvrtém červeném poli je stříbrný dvouocasý lev ve skoku se zlatou korunou a zlatou zbrojí. Ve druhém modrém poli je stříbrno-červeně šachovaná orlice se zlatou korunou a zlatou zbrojí. Ve třetím zlatém poli je černá orlice se stříbrným půlměsícem zakončeným jetelovými lístky a uprostřed s křížkem, se zlatou korunou a červenou zbrojí. Z historického hlediska sahá čtvrcení znaku až hluboko do naší minulosti, a to k vládě Jana Lucemburského. Další změnou byla vláda Jagellonců, která vnesla do našeho znaku střední štít, který měl představovat vládnoucí dynastii a tato podoba heraldického symbolu českých králů byla zachována až do roku 1711. Autorem návrhu i výtvarného současného ztvárnění velkého státního znaku je český významný heraldik Jiří Louda.

Malý státní znak

Malý státní znak tvoří červený štít, ve kterém je stříbrný dvouocasý lev ve skoku se zlatou korunou a zlatou zbrojí. Z historického hlediska se o významné úpravy státních znaků postaral Přemysl Otakar II. Tento panovník si zvolil pro vyjádření své pozice budoucího panovníka jako symbol štít s dvouocasým lvem. Tento štít ponechal i po smrti svého otce, kdy nastoupil na trůn a tento symbol se tak stal hlavním heraldickým symbolem českých králů a poté i státu.

Státní barvy

Jedním z nejpoužívanějších státních symbolů jsou státní barvy. Státní barvy jsou bílá, červená a modrá. Státní barvy ve zmíněném pořadí jsou označovány jako trikolóra. Bílá barva symbolizuje dle laické interpretace symbol čistoty, červená barva představuje krev prolitou za vlastenectví a svobodu a modrá barva reprezentuje bezmračné oblohy.

Státní vlajka

Vlajka vytvořena ze státních barev. Vyvěšuje se při významných státních událostech a státních svátcích. Na veřejných institucích vlaje po celý rok (Úřad vlády, Parlament).

V 11. století doloženo užívání praporů jako symbolu panovnické moci přemyslovských knížat. V 15. století červené prapory s bílým lvem, odvozené od erbu českého království. V 19. století převládly bílo-červené prapory (bílá v horní polovině symbolizovala stříbrného lva) a červená dole pole štítu. Bílo-červené vlajky vlály nad pražskými barikádami v revolučním roce 1848. Těmito vítali i obyvatelé vznik republiky v říjnu 1918. Totožnou vlajku mělo ale také Polsko podle heraldických pravidel z polského erbu, tvořeného stříbrnou orlicí na červeném poli. Vytvoření nové vlajky symbolizující ČSR teprve 30. 3. 1920, podle návrhu úředníka archivu Jaroslava Kursy – modrý klín.

Státní vlajka se skládá z horního bílého pruhu a dolního červeného pruhu a mezi ně je vsunut žerďový modrý klín do poloviny délky vlajky. Poměr šířky k délce vlajky je 2:3. Státní vlajka je v současné době vedle státních barev jediným, stále platným a nezměněným státním znakem z dob Československé republiky, i když v době protektorátu byla oficiální vlajkou trikolóra. Státní vlajka prodělala v historickém

měřítka řadu proměn a nynější podoba vlajky je dílem autorů Jaroslava Kursa a Jaroslava Jareše. V roce 2020 naše státní vlajka oslavila již 100 let výročí od vzniku v nezměněné podobě.

Vlajka prezidenta republiky

Vlajka prezidenta republiky je bílá a její okraje se skládají z plamének střídavě bílých, červených a modrých. Uprostřed bílého pole se nachází velký státní znak. Pod tímto velkým státním znakem je bílý nápis na červené stuze „PRAVDA VÍTĚZÍ“ a je podložen žlutými lipovými ratolestmi. Nápis pochází z biblických apokryfů z 1. století př. n. l. Jan Hus jej použil roku 1413 v dopise Janovi z Jenštějna, o dva roky později je zopakoval v dopise Pražské univerzitě z kostnického vězení, v době vlády Jiřího z Poděbrad se heslo objevilo na štítu pražského Týnského chrámu.

Vlajka prezidenta České republiky byla dříve nazývána prezidentská standarta. Současnou podobu vlajky prezidenta republiky ztvárnil Jiří Louda. Tato vlajka smí být výlučně užívána k označení sídla prezidenta republiky v době jeho přítomnosti v České republice, a také v případě jím používaného dopravního prostředku.

Státní hymna

Oslavné písně nazývané řecky *hymnos* se používaly už ve starověku. Ve středověku je nahradily duchovní písně, zpívané při různých příležitostech, včetně korunovace či bitev. V českých zemích v polovině 11. století **Hospodine, pomiluj ny**, od konce 13. století chorál **Svatý Václave**. V době vzniku ČSR neúspěšné snahy o prosazení jako hymny. V 15. století neoficiální hymnou **Ktož sú boží bojovníci** – jedna z ceremoniálních skladeb do současnosti.

Od konce 18. století se začaly prosazovat moderní hymny, z nichž mizel náboženský obsah. V roce 1834 zazněla ve Stavovském divadle při premiéře hry *Fidlovačka, aneb žádný hněv a žádná rvačka* píseň ***Kde domov můj*** – v druhé polovině 19. století se stala neoficiální českou národní hymnou. V roce 1844 složil Janko Matúška píseň ***Nad Tatrou sa blýská*** (1918 vybrána za součást československé hymny – hrána do 1992). Dne 17. 12. 1992 ustavena státní hymna ČR *Kde domov můj*.

Státní pečeť

Státní pečeť tvoří velký státní znak, který je podložen lipovými ratolestmi po dvou stranách a kolem něho je nápis „ČESKÁ REPUBLIKA“. Státní pečeť vychází z určité tradice státnických pečetí vládařů ve středověku a takto reprezentovaly jednotlivé státy. Naše státní pečeť navazuje na pečeť Koruny království českého, která zobrazovala štít s dvouocasým lvem a pochází z počátku 15. století. V dalším průběhu se měnil znak dle názvu země. Strom lípy odkazuje svou symbolikou na tradici „slovanského stromu“ a na návrh F. L. Čelakovského byla lípa přijata jako národní symbol. Toto přijetí lípy jako národního symbolu byla reakce na Frankfurtský sněm, kde byl zvolen dub jako symbol velkoněmectví. Současná podoba státní pečeti je dílem autora Zdeňka Přikryla.

Shrnutí

Významné prostředky, které identifikují a charakterizují náš stát jsou státní symboly. Tyto symboly mají historickou provázanost s naší zemí a samotné užívání těchto symbolů je upraveno v zákoně č. 352/2001 Sb., *o užívání státních symbolů České republiky, ve znění pozdějších předpisů*. Mezi státní symboly v naší zemi řadíme velký státní znak, malý státní znak, státní barvy, státní vlajku, státní pečeť, vlajku prezidenta republiky a státní hymnu.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Kdy vstoupil v platnost zákon o státních symbolech?
2. Jaké jsou státní symboly naší země?
3. Kdy a jak se dostal český lev do státního znaku.
4. Jaké písně byly neformálními hymny v českých dějinách?

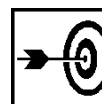
8 Významné osobnosti české historie

Historii českých zemí utvářelo mnoho významných osobností. Nejedná se jen o politiky, ale také skladatele, básníky, herce, zpěváky, spisovatele...

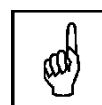
Vzhledem k povaze předkládaného studijního materiálu jsme se rozhodli vám podat základní výčet těch nevýznamnějších osobností. Panovníky a politiky jsme již zmínili v první kapitole, proto se budeme soustředit na jiné kategorie.

V této kapitole se dozvíte:

- nejvýznamnější osoby oblasti literatury
- nejvýznamnější osoby z oblasti hudby a umění
- nejvýznamnější osoby vědy a techniky

Klíčová slova: divadlo, umění, kultura, osobnosti, hudba, tradice,

8.1 Spisovatelé

- **Jan Amos Komenský** (1592-1670) - biskup Jednoty bratské, jeden z největších českých myslitelů, filozofů a spisovatelů, působil jako pedagog, zabýval se všeobecnou teorií výchovy a didaktikou
- **Karel Hynek Mácha** (1810-1836) - básník, prozaik, představitel českého romantismu a zakladatel moderní české poezie
- **Karel Jaromír Erben** (1811-1870) - historik, právník, archivář, spisovatel, básník, překladatel, sběratel lidových písní a pohádek, představitel romantismu
- **Božena Němcová** (1820-1862) - spisovatelka, představitelka pozdního romantismu, či raného realismu
- **Karel Havlíček Borovský** (1821-1856) - básník, novinář, politik, zakladatel české žurnalistiky, satiry a literární kritiky
- **Jan Neruda** (1834-1891) - básník, prozaik, novinář, dramatik literární a divadelní kritik, vůdčí osobnost generace májovců
- **Alois Jirásek** (1851-1930) - prozaik, dramatik, politik, autor historických románů a představitel realismu
- **Petr Bezruč** (1867-1958) - vlastním jménem Vladimír Vašek, autor jediné básnické sbírky Slezské písně
- **Jaroslav Vrchlický** (1853-1912) - spisovatel, básník, dramatik, překladatel
- **Fráňa Šrámek** (1877-1952) - básník, prozaik, dramatik a buřič
- **Ivan Olbracht** (1882-1952) - spisovatel, prozaik, publicista, novinář, překladatel německé prózy, národní umělec
- **Jaroslav Hašek** (1883-1923) - spisovatel, publicista, novinář
- **Franz Kafka** (1883-1924) - pražský německy píšící spisovatel
- **Karel Čapek** (1890-1938) - spisovatel, intelektuál, novinář, dramatik, překladatel
- **Vladislav Vančura** (1891-1942) - spisovatel, dramatik, filmový režisér, původním povoláním lékař
- **Vítězslav Nezval** (1900-1958) - básník, spisovatel, překladatel, spoluzakladatel poetismu, vůdčí osobnost českého surrealismu, národní umělec
- **Jaroslav Seifert** (1901-1986) - spisovatel, básník, novinář a překladatel. Člen hnutí Devět sil, nositel Nobelovy ceny za literaturu
- **Jaroslav Foglar** (1907-1999) - spisovatel literatury pro mládež, ovlivněn skautským hnutím
- **František Hrubín** (1910-1971) - spisovatel, básník, dramatik, scenárista, překladatel
- **Bohumil Hrabal** (1914-1997) - jeden z nejvýznamnějších českých prozaiků 20.století

- **Josef Škvorecký** (1924-2012) - spisovatel, prozaik, esejista, překladatel, exilový nakladatel, zakladatel exilového nakladatelství 68 Publishers v Torontu.
- **Ladislav Fuks** (1923-1994) - prozaik, autor psychologické prózy
- **Arnošt Lustig** (1926-2011) - spisovatel, publicista, psal díla zejména týkající se holocaustu
- **Ludvík Vaculík** (1926) - prozaik, fejetonista, publicista, disident, autor manifestu Dva tisíce slov, zakladatel samizdatové edice Petice
- **Milan Kundera** (1929) - spisovatel, překladatel, žije ve Francii
- **Ota Pavel** (1930-1973) - prozaik, novinář, sportovní reportér
- **Michal Viehweg** (1962) - spisovatel a publicista

8.2 Malíři

- **Karel Škréta** (1610-1674) - barokní malíř
- **Petr Jan Brandl** (1668-1735) - malíř, představitel vrcholného baroka
- **Josef Mánes** (1820-1871) - malíř, ilustrátor, grafik
- **Karel Purkyně** (1834-1868) - malíř, kreslíř, výtvarný kritik
- **Mikoláš Aleš** (1852-1913) - malíř, kreslíř, dekoratér, ilustrátor
- **Václav Brožík** (1851-1901) - akademický malíř
- **Vojtěch Hynais** (1854-1925) - malíř, autor současné opony Národního divadla
- **Max Švabinský** (1873-1962) - malíř a rytec
- **Alfons Mucha** (1860-1939) - malíř, grafik, designér období secese, autor Slovanské epopeje
- **Otakar Kubín** (1883-1969) - malíř, sochař, grafik
- **Josef Čapek** (1887-1945) - malíř, grafik, knižní ilustrátor, spisovatel
- **Jan Zrzavý** (1890-1977) - malíř, grafik, ilustrátor, scénograf, publicista, představitel avantgardy
- **Jindřich Štýrský** (1899-1942) - malíř, topograf, grafik, výtvarník, básník, představitel surrealismu a teoretik
- **Toyen** (vlastním jménem Marie Čermínová; 1902-1980) - malířka, představitelka evropského surrealismu
- **Josef Šíma** (1891-1971) - malíř, představitel moderního malířství
- **Mikuláš Medek** (1926-1974) - malíř
- **Jan Kotík** (1916-2002) - malíř, průmyslový výtvarník, grafik, pedagog
- **Květa Válová** (1922-1998) - malířka
- **Čestmír Kafka** (1922-1988) - malíř a grafik

8.3 Hudebníci

- **Jan Václav Stamic** (1717-1757) - skladatel, houslista, světově uznávaný, žil v Německu
- **Josef Mysliveček** (1737-1781) - skladatel přelomu baroka a klasicismu, žil v Itálii (přezdívka Il divino Boemo)
- **Jan Jakub Ryba** (1765-1815) - skladatel přelomu klasicismu a romantismu, učitel
- **František Škroup** (1801-1862) - hudebník, dirigent, skladatel, složil hudbu k české hymně
- **Bedřich Smetana** (1824-1884) - skladatel hudebního romantismu, působil ve Švédsku, celosvětově známý
- **Antonín Dvořák** (1841-1904) - skladatel hudebního romantismu, jeden z nejhranějších ve světě, byl ředitelem konzervatoře v New Yorku
- **Zdeněk Fibich** (1850-1900) - skladatel, představitel hudebního romantismu
- **Leoš Janáček** (1854-1928) - skladatel. Představitel hudební moderny, celosvětově uznávaný, inspirace v lidové hudbě
- **Josef Bohuslav Foerster** (1859-1951) - skladatel, pedagog, spisovatel, hudební kritik
- **Oskar Nedbal** (1874-1930) - skladatel, dirigent a violista
- **Vítězslav Novák** (1870-1949) - skladatel, pedagog, klavírista, horolezec
- **Josef Suk** (1874-1935) - skladatel, houslista, pedagog žák a zeť Antonína Dvořáka. Jedním ze zakladatelů české hudební moderny
- **Ena Destinová** (1878-1930) - světoznámá operní pěvkyně
- **Otakar Ostrčil** (1879-1935) - skladatel a dirigent
- **Jan Kubelík** (1880-1940) - houslista, hudební skladatel
- **Bohuslav Martinů** (1890-1959) - velmi originální český skladatel, jeden z nejhranějších ve světě

- **Alois Hába** (1893-1973) - skladatel, hudební teoretik, učitel. Objevitel moderní klasické hudby, průkopník mikrotonální hudby
- **Hans Krása** (1899-1944) - skladatel, česko-německo-židovský původ, skládal opery i při pobytu v Terezíně, zemřel v Osvětimi
- **Jaroslav Ježek** (1906-1942) - skladatel, dirigent, improvizátor, dramaturg, klavírista, inspirace v jazzu
- **Miloslav Kabeláč** (1908-1979) - skladatel, hudební pedagog
- **Rafaël Kubelík** (1914-1996) - dirigent, skladatel, houslista
- **Václav Neumann** (1920-1995) - významný český dirigent

8.4 Lékaři

- **Jan Jessenius** (1566-1621) - lékař, politik, filozof.
- **Josef Thomayer** (1853-1927) - profesor vnitřního lékařství, spoluzakladatel české lékařské vědy. Tvůrce českého lékařského názvosloví.
- **Jan Janský** (1873-1921) - sérolog, neurolog, psychiatr, objevitel základních krevních skupin
- **Kamil Henner** (1895-1967) - lékař, pedagog, zakladatel moderní neurologie

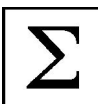
8.5 Významní vědci a technici

- **Tycho Brahe** (1546-1601) - astronom, astrolog, alchymista. Působil na dvoře Rudolfa II.
- **Johannes Kepler** (1571-1630) - matematik, astrolog, astronom, optik. Působil na dvoře Rudolfa II.
- **Václav Prokop Diviš** (1698-1765) - katolický kněz, teolog, přírodovědec, léčitel, hudebník a vynálezce. Vynález bleskosvod (hromosvod)
- **František Josef Gerstner** (1756-1832) - matematik, fyzik, průkopník železnice a pedagog
- **František Veverka** (1799-1849) a **Václav Veverka** (1796-1849) - vynález ruchadla
- **Gregor Johann Mendel** (1822-1884) - přírodovědec, zakladatel genetiky, objevitel základních zákonů dědičnosti
- **František Křížík** (1847-1941) - technik, průmyslník a vynálezce. Vynalezl obloukovou lampu, světelnou fontánu a zdokonalil elektrické tramvaje
- **Jan Evangelista Purkyně** (1787-1869) - fyziolog, anatom, biolog, básník, filozof. Spoluzakladatel cytologie.
- **Václav Laurin** (1865-1930) - technik, podnikatel, průmyslník, zakladatel automobilky Laurin a Klement
- **Václav Klement** (1868-1938) - knihkupec, podnikatel, zakladatel automobilky Laurin a Klement v Mladé Boleslavi
- **Ludvík Očenášek** (1872-1949) - konstruktér, vynálezce, přispěl k rozvoji raketové techniky
- **Jan Kašpar** (1883-1927) - první z českých leteckých konstruktérů a pilotů
- **Stanislav Bechyně** (1887-1973) - konstruktér, pedagog. Zajímal se o železobetonové konstrukce, kamenné a betonové mosty
- **Jaroslav Heyrovský** (1890-1967) - fyzikální chemik, objevitel a zakladatel polarografie, nositel Nobelovy ceny za chemii z roku 1959
- **Otto Wichterle** (1913-1998) - vědec, vynálezce, vynález kontaktních čoček

8.6 Další významné osobnosti

- **Svatý Vojtěch** (?-997) - pražský biskup z rodu Slavníkovců
- **Jan Blahoslav** (1523-1571) - kněz a biskup Jednoty bratrské, literát, pedagog
- **Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic** (1564-1621) - spisovatel, šlechtic, válečník, diplomat, cestovatel a hudebník
- **Bohuslav Balbín** (1621-1688) - literát, historik, kněz, zeměpisec, pedagog
- **František Antonín Špork** (1662-1738) - šlechtic, mecenáš umění, vybudoval sídlo na Kuksu
- **Josef Dobrovský** (1753-1829) - kněz, filolog, historik, zakladatel vědecké bohemistiky a slavistiky
- **Bernard Bolzano** (1781-1848) - matematik, filozof, estetik a kněz
- **Josef Jungmann** (1773-1847) - filolog, spisovatel a překladatel
- **Josef Kajetán Tyl** (1808-1856) - dramatik, režisér, herec, překladatel, divadelní kritik, spisovatel, novinář
- **František Palacký** (1798-1876) - historik, politik, spisovatel

- **František Ladislav Rieger** (1818-1903) - politik, spoluzakladatel Národní strany během revolučního hnutí v roce 1848
- **Josef Václav Myslbek** (1848-1922) - sochař
- **Edmund Husserl** (1859-1938) - zakladatel moderní fenomenologie, filozof
- **Sigmund Freud** (1856-1939) - lékař, neurolog, psycholog a zakladatel psychoanalýzy
- **Tomáš Baťa** (1876-1932) - československý podnikatel (výroba obuvi)
- **Jan Patočka** (1907-1977) - filozof
- **Karel Kryl** (1944-1994) - československý písničkář a básník, představitel protikomunistického protestsongu
- **Milada Horáková** (1901-1950) - česká právnička, politička, bojovnice za lidská práva
- **Vítězslava Kaprálová** (1915-1940) - česká skladatelka a dirigentka
- **Helena Zmatlíková** (1923-2005) - česká malířka a ilustrátorka
- **Stella Zázvorková** (1922-2005) - česká herečka
- **Emil Zátopek** (1922-2000) - československý atlet
- **Dana Zátopková** (1922-2020) - první československá atletka, oštěpařka
- **Olga Havlová** (1933-1996) - první dáma prvního československého a později českého prezidenta
- **Věra Čáslavská** (1942-2016) - sportovní gymnastka a trenérka
- **Věra Chytilová** (1929-2014) - filmová režisérka a dokumentaristka
- **Martina Navrátilová** (1956) - profesionální tenistka

Shrnutí

V rámci tohoto dokumentu není možné obsáhnout úplně všechny významné osobnosti. Mnoho významných politických osobností bylo zmíněno v první kapitole. V této kapitole jste se tak mohli seznámit se známými osobnostmi z oblasti hudby, umění, herectví, sportu nebo techniky. Připomínáme, že tento výčet osobností je opravdu jen základní a věříme, že zájemci si rádi vyhledají podrobnější informace.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaké významné osobnosti ovlivnily české dějiny?
2. Koho Vy osobně považujete za nejvýznamnější osobnost?
3. Sami vyhledejte další významné osobnosti českých dějin.

9 Obec, region, kraj

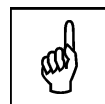
Naše země prošla v historii určitým územním a samosprávným vývojem. Současná podoba rozdělení naší republiky je popsána v této kapitole, která pojednává o obci, regionu a kraji. Tyto celky jsou základními územními jednotkami státu.

V této kapitole se dozvíte:

- co je to obec
- kolik obcí se nachází v České republice
- co je územní, ekonomický a osobní základ obce
- jaké jsou druhy obcí
- co je to region
- jak se dělí regiony v České republice
- kolik je regionů v naší zemi
- co je to kraj
- kolik je krajů na našem území

Klíčová slova: Obec, město, městys, zastupitelstvo, území samospráva, územní základ, ekonomický základ, osobní základ, region, "NUTS", subregion, mikroregion, meziregion, makroregion, regionální politika, kraj.

9.1 Obec

Právní postavení obcí je zakotveno především v Hlavě sedmé Ústavy ČR a v zákoně č. 128/2000 Sb., *o obcích (obecní zřízení)*, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen „zákon o obcích“). Obec je dle Ústavy České republiky základním územním samosprávným celkem a obce jsou územními společenstvím občanů. Obce mají právo na samosprávu a jsou veřejnoprávními korporacemi a mohou mít vlastní majetek a hospodařit podle vlastního rozpočtu. Obce jsou samostatně spravovány zastupitelstvem a působnost zastupitelstva musí stanovit zákon. Zastupitelstvo může v určitých mezích vydávat obecně závazné vyhlášky. Každá část území České republiky je součástí území některé obce, výjimkou jsou území vojenských újezdů. Území každé obce musí být jedním nebo několika souvisejícími katastrálními územími. Základem samosprávy územních samosprávných celků jsou územní základ, osobní základ a ekonomický základ.

Územní základ

Územní celek obce je vymezen hranicí území obce. V rámci této hranice vykonává obec svou samostatnou a přenesenou působnost a tuto působnost vykonává obec v případech stanovených zákonem nebo na základě veřejnoprávní smlouvy pro správní obvod zahrnující více obcí. Území každé obce musí být tvořeno jedním nebo několika souvisejícími katastrálními územími. Nově vzniklá obec musí mít určitý počet obyvatel a samostatné katastrální území sousedící nejméně se dvěma obcemi nebo jednou obcí a jiným státem. O jednotlivých změnách rozhoduje obec sama nebo krajský úřad.

Ke změně území obce lze dle zákona dojít:

- sloučením obcí
- připojením obce k jiné obci
- změnou hranic obcí, při nichž nedochází ke sloučení obcí
- oddělením části obce
- připojením obce
- oddělením části obce - v důsledku změny území kraje či území státu nebo změnou či zrušením vojenského újezdu

Ekonomický základ

Dle Ústavy České republiky je stanoveno, že obce mohou mít vlastní majetek a hospodařit podle vlastního rozpočtu, stát neručí za hospodaření a závazky obce. Obec musí využívat svůj majetek účelně v souladu se svými zájmy a úkoly, další povinností je chránit svůj majetek a uplatňovat právo na náhradu škody. Hospodaření obce je za minulý kalendářní rok vždy přezkoumána krajským úřadem nebo auditorem.

Osobní základ

Obce jsou dle zákona společenstvím občanů. Občanem je dle zákona fyzická osoba, která je státním občanem České republiky a má v obci trvalé bydliště. Občan obce, který dosáhl věku 18 let má řadu oprávnění:

- Právo volit a být volen do zastupitelstva, hlasovat v místním referendu
- vyjadřovat na zasedání zastupitelstva obce v souladu s jednacím řádem svá stanoviska k projednávaným věcem
- vyjadřovat se k návrhu rozpočtu obce a k závěrečnému účtu obce za uplynulý kalendářní rok, a to buď písemně ve stanovené lhůtě, nebo ústně na zasedání zastupitelstva
- nahlížet do rozpočtu obce a do závěrečného účtu obce za uplynulý kalendářní rok
- nahlížet do usnesení a zápisů z jednání zastupitelstva obce, do usnesení rady obce, výborů zastupitelstva obce a komisí rady obce a pořizovat si z nich výpisy
- požadovat projednání určité záležitosti v oblasti samostatné působnosti radou obce nebo zastupitelstvem obce; je-li žádost podepsána nejméně 0,5 % občanů obce, musí být projednána na jejich zasedání nejpozději do 60 dnů, jde-li o působnost zastupitelstva obce, nejpozději do 90 dnů
- podávat orgánům obce návrhy, připomínky a podněty; orgány obce je vyřizují bezodkladně, nejdéle však do 60 dnů, jde-li o působnost zastupitelstva obce, nejdéle do 90 dnů

Jednotlivá oprávnění se vztahují i na fyzické osoby, které dosáhly věku 18 let, jsou cizím státním příslušníkem a mají v obci hlášený trvalé bydliště, stanoví-li tak mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána. Dle zákona o obcích disponují fyzické osoby, které dosáhly 18 let a vlastní na území obce nemovitost, všemi oprávněními občanů s výjimkou práva volit a být volen do zastupitelstva a práva hlasovat v místním referendu.

9.1.1 Druhy obcí

Zákon o obcích rozlišuje pojmy „obec“, „město“ a „městys“, jinak řečeno obce neměstského charakteru.

- **Obec** - je územní společenství občanů, které je vymezeno svými hranicemi obce. Každá obec má svůj majetek a účelem obce je péče o rozvoj svého území a potřeby svých občanů. Počet obcí k roku 2019 je 6253.
- **Městys** - je zvláštní přiznaný historický statut obce. Městyssem může být obec, která směla užívat název Městys před datem 17. 5. 1954 a požádá o navrácení tohoto statusu předsedu Poslanecké sněmovny. S označením obce jako městyse se neváže žádná zvláštní oprávnění a privilegia. V České republice je k roku 2019 datováno 227 městysů.
- **Město** - obec, která má nejméně 3 000 obyvatel se může stát městem, pokud tak stanoví na návrh obce předseda Poslanecké sněmovny. V České republice je k roku 2019 datováno 607 měst.
- **Statutární město** - zvláštním druhem města jsou statutární města, která jsou typická svým zvláštním členěním na obvody nebo městské části. Aktuálně je v České republice 26 statutárních měst. Statutárním městem je např. Olomouc, Přerov, Brno, Zlín.

9.2 Region

Samotný pojem regionu není zcela jednoznačný. Existují různá pojetí: jednotka sídelní, historická, územní, správní, politická, vojensko-politická, hospodářská, jazyková, eventuálně etnická. V 90. letech

20. století byl region označen jako „část celku disponující stejnými nebo podobnými znaky, jejichž soubor se historicky proměňuje. Ve srovnávacím pohledu lze vymezit různé soubory těchto znaků, jejich odlišnosti od regionů sousedních a vztah k etnický, sociálně či kulturně k nadřazenému celku“

TYPY REGIONŮ

1. Etnografické regiony
 - určen charakteristickými prvky lidové kultury
 - způsoby oblékání (lidový kroj)
 - typy staveb
 - zdroje a způsob obživy, strava
 - obyčeje, nářečí, folklorní projevy
 - většinou etnicky homogenní oblast
 - výjimečně národnostně smíšená (př. Podkrkonoší, Plzeňsko)
 - nejvýznamnějším etnografickým regionem Čech: Chodsko
 - nejvýznamnějším etnografickým regionem Moravy: Slovácko
2. Průmyslové regiony
 - vytvořené v průběhu modernizace společnosti
 - charakterizované průmyslově dělnickou krajinou
 - Podkrušnohoří, Sokolovsko, Kladensko, Liberecko, Ostravsko
3. Správní regiony
 - podle administrativních, dopravních aj. charakteristik
 - Karlovarsko, Slánsko
4. Zeměpisné určení
 - Podorlicko, Podblanicko, Povltaví, Pojizeří
5. Geograficko-kulturní charakteristiky
 - Český ráj, Česká Sibiř, Českosaské Švýcarsko
6. Elektronický (virtuální) region
 - regiony vymezené na webových stránkách měst a obcí
 - zde se hranice uvažovaných regionů posouvají
 - souvisí s tím identifikace s danou oblastí jako region
 - hranice vymezuje dosah rozhlasového či televizního vysílání konkrétních stanic, televizní zprávy jsou rozšířeny o regionální, jimž není poskytnuto dost prostoru ve zprávách širšího dosahu

EUROREGION

Euroregion rovněž není jednoznačně definován. Jeho kořeny mezihraniční spolupráce sahají hlouběji do minulosti:

př. německo-francouzsko- nizozemský EUROREGION 1958

př. Association of European Border Regions 1971

Dne 21. 5. 1980 byla podepsána Madridská dohoda, která vytvořila předpoklady pro přeshraniční spolupráci států ve střední Evropě, do pádu železné opony odtržených od hospodářských, kulturních a mezilidských vztahů. Není právně závazná. Železná opona přetřala páteř historického regionu střední Evropy. Skrze euroregiony se střední Evropa začala stmelovat na principu každodenního autonomního života, nezávislého na vztazích států, na jejichž území se euroregiony rozkládají.

Madridskou dohodu doplňují další legislativní normy:

-př. Evropská charta hraničních a přeshraničních regionů AGEG 1981

-Evropské seskupení pro územní spolupráci EGTC 2006

V roce 2011 existovalo 227 euroregionů v Evropě. Česká republika se účastnila 13ti z nich. Přeshraniční spolupráce ČR je na úrovni správy koordinována prostřednictvím pracovních skupin a komisí:

-česko-saská a česko-bavorská mezivládní pracovní skupina

-česko-polská a česko-slovenská mezivládní komise pro přeshraniční spolupráci

-organizační zajištění komisí koordinuje Odbor států střední Evropy Ministerstva zahraničních věcí v ČR a u česko-slovenské komise Ministerstvo pro místní rozvoj ČR.

Podporované regiony dle zákona ČR

Region je území s definovanými prvky, v kterém existuje specifická funkční a související infrastruktura a je zde prosazován společný zájem na rozvoji regionu a zlepšení životních podmínek občanů. Je to složitý dynamický prostorový systém a vznikl interakcí sociálně-geografických a fyzicko-geografických procesů. Dle zákona č. 248/2000 Sb. *Zákon o podpoře regionálního rozvoje*, je vymezováno, jaké regiony je nutno podporovat, aby bylo dosaženo vyváženého rozvoje státu a docházelo tak ke snižování rozdílů mezi jednotlivými regiony.

Rozdělení podporovaných regionů dle zákona:

Regiony se soustředěnou podporou státu, které se dle stupně zaostalosti dělí na:

- Strukturálně postižené regiony, ve kterých jsou patrné negativní projevy strukturálních změn (růst nezaměstnanosti, útlum odvětví a výrobních podniků)
- Venkovské regiony, kde je charakteristická nízká úroveň hustoty obyvatel, pokles obyvatel a vyšší úroveň zaměstnanosti v zemědělství,
- Regiony vykazující podstatně slabší úroveň hospodářského a sociálního rozvoje, než je průměrná úroveň v ČR
- Další (ostatní) regiony, u nichž je podpora státu žádoucí z jiných (odlišných) důvodů, příkladem mohou být bývalé vojenské prostory nebo pohraniční regiony

Dělení dle geografické sféry je velmi složitý systém, který je nutné organizovat. Pro tuto organizaci zde slouží organizační systém hierarchické soustavy regionů. Geografická sféra je dělena dle hlediska prostorového rozsahu regionů (velikost, měřítko). Tato regionální hierarchie lze demonstrovat na příkladu regionální struktury České republiky v kontextu s požadavky Evropské unie (dále jen EU). Členské země Evropské unie dle statistické nomenklatury územních statistických jednotek NUTS mají jednotlivé úrovně, které mají definované závazné intervaly počtu obyvatel. Evropská unie komparuje regiony z hlediska obdobné velikosti a z hlediska určitých charakteristik těchto regionů (např. HDP jednotlivých regionů vůči průměru EU).

Jednotlivé úrovně s hierarchií humánně-geografických regionů:

Subregionální - např. část určité obce

Mikroregionální – např. Uherské Hradiště v rámci Zlínského kraje, Bzenec v rámci Jihomoravského kraje,

Meziregionální - např. krajské město Olomouc,

Makroregionální - např. Praha,

Národní - v rámci ČR identický s makroregionem,

Nadnárodní - např. instituce EU,

Globální - např. OSN, WTO

9.2.1 Struktura regionů

Vnitřní struktura regionů je dělena na dva typy. Regiony mohou být homogenní nebo heterogenní. Homogenní regiony jsou zpravidla fyzicko-geograficky vymezené regiony a vyznačují se stejnorodostí

svých vlastností zvolených kritérií. Heterogenní regiony jsou převážně socio-geografické, mají různorodou vnitřní strukturu a jsou charakteristické funkční jednotnostmi.

- **Homogenní** - je to přírodní nebo formální region, vnitřně stejnorodý územní celek, který je vymezen vnitřní strukturální podobností a odlišností vůči okolnímu prostředí. Je uplatňován zejména při studiu přírodních krajín a v socioekonomické sféře.
- **Heterogenní** - funkční, spádový, modální, vztahový region, vnitřně různorodý celek s funkčně specializovanými dílčími částmi, uplatňován při studiu dílčích sociálně geografických systémů a funkční souvislosti mezi prvky systémů (dojezd obyvatel za prací a službami).

9.2.2 Regionální politika

Regionální politika řeší regulaci významných odchylek mezi regiony a zahrnuje v sobě ekonomickou a politickou sféru státu, kdy pomocí této regulace dosahuje stát národních cílů. Nástrojem regionální politiky jsou všechny veřejné intervence, díky kterým je možné dosáhnout lepšího geografického rozmístění ekonomických aktivit. Hlavním cílem regionální politiky je snižování rozdílů mezi jednotlivými regiony. Moderní regionální politika se v České republice začala vyvíjet až po skončení komunistického režimu v 90. letech 20. století a vstupem naší země do Evropské unie.

9.2.3 Edukační význam regionu

„Regionální dějiny mohou být prostředkem výchovy lásky k domovu a našim předkům“

Žijeme v několika regionech současně. Tyto regiony nežijí vedle sebe, ale vrství se „od obce přes větší regionální celek a kulturní region v zemi (vlast) a přes euroregiony k Evropě jako kulturnímu celku“

Naše regionální vědomí je „jednotou v rozmanitosti“, neseme v sobě hned několik regionálních vědomí, které nám dává naši základní časoprostorovou orientaci. Iniciační význam má horizont nám nejbližšího regionu. V něm se bezprostředně setkáváme s prvními nositeli historického vědomí: rodinné vyprávění, předměty denní potřeby. Proto je ve výuce vhodné začít s poznáváním nám nejbližšího regionu.

ČASOVÉ A PROSTOROVÉ HORIZONTY:

1. zkušenostně prostorový horizont

- u našich pra(pra)rodičů omezen na nevelký okruh
- "již výlet do Prahy ve vzdálenosti 100km byl UDÁLOSTÍ"
- nebyly počítače, mobily, internet
- první stolní počítač na trhu v USA 1982
- první mobilní telefon 70. léta
- internet od konce 60. let jako informační síť pro americké armády

2. přímý časový horizont

- není totožný s věkem (vzpomínky až od 3., 4. věku dítěte)
- u maturanta časově vědomí cca do minulosti vzdálené okolo 14 let

3. sdílený časový horizont

- vytvářen rodinným vyprávěním, edukací a médii

4. sdílený prostorový horizont

- vytvářený prostřednictvím médií
- překračuje bezprostřední horizont

9.3 Kraj

Česká republika se dle Ústavy člení vedle obcí i na kraje, které jsou vyšší územně samosprávné celky. Kraje byly zřízeny a jsou upravovány zákonem č. 347/1997 Sb. Od doby účinnosti je na našem území platná dvojitá úprava krajů, která užívá kraj rozdílnými způsoby. Existují kraje jako vyšší územně samosprávné celky a kraje dle zákona o územním členění státu.

Organizace krajů odpovídá struktuře organizace obce. Mezi orgány, které jsou uvedeny v zákoně o krajích, patří:

- Zastupitelství kraje
- Rada kraje
- Hejtmán kraje
- Krajský úřad
- Zvláštní orgán kraje

Zastupitelstvo kraje je nejvyšší orgán kraje v rámci samostatné působnosti a ve věcech přenesené působnosti jedná jen na základě zákona. Počet členů zastupitelstva se odvíjí od počtu obyvatel kraje, a to k 1. lednu roku, ve kterém se konají volby. Zastupitelstvo předkládá návrhy zákonů Poslanecké sněmovně; předkládá návrhy Ústavnímu soudu na zrušení právních předpisů, pokud jsou dle zastupitelstva v rozporu se zákonem; vydává obecně závazné vyhlášky kraje; volí a odvolává hejtmana, náměstka (náměstky) hejtmana a další členy kraje; koordinuje rozvoj územního obvodu; volí zástupce kraje do regionálních rad regionů soudružnosti; zřizuje a ruší výbory, volí a odvolává jejich předsedy a členy; schvaluje rozpočet, závěrečný účet a účetní rozvahu kraje; zřizuje příspěvkové organizace a organizační složky kraje; rozhoduje o založení a zrušení právnických osob. Působnost zastupitelstva je vykonávána na zasedání, které se musí konat minimálně jednou za tři měsíce a musí zde být více jak polovina všech členů zastupitelstva, aby bylo usnášeníschopné. Pokud je zastupitelstvo rozpuštěno, vykonává své pravomoci rada kraje nebo hejtman kraje.

Rada kraje je výkonným orgánem v rámci samostatné působnosti kraje a zodpovídá se zastupitelstvu. Rada může rozhodovat v případě přenesené působnosti pouze v případech, kdy tak stanoví zákon. Rada se skládá z hejtmana, náměstka (náměstků) hejtmana a dalších členů, kteří jsou voleni z řad zastupitelstva. Pokud má kraj počet obyvatel do 600 000 je počet členů rady 9 a pro kraje, které mají počet obyvatel nad 600 000, je to 11 členů rady. Mezi výkonné činnosti rady patří vydávání nařízení kraje; zabezpečování hospodaření kraje; zřizování a rušení komisí rady; stanovení počtu zaměstnanců kraje zařazených do krajského úřadu; zkoumání opatření, která přijala krajský úřad v rámci samostatné působnosti; jmenování a odvolání vedoucích odborů krajského úřadu; rozhoduje o vybraných právních jednáních kraje; rozhoduje ve věcech kraje, jako jediného společníka obchodní společnosti. Pokud nebyly vyhrazeny zastupitelstvem další záležitosti kraje nebo si je zastupitelstvo samo nevyhradilo, tak rada zastupitelstva zabezpečuje záležitosti, které patří do samostatné působnosti.

Hejtmán kraje je volen zastupitelstvem spolu s jeho náměstkem (náměstky) a zodpovídá se tomuto orgánu. Hejtmán kraje musí být občanem České republiky. Rada kraje může hejtmánovi ukládat úkoly, ale pouze v rozsahu jeho působnosti. Mezi činnosti hejtmana patří svolávání a řízení zasedání zastupitelstva a rady; s náměstkem podepisuje právní předpisy kraje; jmenuje a odvolává ředitele po předchozím souhlasu ministra vnitra, zřizuje pro výkon přenesené působnosti zvláštní orgány, stanovuje dle zvláštního předpisu plat řediteli a ukládá mu úkoly, odpovídá za včasné objednání přezkoumání hospodaření kraje za uplynulý rok, zřizuje pro výkon přenesené působnosti zvláštní orgány; odpovídá za informování občanů o činnosti kraje; pokud jsou mu v samostatné nebo přenesené působnosti svěřeny úkoly zastupitelstvem radou nebo zákonem, tak je vykonává; plní obdobné úkoly jako statutární orgán zaměstnavatele podle zvláštních předpisů vůči uvolněným členům zastupitelstva a řediteli a zastupuje kraj navenek. Hlavní rozdíl oproti starostovi obce je v tom, že hejtmán nestojí v čele krajského úřadu.

Krajský úřad je členěn na odbory a oddělení, je tvořen ředitelem krajského úřadu, který stojí v čele a zaměstnanci kraje. Ředitel krajského úřadu musí být zaměstnancem kraje a nesmí být členem zastupitelstva obce, poslancem a senátorem Parlamentu České republiky a nesmí vykonávat funkci v politických stranách a hnutích. Je zodpovědný za plnění úkolů, které byly úřadu svěřeny a za plnění svých úkolů se zodpovídá hejtmanovi kraje. Krajskému úřadu podává úkoly k výkonu zastupitelstvo nebo rada kraje. Krajský úřad vykonává přenesenou působnost, kromě záležitostí náležejících zastupitelstvu, radě nebo zvláštním orgánům kraje. Mezi hlavní činnosti kraje patří přezkoumávání rozhodnutí vydané orgány; poskytuje odbornou a metodickou pomoc obcím; projednává přestupky podle zákona; zařizuje koordinaci výstavby a provozu informačního systému propojeného s informačním systémem veřejné správy; kontroluje výkon přenesené působnosti obcí; zřizuje funkci koordinátora pro romské záležitosti a vykonává další působnosti, které mu svěří zákon.

Zvláštní orgány jsou zřizovány hejtmanem v zákonem stanovených případech, které mají na starost výkon přenesené působnosti. V hlavní funkci tohoto orgánu může být buď osoba se zvláštní odbornou způsobilostí v dané oblasti, kterou bude vykonávat nebo hejtman kraje, a to na základě určení zákonem. Mezi zvláštní orgány kraje patří Bezpečnostní rada kraje a v jejím čele stojí hejtman a Povodňová komise kraje.

V České republice máme celkem 14 krajů:

Hlavní město Praha

Středočeský kraj - se sídlem v Praze

Jihočeský kraj - se sídlem v Českých Budějovicích

Plzeňský kraj - se sídlem v Plzni

Karlovarský kraj - se sídlem v Karlových Varech

Ústecký kraj - se sídlem v Ústí nad Labem

Liberecký kraj - se sídlem v Liberci

Královéhradecký kraj - se sídlem v Hradci Králové

Pardubický kraj - se sídlem v Pardubicích

Kraj vysočina - se sídlem v Jihlavě

Jihomoravský kraj - se sídlem v Brně

Olomoucký kraj - se sídlem v Olomouci

Moravskoslezský kraj - se sídlem v Ostravě

Zlínský kraj - se sídlem ve Zlíně

Mapa krajů

V Tabulce je uveden údaj o počtu obyvatel stanovený ke dni 1.1.2020

Kraj	Počet obyvatel/ Pořadí v krajích	Rozloha v km ² / Pořadí v krajích	Hustota zalidnění (obyv/km ²)/ Pořadí v krajích
Hlavní město Praha	1 324 277/ 2.	496/ 14.	2 670/ 1.
Jihočeský kraj	644 083/ 6.	10 058/ 2.	64/ 14.
Jihomoravský kraj	1 191 989/ 4.	7 188/ 4.	165/ 3.
Karlovarský kraj	294 664/ 14.	3 314/ 12.	90/ 11.
Královéhradecký kraj	551 547/ 10.	4 759/ 9.	116/ 9.
Kraj Vysočina	509 813/ 12.	6 796/ 5.	75/ 13.
Liberecký kraj	443 690/ 13.	3 163/ 13.	140/ 6.
Moravskoslezský kraj	1 200 539/ 3.	5 554/ 6.	216/ 2.
Olomoucký kraj	632 015/ 7.	5 267/ 8.	120/ 8.
Pardubický kraj	522 662/ 11.	4 519/ 10.	115/ 10.
Plzeňský kraj	589 899/ 8.	7 649/ 3.	77/ 12.
Středočeský kraj	1 385 141/ 1.	10 928/ 1.	127/ 7.
Ústecký kraj	820 965/ 5.	5 339/ 7.	154/ 4.
Zlínský kraj	582 555/ 9.	3 963/ 11.	147/ 5.

Největší počet obyvatel má kraj Středočeský a je i největším krajem na našem území. Nejmenší počet obyvatel je evidován v Karlovarském kraji. Rozlohou na km² je nejmenší Hlavní město Praha, ale zároveň je to kraj s největší hustotou zalidnění. Nejřidší osídlení je v kraji Jihočeském.

Shrnutí

V České republice je základním samosprávným územním celkem obec. Tyto obce lze rozlišovat na obce, městys, město a statutární město. Území, které je definováno prvky, v kterém existuje specifická funkční a související infrastruktura je nazýváno Region. Zákon č. 248/2000 Sb., vymezuje, které regiony je nutno podporovat, aby bylo dosaženo vyváženého rozvoje státu a zachována stabilita země. Tuto problematiku dále řeší regionální politika, která se začala rozvíjet po skončení komunistického režimu a v současné době je významně ovlivňována Evropskou unií. Česká republika se dále dělí na vyšší územně samosprávné celky, kterými jsou kraje. V České republice máme celkem 14 krajů, mezi něž patří Hlavní město Praha, kraj Středočeský, Jihočeský, Plzeňský, Karlovarský, Ústecký, Liberecký, Královehradecký, Pardubický, Vysočina, Jihomoravský, Olomoucký, Moravskoslezský a Zlínský kraj. Rozlohou největším krajem je Středočeský kraj a nejmenší rozlohu má Karlovarský kraj. Mezi orgány, které se podílí na spravování krajů, jsou zastupitelstvo kraje, rada kraje, hejtman kraje, krajský úřad a zvláštní orgán kraje.

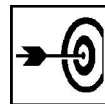
Kontrolní otázky a úkoly:

1. Co je to obec a jakým zákonem je vymezena v Ústavě ČR?
2. Jaké jsou druhy obcí?
3. Jaký je rozdíl mezi pojmy: obec, město a městys?
4. Co je to region?
5. Jaké je rozdělení podporovaných regionů dle zákona?
6. Jak se dělí regiony dle hlediska humánně-geografického?
7. Jaká je zkratka kategorií počtu obyvatel dle Evropské unie?
8. Jaká může být vnitřní struktura regionů?
9. Co je to kraj?
10. Kolik krajů je na našem území?
11. Nakresli si mapu naší země a vyznač zde jednotlivé kraje a jejich sídla.

10 Život ve škole, práva a povinnosti žáků, školní pravidla a normy

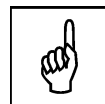
Život ve škole nás učí nejenom se vzdělávat a vychovávat, ale taktéž se zde formuje naše osobnost, získáváme zde vědomosti a učíme se, jak žít ve společnosti a respektovat v ní určitá pravidla. Tato kapitola popisuje jednotlivé aspekty života ve škole, práva a povinnosti žáků, školní pravidla a normy vzdělávacích institucí.

V této kapitole se dozvíte:

- jaké jsou práva a povinnosti žáků,
- jak se tvoří školní pravidla a normy,
- jaké jsou výchovné styly z pohledu pojetí pravidel chování,
- jak by měla být tvořena školní a třídní pravidla školy,
- jaké jsou metody podporující dodržování školních a třídních pravidel.

Klíčová slova: práva žáků, povinnosti žáků, školní pravidla, třídní pravidla, normy školy

10.1 Práva a povinnosti žáků

Dle Školského zákona 561/2004 Sb., jsou v první části podle § 21 - *Práva žáků, studentů a zákonných zástupců dětí a nezletilých žáků*, vymezena jednotlivá práva žáků ve vzdělávacích institucích.

Žáci a studenti mají právo na:

- vzdělávání a školské služby,
- informace o průběhu a výsledcích svého vzdělávání,
- volit a být voleni do školské rady,
- vyjadřovat se ke všem podstatným rozhodnutím týkající se podstatných záležitostí jejich vzdělávání a jejich vyjádřením musí být věnována pozornost odpovídající jejich věku a vývojovému stupni,
- zakládat v rámci školy samosprávné orgány žáků a studentů, volit a být do nich voleni, ředitel školy je povinen se vyjádřením samosprávních orgánů žáků zabývat,
- informace a poradenskou pomoc školy nebo školského poradenského zařízení v záležitostech, které se týkají jejich vzdělávání.

Uvedená práva s výjimkou práva na vzdělávání, školské služby a zakládání samosprávných orgánů žáků mají také zákonní zástupci dětí a nezletilých žáků. Na informace o průběhu a výsledcích vzdělávání mají v případě zletilých žáků a studentů právo také jejich rodiče nebo popřípadě osoby, které vůči zletilým žákům a studentům plní vyživovací povinnosti.

Žáci a studenti jsou povinni:

- docházet řádně do školy nebo školského zařízení a vzdělávat se,
- dodržovat školní a vnitřní řád, předpisy a pokyny školy k ochraně zdraví a bezpečnosti,
- plnit pokyny pedagogických pracovníků škol vydané v souladu s právními předpisy a školním nebo vnitřním řádem.

Zletilí studenti jsou povinni:

- informovat o změně zdravotní způsobilosti, zdravotních obtížích nebo jiných závažných skutečnostech, které by mohly mít vliv na průběh vzdělávání,
- dokládat důvody své nepřítomnosti ve vyučování, které jsou v souladu s podmínkami stanovenými školním řádem,
- oznamovat škole další údaje, které jsou podstatné pro průběh vzdělávání nebo bezpečnosti žáka a studenta a dokládat změny v těchto údajích.

Zákonní zástupci dětí a nezletilých žáků jsou povinni:

- zajistit, aby dítě a žák docházel řádně do školy,
- na vyzvání ředitele školy se osobně dostavit k projednání závažných otázek týkajících se vzdělávání dítěte nebo žáka,
- informovat školu o změně zdravotní způsobilosti, zdravotních obtížích nebo jiných závažných skutečnostech, které ovlivňují řádné vzdělávání žáka,
- dokládat důvody nepřítomnosti žáka ve vyučování, které jsou v souladu s podmínkami stanovenými školním řádem,
- oznamovat škole další údaje, které jsou podstatné pro průběh vzdělávání nebo bezpečnosti žáka a dokládat i změny v těchto údajích.

10.2 Školní pravidla a normy

Ve škole je kázeň žáka vyžadována stanovenými pravidly chování (školní řád, třídní pravidla chování). Tato pravidla jsou důležitým nástrojem pro vytváření kázně ve školním prostředí.

Faktory ovlivňující pravidla chování

Schopnost pochopení a uvědomení si pravidel chování a nutnosti kázně obecně závisí na jednotlivých faktorech. Mezi tyto faktory patří:

- Věk
- Výchova
- Vývoj morálního myšlení

S existencí pravidel chování se setkáváme u všech třech výchovných stylů. Obecně jsou tyto styly výchovy:

- Styl autoritativní
- Styl Demokratický
- Styl Liberální

Autoritativní výchovný styl je v pedagogickém prostředí charakterizován neustálou kontrolou a řízením dítěte. Z hlediska tohoto stylu výchovy jsou pravidla formulována velmi důrazně a dbá se na jejich striktní dodržování.

Demokratický výchovný styl je z pohledu pojetí pravidel chování zaměřen na tvorbu pozitivních formulací a očekávaného chování. Tímto způsobem jsou žáci vedeni k samostatnosti a kreativité.

Liberální výchovný styl je typický nedůsledností, nekonkrétní a nepřímou formulací pravidel. Výchovný model je zde postaven na volnosti a samostatnosti žáka.

10.3 Tvorba školních a třídních pravidel

Děti i dospělí rádi dodržují pravidla, na kterých mohli určitým způsobem participovat. Z tohoto důvodu je důležité, aby se mohli žáci podílet na tvorbě pravidel školy nebo třídy. Při tvorbě společných pravidel dochází zejména ke kooperaci a ke sledování společného cíle, kterého chtějí dosáhnout.

Pravidla chování žáků by měla být:

- formulována jasně a srozumitelně,
- konzultována a tvořena s žáky,

- menšího počtu,
- formulována ve smyslu očekávání,
- neměla by obsahovat negativní formulace ve formě příkazů a zákazů,
- smysluplná pro pedagogy i žáky,
- viditelně umístěná ve třídě,
- důsledně dodržována u všech žáků.

Pravidla žáků by tedy měla být formulována jasně, srozumitelně a konkrétně, aby se v nich dokázal žák přehledně orientovat a dodržovat je. Důležitá je správná formulace těchto pravidel a měla by být konstruována jako pozitivní očekávání. Tento tip formulace žáci přijímají a chápou lépe. Negativně formulovaná pravidla „Nevyrušuj“, „Neběhej po třídě“ jsou žáky přijímána hůře, a také jasně žákovi nenaznačují, co přesně má v rámci omezení dělat. Negativně formulovaná pravidla vynucují určitou slepou poslušnost bez možnosti vést diskusi, a to přispívá ke lhostejnosti možným dopadům svých činů. Důsledkem pak může být výchova jedince, který se nechá manipulovat a přenechává zodpovědnost na druhých. Formulace funkčních pravidel by měla být smysluplná nejen pro pedagogy, ale i pro žáky. Vytvořená pravidla by měla být účelná, která jasně vymezují vhodný a očekávaný typ chování a rozhodně by neměla být vnímána jako samoučelná. Pokud žáci nechápou význam pravidel, vede to k jejich nedodržování.

Mezi metody podporující fungování pravidel ve třídě patří:

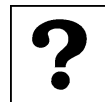
- **Předehrávání hypotetických situací** - ke kterým by mohlo dojít a dohrávání situací, které již nastaly. Tato technika je vhodná obzvláště u mladších žáků, kteří si na základě těchto situací uvědomí, jaký by mohl být dopad jejich nedodržování pravidel ve školním prostředí nebo obecně v životě.
- **Upozornění na nedodržování pravidel** - pokud ponecháme v určitých situacích porušení pravidel bez povšimnutí a v jiných situacích na ně reagujeme, snižuje se důvěryhodnost pedagoga, a to vede k poklesu morálky třídy. Pokud není na nedodržení pravidla upozorněno, stává se tak pravidlo nepodstatné.
- **Správcovství pravidel** - pro dodržování pravidel ve třídě je velmi efektivní nominovat jejich správce, což může být jeden žák nebo skupina žáků, kteří sledují a kontrolují dodržování daného pravidla po určité období. Tito žáci nebo skupiny žáků se mohou měnit v různých intervalech tak, aby každý žák si tuto funkci vyzkoušel a získal tak zodpovědnost za jejich dodržování. Pokud je pravidlo porušeno, měli by správci pravidel tuto situaci vyřešit dle předem domluveného postupu. Postupy řešení jednotlivých situací je vhodné trénovat při předehrávání modelových situací.
- **Oceňování dodržování pravidel** - výchova v pozitivním slova smyslu má velmi dobrý vliv na výchovu žáků. Výchova, která využívá převážně odměn je efektivnější, než výchova, která využívá převážně tresty. Tento způsob výchovy u žáků posiluje očekávané chování a fixuje tato pravidla.

Shrnutí

V kapitole jsou popsána jednotlivá práva žáků, která jim podle Školského zákona č. 561/2004 Sb. náleží. V další části kapitoly jsou popsány povinnosti žáků, které musí plnit v rámci vzdělávacích institucí a jsou stanoveny dle Školského zákona. Ve škole žák musí dodržovat určitá školní pravidla a normy, které jsou stanoveny ve školních řádech a nebo v třídních pravidlech chování. Jednotlivá pravidla chování by měla být formulována srozumitelně, smysluplně a měla by být důsledně dodržována, aby je žáci respektovali. Na tvorbě školních pravidel a norem často participují i žáci, zejména v případě třídních pravidel chování. Existují určité metody, které podporují fungování pravidel třídy, mezi které patří např. předehrávání hypotetických situací, upozornění na nedodržování pravidel, správcovství pravidel a oceňování dodržování pravidel a jiné. Odborníci doporučují, aby žáci na tvorbě pravidel chování participovali, protože je zde velká predikce toho, že žáci budou dodržovat a respektovat. Fungování vzdělávacích institucí tak vychází ze Školského zákona, školního řádu, případně i z třídních pravidel chování.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Který zákon upravuje práva a povinnosti žáků?
2. Jaké jsou práva žáků ve škole?
3. Jaké jsou povinnosti žáků ve škole?
4. Jaké jsou faktory ovlivňující dodržování pravidel chování?
5. Jaké je základní dělení výchovných stylů a jejich charakteristika v pojetí dodržování pravidel?

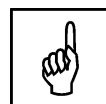
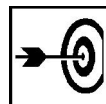
11 Význam žákovské samosprávy

Česká republika je demokratickým státem, který je založený na svobodné volbě občanů. Výchovně vzdělávací proces je zaměřen nejen na výchovu vzdělaného jedince, ale zejména občana, který si je vědom vlastní identity a hodnoty. Je kladen důraz na samostatnost, kritické myšlení a zejména potřebu participovat na politickém dění ve vlastním státě a aktivně se účastnit jeho rozvoje. Jedním ze základních prvků, jak můžeme v žácích podnítit toto cítění, jsou právě žákovské samosprávy.

V této kapitole se dozvíte:

- co je to participace žáků,
- jaký je význam žákovské samosprávy,
- proč a jak pracovat se žákovskými parlamenty,
- jaké jsou problémy s aktivní participací žáků na školách.

Klíčová slova: demokracie, demokratický proces, participace žáků, žákovská samospráva, žákovské parlamenty

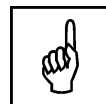
11.1 Participace žáků

Jako první je třeba vymezit pojem participace. Participací rozumíme účast, podíl či zapojení. Jistým předpokladem pro realizaci participace se staly dokumenty Valného shromáždění Organizace spojených národů zvláště tedy Všeobecná deklarace lidských práv (1948) a Deklarace práv dítěte (1959). Pro školní prostředí je pak velmi důležitá Úmluva o právech dítěte (1989). Díky této úmluvě se smluvní státy zavázaly dodržovat práva dětí, mezi které patří i právo svobodného projevu, možnost se vyjadřovat k věcem, které se ho týkají či vytváření vhodných podmínek pro život dětí.

V českých kruzích není participace novým tématem. Již na počátku 20. století (zhruba ve 20. - 30. letech) se tato problematika vyskytuje v rámci reformní pedagogiky a to v kontextu žákovských samospráv. Od té doby prošla žákovská participace různými proměnami.

Vedle klasického slovního spojení participace žáků uvádí Vidláková (2007), že se v zahraniční literatuře setkáváme i s dalšími pojmy, které bývají někdy používány jako synonyma a to **involvement** či **engagement** neboli zapojení a dále **consultation** - konzultování. Dalším důležitým pojmem, který Vidláková (2007) uvádí je **pupil voice**, který je definován jako individuální či kolektivní iniciativy žáků, při kterých mohou vyjadřovat své názory, které se týkají školního života.

Participaci žáků ve školství řeší stát České republiky prostřednictvím kurikulárních dokumentů, kde se začleňuje pomocí klíčových kompetencí, zejména tedy v občanských kompetencích. Tyto kompetence jsou formulovány v jednotlivých rámcově-vzdělávacích programech.

11.2 Formy participace žáků

Forem, kterými se můžou žáci zapojit do výchovně vzdělávacího procesu je mnoho. Nejjednodušší variantou participace může být dle Vidlákové (2007) například:

- účast žáků na školním vzdělávání, tj. školní docházce,
- účast žáků v procesech výuky,
- účast žáků v procesech rozhodování.

Jako další model Vidláková (2007) ve svém článku upravila od R. Harta (1997) a to do následujících osmi bodů, které se vztahují k prostředí školy:

7. **Manipulativní participace**

V rámci této participace jsou žáci informováni jen částečně. Uplatňován je zejména názor dospělých.

8. **Dekorativní participace**

Ačkoli se žáci aktivně podílejí na aktivitách, tak jim plně nerozumí a zpravidla do nich příliš nezasahují.

9. **Formální participace**

Žáci nebo jejich zvolení zástupci se účastní různých aktivit či projektů, ale ty jsou ve skutečnosti v režii dospělých.

10. **Dospělými stanovená participace s informacemi**

Žáci aktivitám rozumí, ví, k čemu vedou a proč by se jich měli účastnit. Dospělí na jejich názory reagují, ale sami o věcech rozhodují.

11. **Dospělými stanovená participace s informacemi a konzultacemi**

Aktivita jsou navrženy a řízené dospělými a zároveň jsou konzultovány s žáky. Je zde ohled brán na všechny. Rozhodnutí provádějí dospělí, zohledňují přitom názory žáků.

12. **Participace iniciovaná dospělými s rozhodováním sdílenými s žáky**

Oblasti jsou předem dány dospělými, ale žáci se podílejí na rozhodování. Přihlíží se na jejich názory a žáci se účastní i rozhodování.

13. **Iniciovaná a řízená žáky**

Žáky tvořena a řízená participace, v níž dospělí hrají podpůrnou roli.

14. **Žáky iniciovaná participace s rozhodnutími sdílenými spolu s dospělými**

Žáky vytvořena participace, v jejímž rámci je dospělým nabídnuta možnost spoluúčasti a spolurozhodování.

Formy žákovské participace podle K. Dürra (upraveno podle Vidláková 2007) jsou:

1. **Formální struktury**

Formální žákovská tělesa. U nás jsou jimi třídní a školní samosprávy typu žákovský parlament.

2. **Otevřená participace**

Základem je více či méně formální uskupení, které vzniká velmi často spontánně v souvislosti řešení aktuálních problémů.

3. **Participace za účelem vyřešení konkrétního problému**

např. medializace problému na veřejnosti nebo uvnitř školy prostřednictvím zvolených mluvčích.

4. **Participace za účelem realizace konkrétního žákovského/školního projektu**

Je zaměřena pouze na určitý projekt, často v kontextu klíčových otázek učebních procesů.

5. **Simulovaná participace**

Prostřednictvím her si žáci mohou vyzkoušet demokratické prvky rozhodování, např. simulace voleb.

Participace žáků je velmi rozmanité téma, na které je potřeba pohlížet z několika úhlů pohledu. Práce se žáky a formy participace, které se nám nabízí jsou velmi rozsáhlé. Přesto je v našich poměrech nejvíce využívána již zmiňovaná forma a to žákovské parlamenty.

11.2.1 Žákovské parlamenty

Jak již jsem zmínila, tak nejčastěji využívanou formou participace je žákovský parlament. Díky této školní instituci se žáci mohou podílet na výchovně vzdělávacím procesu, chodu školy, akcích... Avšak stále záleží i na vedení školy, jaké pravomoci vloží do rukou žákovského parlamentu.

Žákovská participace je jedním ze základních projevů demokratické školy. Hlavním úkolem je prolomit pasivitu, se kterou se potýká velké množství učitelů ze stran žáků. Díky možnosti ovlivnit chod školy a možnosti se prakticky zapojit do základních procesů demokracie je velký předpoklad, že se žáci nebudou v budoucnu obracet k politickému dění ve vlastním státě.

Velmi důležitým prvkem je motivace nejen žáků, ale i učitelů. Forma motivace může být různá např. celoškolní projekt, možnost výhry, příspěvku na sportovní aktivity, rozšíření vybavení pro školy... z každé třídy by pak měli být do školního parlamentu zvoleni zástupci. Je již na pováženou zdali volit zástupce již od prvních tříd nebo třeba od druhého stupně. Velmi dobré zkušenosti jsou se zástupci, kteří jsou voleni od čtvrtých až pátých tříd. Volby do žákovského parlamentu by se měly konat na začátku školního roku přičemž je ideální, aby z každé třídy byli zvoleni dva zástupci.

Stejně jako volba jednotlivých zástupců je i důležitá volba programu a definice cílů. Ty jsou poté předkládány vedení školy. Je velmi dobré pracovat s těmito návrhy s největší opatrností. Ačkoli se žáci ve své budoucnosti jistě setkají s neúspěchem, tak v tomto raném období je třeba podnítit jejich chuť pracovat a účastnit se. Je tedy velmi nevhodné vracet žákům jejich návrhy s nevhodnými poznámkami a zamítavým postojem. Samozřejmě pokud žáci předloží nereálný návrh, tak je to převážně chyba učitele, který se účastní porad žákovského parlamentu a měl by alespoň z minimální míry na žáky dohlížet.

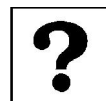
Je třeba žáky vést důkladně a trpělivě, aby se naučili nejen participovat na chodu školy, ale také vzájemné spolupráci, která mnohdy může nést i různé neshody. Od tohoto je tam potom učitel, aby žákům naznačil správnou cestu a aby měla jednání žákovských parlamentů kladný výsledek a ohlasy.

Shrnutí

Žákovská participace je jedním ze základních a velmi důležitých pilířů demokratické společnosti. Dodržování práv žáků je zakotveno v několika důležitých dokumentech. Nejčastější formou participace na školách v České republice jsou žákovské parlamenty. Dovolují žákům ovlivňovat a hlavně se podílet na fungování školy. Jejich tvorba a funkčnost je závislá nejen na motivaci žáků, učitelů ale také vedení školy, kteří jsou nezbytným článkem pro fungování této instituce. Žáci musí mít pocit, že žákovský parlament má své opodstatnění. Je třeba aby učitelé i vedení školy slyšelo hlasy žáků a měli chuť s nimi komunikovat a diskutovat nad jejich názory. Je samozřejmé, že i žákovský parlament se musí řídit jistými pravidly, bez kterých by demokracie nefungovala.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaké dokumenty upravují práva dětí?
2. Co je to participace?
3. Jaké formy participace žáků na chodu školy znáte?
4. Co je to školní parlament a jak funguje?
5. Vyjmenujte alespoň tři důvody, proč jsou žákovské samosprávy důležité

12 Význam vzdělání

Význam vzdělání je v životě člověka nezastupitelným aspektem. Člověk se v průběhu života stále učí, vzdělává a formuje. K tomuto učení se slouží v naší zemi vzdělávací instituce, které mají svou strukturu. Další vzdělávání probíhá i neformální formou, která probíhá prakticky celý život. V následující kapitole bude popsána ucelená struktura vzdělávání v České republice a možnosti dalšího vzdělávání.

Průvodce studiem

V této kapitole se dozvíte:

- co je to vzdělání,
- co je to vzdělávání,
- co je to vzdělatelnost,
- jaký význam má vzdělání v našem životě,
- jaké jsou druhy vzdělávání,
- jaké jsou metody vzdělávání,
- jaká je základní struktura školské vzdělávací soustavy,
- jaké je preprimární vzdělávání v naší zemi,
- jaké je primární vzdělávání v České republice,
- jaké je sekundární vzdělávání v naší zemi,
- jaké je terciární vzdělávání na našem území,
- co je to celoživotní vzdělávání.

Klíčová slova: vzdělání, vzdělávání, vzdělatelnost, formální vzdělávání, neformální vzdělávání, informální vzdělávání, struktura vzdělávání, ISCED, preprimární vzdělávání, primární vzdělávání, sekundární vzdělávání, terciární vzdělávání, celoživotní vzdělávání.

Vzdělání

Vzdělání je soustava vědeckých, technických, intelektuálních a praktických dovedností, tvoření morálních rysů a osobitých zájmů. Je to výsledek procesů, které se zaměřují na utváření osobnosti. Úroveň těchto výsledků je otevřený systém, který je neustále obnovován, rozšiřován a prohlubován. Vzdělání je součástí kognitivního vybavení osobnosti a schopnosti zodpovědně zvládat osobní život. Pojem vzdělání je používán nejen pro vzdělání jako výsledek, ale také pro samotný proces a zahrnuje v sobě i pojem vzdělávání. Vzdělání jako předpoklad výkonu složité práce se v ekonomickém měřítku projevuje tím, že je vyšší růst produktivity práce. Vzdělání se stává stále vyšší strategickou součástí, protože na ní čím dál více závisí ekonomická výkonnost a konkurenceschopnost každé země. Vzdělání má význam pro univerzální lidské hodnoty, má vliv na rodinný život, výchovu dětí a kvalitu nové populace, ovlivňuje společenskou i politickou sféru. Vzdělání má zásadní význam pro rozvoj lidské osobnosti, kvality života, umožňuje člověku samostatně a tvořivě myslet.

Vzdělávání

Pojem vzdělávání je dlouhodobý proces, který celkově formuje osobnost člověka a pomáhá mu přizpůsobovat se prostředí. Tento pojem je velmi podobný pojmu učení a rozdíl mezi nimi je v tom, že vzdělávání je pouze učení záměrné. Toto záměrné učení se novým věcem probíhá na základě vlastní vůle a ze svého vnitřního popudu. Vzdělávání tedy probíhá záměrně, naproti tomu učení je někdy i nezáměrné a nevědomé, jako například učení ze zkušenosti, nápodobou a podmiňováním.

Vzdělavatelnost

Člověk je za vzdělavatelného považován asi od třetího roku života, kdy začíná k okolnímu světu přistupovat prostřednictvím svého myšlení. Od této doby můžeme člověka vzdělávat po celý jeho život. S přibývajícím věkem rostou intelektuální a poznávací schopnosti na základě získávání životních zkušeností. V průběhu života dochází k určitým změnám v psychických funkcích spojených s učením a mění se funkce (zapamatování a vybavování) paměti

12.1 Druhy vzdělávání

Rozlišujeme tři základní druhy vzdělávání. Mezi tyto tři pojmy patří formální vzdělávání, neformální vzdělávání a informální vzdělávání.

- **Formální vzdělávání** - je to vzdělávání, které je realizováno v rámci vzdělávacích institucí. Funkce, cíle, obsah, prostředky, způsoby hodnocení jsou definovány a legislativně ukotveny.
- **Neformální vzdělávání** - je to organizované a systematické vzdělávání, které je uskutečňováno mimo formální vzdělávací systém. Toto vzdělávání je organizováno např. kulturními institucemi, nadacemi, atd. a poskytuje vzdělávání pro jednotlivé skupiny populace (děti, dospělí) ve vybraných typech a formách a je organizováno různými institucemi.
- **Informální vzdělávání** - je to celoživotní proces získávání znalostí, osvojování si postojů na základě zkušeností v průběhu života, z kontaktů s ostatními lidmi a z prostředí.

12.2 Metody vzdělávání

Mezi faktory, které ovlivňují volbu metod při vzdělávání, jsou:

- **Cíle učení**
 - Vědomosti, schopnosti, dovednosti, postoje a hodnoty
 - Předmět a obsah
 - Specifický předmět a požadavky podniku, interdisciplinární těžkosti
- **Lidské faktory**
 - Lektoři, účastníci, prostředí
- **Časové a materiální faktory**
 - Čas, finance, vzdělávací zařízení
- **Principy učení**
 - Motivace, aktivní zapojení, zpětná vazba, individuální přístup, přenos poznatků

12.3 Základní struktura školské vzdělávací soustavy

Vzdělávací soustava v České republice se skládá z několika stupňů vzdělávání. Toto vzdělávání je zde bezplatné a zpoplatněny jsou v naší zemi pouze soukromé školy. Školní docházka je povinná pouze na základní škole. Absolvováním posledního devátého ročníku (případně 10. ročníku) má občan České republiky ukončené povinné vzdělání. Další vzdělávání na dalších stupních je rozhodnutím každého občana. Podle Mezinárodní standardní klasifikace, která má zkratku ISCED (International Standard Classification of Education) a je členěna na jednotlivé stupně (ISCED 0 – ISCED 8).

ISCED 0 - Vzdělávání v raném věku - Mateřská škola, je preprimární vzdělávání, povinné předškolní vzdělávání je od 5 let (od školního roku 2017/2018).

ISCED 1 - Primární vzdělávání - povinné vzdělávání na 1. stupni základní školy

ISCED 2 - Nižší sekundární vzdělávání - povinné vzdělávání na 2.stupni základní školy

ISCED 3 - Vyšší sekundární vzdělávání - nepovinné vzdělávání na středních školách nebo konzervatořích

ISCED 4 - Postsekundární vzdělávání - nástavbové studium, zkrácené studium s výučním listem, zkrácené studium s maturitní zkouškou, ukončené maturitou nebo výučním listem

ISCED 5 - Terciární vzdělávání, krátký cyklus - Vyšší odborné školy, podmínkou studia na tomto stupni vzdělání je úspěšné složení maturitní zkoušky

ISCED 6 - Bakalářský nebo ekvivalentní stupeň - toto studium navazuje na vysokoškolské vzdělání ukončení státní závěrečnou zkouškou.

ISCED 7- Magisterský nebo ekvivalentní stupeň

ISCED 8 - Doktorský nebo ekvivalentní stupeň

Česká republika dle Českého statistického úřadu patří k zemím s vysokým podílem středoškolských studentů. Podíl lidí ve věkové skupině 15 až 74 let, kteří dosáhli vysokoškolského byl v roce 2017 - 20 %. V roce byl tento podíl o 7,9 % nižší (12,1 %). Největší podíl vysokoškolsky vzdělaných osob je v Praze (více než 38 %). Nejméně formálně vzdělané obyvatelstvo je v Karlovarském a Ústeckém kraji.

Podíl vysokoškolsky vzdělaných z celkového počtu osob ve věku 15 a více let z roku 2017 (v %)

12.4 Preprimární vzdělávání

Institucionální péče o malé děti má v naší zemi dlouholetou tradici. Děti, které jsou starší než 3 roky velmi často navštěvují předškolní vzdělávání, i když není pro ně povinností. Děti, které dosáhly pátého roku mají povinné předškolní vzdělávání od školního roku 2017/2018. Předškolní vzdělávání je v legislativě České republiky upravováno v zákoně 564/2004 Sb. - *zákon o předškolním, základním, středním, vyšší odborném a jiném vzdělávání*. Předškolní vzdělávání probíhá v mateřských školách, které jsou určeny pro děti od 3 do 6 let a nebo děti starší 6 let, které mají odklad povinné školní docházky. Také mohou mateřskou školu navštěvovat děti mladší 3 let, které dosáhly věku 2 let. Pro děti, které dosáhly k 31. srpnu před daným školním rokem alespoň 5 let (včetně 6letých s odkladem povinné školní docházky) je předškolní vzdělávání povinné. Obec je povinna zajistit toto vzdělávání v mateřské škole a kromě toho je obec povinna zajistit předškolní vzdělávání dětem, které k tomuto datu dovrší alespoň 3 roky, pokud o to rodiče požádají (pro 3leté děti však vzdělávání není ani povinné, ani bezplatné).

12.5 Primární vzdělávání

Základní vzdělávání zahrnuje primární a nižší sekundární vzdělávání a trvá 9 let. Tato doba odpovídá 9 letům povinné školní docházky, což je obvykle od 6 do 15 let věku žáka. Žák získává základní vzdělání úspěšným ukončením základního vzdělávacího programu. Převážná většina populace, asi 90 % žáků nabývá základního vzdělání se strukturou:

- 1. stupeň - primární úroveň -> zahrnuje 1.-5. ročník
- 2. stupeň - nižší sekundární úroveň -> zahrnuje 6.-9. ročník

Pro zápis do školy jsou stanoveny spádové školy, ale rodiče si mohou vybrat i jinou vzdělávací instituci pro své dítě. Zřizovatelem škol jsou zejména obce nebo svazky obcí. Základní školy mohou být soukromé i církevní a tvoří do 10 % všech základních škol. Žáci, kteří budou pro základní vzdělávání potřebovat podporu v podobě např. asistenta pedagoga jsou dle školského zákona definovány jako žáci se speciálními vzdělávacími potřebami. Více jak 12 % žáků ukončuje základní vzdělání na nižším stupni osmiletých a šestiletých gymnázií a malý počet žáků na nižším stupni osmiletých tanečních konzervatoří. Na tyto školy se mohou žáci dostat na základě přijímacího řízení (na šestiletá, osmiletá gymnázia) a talentových zkoušek (na taneční konzervatoře).

Na základní škole jsou žáci v průběhu celého akademického roku pravidelně zkoušeni ústní formou, didaktickými testy a v jednotlivých výchovách pak na základě fyzických, uměleckých a jiných dovedností. Hodnocení jsou většinou známkami na škále od 1 (výborný), 2 (chvalitebný), 3 (dobrý), 4 (dostatečný) do 5 (nedostatečný), a to v průběhu celého akademického roku. Tento akademický rok je rozdělen na dvě pololetí (první a druhé). Na základě získaných známek jsou každé pololetí vystavena žákům vysvědčení, která informují o celkovém průběhu vzdělávání žáků. Na vysvědčení jsou jednotlivé předměty oznámkovány dle dosažených výsledků žáků, chování žáků je pak hodnoceno na škále od 1 (velmi dobré), 2 (uspokojivé) do 3 (neuspokojivé). Celkové hodnocení těchto výsledků je pak shrnuto v celkovém hodnocení, které je buď 1 - prospěl(a) s vyznamenáním, 2 - prospěl(a), 3 - neprospěl(a). Pokud žák neprospěl nebo nemohl být hodnocen, např. na základě absence, musí tento žák dělat opravné zkoušky z daného předmětu. Pokud tyto zkoušky nezvládne splnit, musí opakovat celý ročník. Na každém stupni základní školy může žák propadnout pouze jednou. Osoby, které absolvovaly devět let povinné školní docházky, ale základní vzdělání nedosáhly, mohou tento stupeň vzdělání získat v příslušných kurzech.

Obecné cíle primárního vzdělávání

Základní vzdělávání vede k tomu, aby si žáci osvojili určité strategie učení a na základě nich byli motivováni k celoživotnímu učení. Žáci se mají učit tvořivě myslet a řešit přiměřené problémy; komunikovat a spolupracovat; chránit své fyzické i duševní zdraví, vytvořené hodnoty a životní prostředí; učit se ohleduplnosti a tolerantnosti k jiným lidem; poznávat své schopnosti a reálné možnosti a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi.

Další a podrobnější cíle jsou dány v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání, které jsou platné pro vzdělávání na základní škole i na nižším stupni víceletých gymnázií.

Mezinárodní šetření

Česká republika se účastní řady mezinárodních šetření, v kterých jsou zkoumáni žáci vybraných tříd základní školy. Tato šetření jsou důležitá pro další rozvoj vzdělávání v daných oblastech a dávají zpětnou vazbu o tom, jak si naši žáci vedou na mezinárodní úrovni.

Naše země se účastní těchto mezinárodních šetření:

- **PISA** - *Programme for International Student Assessment* - toto zkoumání je považováno za největší a nejdůležitější mezinárodní šetření v oblasti měření výsledků vzdělávání. Tento výzkum zjišťuje úroveň gramotnosti patnáctiletých žáků, kteří jsou v posledním ročníku základního vzdělávání.

- **PIRLS** - *Progress in International Reading Literacy* - toto šetření se provádí u žáků 4. ročníku základních škol v oblasti čtenářské gramotnosti a probíhá každých pět let.
- **TIMSS** - *Trends in International Mathematics and Science Study* - tento výzkum zjišťuje úroveň znalostí a dovedností žáků 4. a/nebo 8. ročníku základní školy v matematice a v přírodovědných předmětech. Výzkumná šetření probíhají každé 4 roky.
- **ICILS** - *International Computer and International Literacy Study* - cílem výzkumného šetření je získat přehled o dovednostech žáků v oblasti počítačové a informační gramotnosti, testování jsou žáci 8. ročníku základních škol a odpovídající ročníky víceletých gymnázií.

Zajímavost: Česká republika se účastní i výzkumného šetření TALIS (*Teaching and Learning International Survey*) a je prvním mezinárodním výzkumem, ve kterém jsou učitelé a ředitelé dotazováni na prostředí ve škole, kde probíhá výuka a na podmínky, v kterých učitelé a ředitelé pracují. Tento druh šetření představuje zpětnou vazbu, která slouží ke zlepšení podmínek učitelů a zvýšení spokojenosti při vykonávání jejich profese. Výzkum poprvé proběhl v roce 2008 a dále probíhá v pětiletém cyklu.

12.6 Vyšší sekundární vzdělávání

Vyšší sekundární vzdělávání probíhá v České republice převážně na středních školách a na konzervatořích.

Střední školy poskytují zejména vyšší sekundární vzdělávání, které je buď všeobecné nebo odborné. Odborné vzdělávání je v naší zemi více zastoupeno. Na střední školu nastupuje žák na základě úspěšného dokončení základního vzdělávání. Programy jsou dvouleté až čtyřleté. V České republice je většina středních škol státních a pouze nízké procento je zastoupeno soukromými nebo církevními školami. O Rámcovém vzdělávání středních škol rozhoduje Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy.

Úspěšným ukončením příslušného vzdělávacího programu středních škol se dosahuje těchto stupňů vzdělání:

- Střední vzdělání s maturitní zkouškou
- Střední vzdělání s výučním listem
- Středí vzdělání

Střední vzdělání s maturitní zkouškou je ukončeno státní maturitou, střední vzdělání s výučním listem a střední vzdělání je ukončeno závěrečnou zkouškou.

Další možností pro rozšiřující vzdělání pro žáky, kteří dosáhli je možnost získání další kvalifikace v podobě:

- nástavbového studia ukončené maturitní zkouškou
- zkráceného studia pro získání středního vzdělání s maturitní zkouškou
- zkrácené studium pro získání středního vzdělání s výučním listem

Žák získá střední vzdělání s maturitou:

- úspěšným absolvováním šestiletého nebo osmiletého programu na gymnáziu
- úspěšným absolvováním čtyřletého programu na gymnáziu
- nadstavbovým nebo zkráceným studiem

Pouze absolventi se středním vzděláním zakončeným maturitní zkouškou mohou pokračovat na další stupeň vzdělávání (Terciární úroveň vzdělávání).

Konzervatoře poskytují umělecké vzdělávání v šestiletém nebo osmiletém programu. Na základě talentových zkoušek jsou žáci přijímáni na jednotlivé obory na konzervatořích. Vzdělávání se zde ukončuje absolutoriem, žák získává vyšší odborné vzdělání v konzervatoři a získává titul „diplomovaný specialista“ a za jménem je mu psána zkratka Dis. Žák má možnost složit maturitní zkoušku a získat střední vzdělání s maturitou.

Obecné cíle středního vzdělávání podle Školského zákona rozvíjí vědomosti, dovednosti, postoje, hodnoty a schopnosti získané v základním vzdělávání, které jsou důležité pro osobní rozvoj. Toto vzdělávání má vybavit žáky klíčovými kompetencemi na úrovni, kterou předpokládá střední vzdělání a taktéž má připravovat žáky k celoživotnímu učení, občanskému, profesnímu i osobnímu uplatnění. Na konzervatořích jsou pak žáci vybavováni uměleckými, umělecko-pedagogickými činnostmi v oborech hudba, tanec, zpěv a hudebně-dramatické umění.

12.7 Terciární vzdělávání

Toto vzdělávání se v naší zemi dělí na vzdělávání vysokoškolské a vyšší odborné. Na základě dosaženého středního vzdělání s maturitou a splněním požadavků přijímacího řízení se může uchazeč dostat na příslušný obor terciárního vzdělávání. Terciární vzdělávání je upravováno podle Zákona č. 111/1998 Sb. *Zákon o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách)*.

Vysoké školy jsou veřejné, státní a soukromé a člení se na univerzitní a neuniverzitní. Vysokoškolské vzdělávání se uskutečňuje na nejvyšším stupni vzdělávací soustavy vysokých školách a má tři základní struktury:

- **Bakalářský studijní program** zakončený státní závěrečnou zkouškou (délka - 3-4 roky)
- **Magisterský studijní program** v délce 1-3 roky (navazující na bakalářský studijní program) nebo 4-6 let (nenavazující na bakalářský studijní program)
- **Doktorský studijní program** (délka 3-4 roky)

Vysokoškolské studium může mít formu prezenční nebo distanční, kdy student prezenčního studia navštěvuje přednášky, cvičení nebo semináře v průběhu týdne a distanční forma studia je vyučována v blocích. Studium se uskutečňuje podle studijního plánu v rámci akreditovaného studijního programu. Tuto akreditaci uděluje Národní akreditační úřad pro vysoké školství. Studium se ukončuje řádně v případě:

- **Bakalářského studijního programu** - státní závěrečnou zkouškou a obhajobou bakalářské práce, student získá absolvováním tohoto programu titul bakalář, který je zapisován zkratkou Bc. a je psán před jménem.
- **Magisterského studijního programu** - státní závěrečnou zkouškou a obhajobou diplomové práce, student získá absolvováním tohoto programu titul magister nebo inženýr. Titul magister je zapisován zkratkou Mgr. a titul inženýr se zapisuje zkratkou Ing. Obě zkratky jsou psány před jménem.
- **Doktorského studijního programu** - státní závěrečnou zkouškou a obhajobou disertační práce, student získává absolvováním tohoto programu titul doktor, který je zapisován zkratkou Ph.D. a je psán za jménem.

Vyšší odborné vzdělávání se získává na vyšší odborné škole. Tyto školy jsou veřejné, státní, soukromé nebo církevní. Podmínkou přijetí na tento typ škol je střední vzdělání s maturitou a úspěšné vykonání přijímacích zkoušek. Toto vzdělávání má formu denní, večerní, dálkovou, distanční nebo kombinovanou. Vzdělávací program je stanoven na základě kladného stanoviska Akreditační komise pro vyšší odborné vzdělávání a uděluje ho Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Studium se ukončuje absolutoriem, které se skládá ze zkoušky z odborných předmětů, zkoušky z cizího jazyka a obhajoby absolventské práce. Student získává vysvědčení o absolutoriu a je označován jako diplomovaný specialista (Dis.). Další pokračování do navazujícího magisterského programu není možné.

Obecné cíle vysokých škol je nabídnout studentům odpovídající odbornou kvalifikaci, připravenost studenta na výzkumnou činnost, přispívat k rozvoji občanské společnosti, rozvíjet mezinárodní a evropskou spolupráci, podílet se na celoživotním učení a praktickou přípravu studenta. **Vyšší odborné vzdělávání** má prohlubovat znalosti, dovednosti, které student získal v průběhu

středního vzdělávání, poskytuje zejména praktickou přípravu na profesní život a taktéž poskytuje všeobecné i odborné vzdělání.

12.8 Celoživotní vzdělávání

Význam celoživotního vzdělávání je častým tématem ve společenské diskuzi, protože se dlouhodobě ukazuje, že potřeba vzdělávání a sebevzdělávání nekončí ani po primárním, sekundárním či terciárním vzdělávání. Tyto stupně vzdělávání jsou spíše přípravou na celoživotní proces učení se. Vzhledem ke světovým i evropským trendům je často poukazováno na flexibilitu pracovníků, která lze dosáhnout za předpokladu ochoty vzdělávat se a realizovat se, a proto tento proces učení se nikdy nekončí. Celoživotní učení zahrnuje formální, neformální vzdělávání a informální učení. **Formální vzdělávání** je realizováno ve vzdělávacích institucích, zejména tedy ve školách, kde jsou vymezeny obsahy, cíle funkce, organizační formy a způsoby hodnocení právními předpisy. **Neformální vzdělávání** se zaměřuje na získání vědomostí, dovedností a kompetencí, které mohou zlepšovat jedincovo pracovní i společenské uplatnění, ale nevede k získání žádného stupně vzdělání. Příkladem tohoto vzdělávání může být organizovaná volnočasová aktivita, kurz cizích jazyků, rekvalifikační kurzy, krátkodobé školení nebo přednášky. **Informální učení** se liší na rozdíl od předchozích dvou vzdělávání se tím, že je neorganizované, nesystematické a institucionálně nekoordinované. Toto učení je procesem získávání vědomostí, osvojování si dovedností a kompetencí v každodenním životě prostřednictvím zkušeností, činností v práci, v rodině i ve volném čase. V 60. a 70. letech 20. století byly formulovány koncepty, mezinárodními organizacemi, které sledovaly cíle především „nového humanismu“, tedy sociálního a kulturního rozvoje společnosti. Tento koncept je postaven na myšlence vzdělávání přístupného všem bez jakékoliv diskriminace. Další koncepty jako „permanentní vzdělávání“, „Learning to be“, „periodické vzdělávání“ přispěly k rozvoji myšlenky celoživotního vzdělávání a daly další impuls k jeho propagaci a realizaci. Současný koncept celoživotního učení pochází z 90. let 20. století a preferuje realistické cíle spojené s programy celoživotního učení zaměřenými na rozvoj lidských zdrojů k potřebám efektivního fungování ekonomiky. Základem tohoto konceptu je problematika odborného vzdělávání a přípravy, k uplatnění v pracovním životě. Snahou tohoto konceptu je zasazení se o to, aby co největší část populace dokončila sekundární vzdělávání, a aby tak zůstali ve škole nejméně do 17-18 let.

V roce 2006 byly Evropskou unií vymezeny tyto klíčové schopnosti pro celoživotní učení:

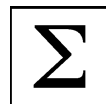
- Komunikace v mateřském jazyce
- Komunikace v cizích jazycích
- Matematická schopnost a základní schopnosti v oblasti vědy a technologií
- Schopnost práce s digitálními technologiemi
- Schopnost učit se
- Sociální a občanské schopnosti zahrnující osobní, mezilidské a mezikulturní schopnosti
- Smysl pro iniciativu a podnikavost
- Kulturní povědomí a vyjádření

V České republice je celoživotní vzdělávání upraveno dle § 60 zákona č. 111/1998 Sb., *o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů*. Toto vzdělávání probíhá na univerzitách po celé České republice, kdy jednotlivé fakulty otevírají své programy, kurzy a on-line poradenství. Do těchto programů se lze přihlásit na základě splnění dílčích podmínek, které si stanovuje každá fakulta sama. Prostřednictvím těchto programů si tak může uchazeč doplnit odbornou kvalifikaci a využít ji v profesním životě nebo získat certifikát o jeho absolvování. V současné době existuje široký výběr programů, které slouží k prohloubení si své kvalifikace, rozšíření si vědomostí v jednotlivých oborech i možnost vzdělávat se v pozdějším věku.

Zajímavost: Na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci bylo v roce 2018 přihlášeno 3111 účastníků, což je o 1323 účastníků více než v roce 2017 a o 2082 účastníků více než v roce 2016.

Historický kontext: Školství v Československu procházelo několika dynamickými proměnami a často bylo ovlivňováno různými ideologickými zásahy (a to nejen v obdobích nesvobody mezi léty 1939-1945 a 1948-1989). Mezi předměty, které byly nejvíce terčem těchto snah, patřila občanská nauka (dnes výchova k občanství) a dějepis. Podrobnosti k tomuto tématu lze nalézt v publikaci Vývoj občanského vzdělávání a etické výchovy v českých zemích (viz seznam literatury).

Shrnutí

Obecně pojem vzdělávání se má v životě člověka nezastupitelnou roli a je důležitým aspektem v jeho existenci. Vzdělávací soustava v České republice se skládá z jednotlivých stupňů vzdělávání, které jsou stanoveny podle Mezinárodní standardní klasifikace a má zkratku ISCED. Stupnice začíná klasifikací ISCED 0 - vzdělávání v raném věku a končí stupněm ISCED 8 - doktorský nebo ekvivalentní stupeň. V České republice je povinná docházka pouze na základní škole a posledním ročníkem je 9. třída, další stupně vzdělávání již povinné nejsou a záleží tak na dobrovolnosti jedince, zda chce ve vzdělávání pokračovat. Naše země se v rámci primárního vzdělávání účastní řady mezinárodních šetření v jednotlivých oblastech vzdělávání, jako jsou čtenářská, přírodovědná, matematická, počítačová a informační gramotnost. Vyšší sekundární vzdělávání probíhá na středních školách nebo konzervatořích a na základě úspěšného dokončení lze pokračovat dále na vyšší stupeň vzdělávání ISCED 5. Pokud jedinec splní určitá kritéria, může pokračovat ve vysokoškolském a vyšším odborném vzdělávání, které se obecně nazývá terciární vzdělávání. Na vysokých školách je možné studovat bakalářské, magisterské a doktorské studijní programy a v rámci vyšších odborných škol prohlubovat odborné znalosti ve zvolených oborech. Další kategorií vzdělávání je celoživotní vzdělávání, které se může jedinec rozhodnout absolvovat kdykoliv a na základě splněných dílčích podmínek přihlášení může prohlubovat své vědomosti a znalosti ve vybraných programech, kurzech a on-line poradenstvích.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaký význam má vzdělání v životě člověka?
2. Jaké jsou formy vzdělávání?
3. Co znamená zkratka ISCED?
4. Kolik je stupňů vzdělávání v ČR?
5. Jak se jednotlivé stupně vzdělávání nazývají?
6. Kolik stupňů z této klasifikace vzdělávací soustavy obsahuje povinné vzdělávání?

Vysvětlivky k ikonám

Cíle

Na začátku každé kapitoly najdete konkrétně formulované cíle. Jejich prostřednictvím získáte přehled o tom, co budete po nastudování příslušného tematického celku umět, znát, co budete schopni dělat.

Doba potřebná ke studiu

Doba potřebná ke studiu každé kapitoly je pouze orientační. Závisí jednak na vašich znalostech dané problematiky, jednak na vašem zájmu o sdělované téma a samozřejmě na vaší aktuální způsobilosti se učit.

Průvodce studiem

Prostřednictvím této pasáže textu k Vám budeme v roli autorů promlouvat. Povedeme Vás úskalími studované problematiky, navigovat Vás, upozorňovat na důležitá místa v textu. Nabídneme Vám také metodickou pomoc, popř. předložíme důležité informace ke studiu.

Příklad

Takto označená pasáž textu je určena k objasnění nebo konkretizování problematiky na příkladu ze života, praxe, ze společenské reality. Je součástí vysvětlování teoretických pasáží učiva. Snažili jsme se vybrat takové ukázky, údaje, fakta, případy z praxe, abyste teorii nejen lépe pochopili, ale i sami dokázali najít podobné příklady.

Úkol nebo cvičení

Jeho prostřednictvím Vás vybídneme k tomu, abyste na základě studia určité tematiky něco vytvořili, zpracovali, konkrétně uvedli za předpokladu, že už máte jisté znalosti. Takto označený odstavec má převážně aplikační charakter.

Pro zájemce

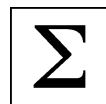
Tato část textu je určena těm z Vás, kteří máte zájem o hlubší studium problematiky, nebo se chcete dozvědět i nějaké zajímavé podrobnosti vztahující se k tématu. Vše co najdete v této pasáži je **nepovinné**, tudíž zcela dobrovolné. Uvedené informace po Vás nebudou požadovány.

Řešení

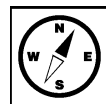
Takto označená pasáž obsahuje řešení (klíč) k některým úkolům. Daný úkol a jeho řešení jsou označeny shodným způsobem.

Shrnutí

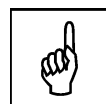
Tato pasáž postihuje **maximálně stručně** to nejdůležitější, o čem konkrétní kapitola pojednává. Má význam pro opakování, aby se Vám informace a klíčové body probírané látky lépe vybavily. Pokud zjistíte, že některému úseku nerozumíte, nebo jste jej dostatečně neprostudovali, vraťte se na příslušnou pasáž v textu.

Kontrolní otázky a úkoly

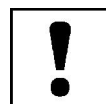
Prověřují, do jaké míry jste učivo pochopili, zapamatovali si podstatné informace a zda je umíte aplikovat. Najdete je na konci každé kapitoly. Jejich prostřednictvím zjistíte, jestli jste splnili formulované cíle. Jsou velice důležité, věnujte jim proto náležitou pozornost. Odpovědi na ně můžete najít ve více nebo méně skryté formě přímo v textu.

Pojmy k zapamatování

Na konci každé kapitoly najdete klíčové pojmy, které byste měli být schopni vysvětlit. Jde o důležité terminologický aparát, který je nezbytné znát. Po prvním prostudování kapitoly si je zkuste sami pro sebe objasnit, vraťte se k nim i při dalším studiu a opakování, dokud si je dostatečně nezafixujete v paměti.

Důležitá pasáž textu

Tato ikona Vás upozorní na to, že studiu této části textu byste měli věnovat zvýšenou pozornost. Měli byste být při studiu maximálně soustředění a koncentrováni.

Literatura

Pod touto ikonou uvádíme literaturu doporučenou ke studiu nebo prameny, z nichž jsme čerpali při psaní této distanční opory.

13 Literatura

- AUGUSTA, Pavel. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. 3. dopl. a ilustr. vyd. Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-06-0.
- BALVÍN, Jaroslav. *Pedagogika, andragogika a multikulturalita*. Praha: Hnutí R v nakl. Radix, 2012. ISBN 978-80-86798-07-3.
- BARTOŠ, Josef, Stanislava KOVÁŘOVÁ a Miloš TRAPL. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: Alda, 1995. ISBN 80-85600-39-0.
- BARTOŠ, Josef, Jindřich SCHULZ a Miloš TRAPL. *Regionální dějiny: pojetí, poslání, metodika*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0865-1.
- BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české. II*. Praha: Paseka, 1992. ISBN 978-80-7185-097-7.
- BĚLINA, Pavel, Jiří KAŠE a Jan KUČERA. *České země v evropských dějinách - 3*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-793-9.
- CAIS, Milan. *Obce a města v České republice: abecední seznam*. 2. dopl. vyd. Praha: Informační a poradenské středisko pro místní kulturu, 1997. Adresáře. ISBN 80-7068-124-1.
- Celoživotní vzdělávání. *Univerzita Palackého v Olomouci* [online]. 2020 [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://www.pdf.upol.cz/uchazec/celozivotni-vzdelavani/>.
- CUHRA, Jaroslav, Jiří ELINGER, Adéla GJURIČOVÁ a Vít SMETANA. *České země v evropských dějinách - 4*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-794-7.
- ČAPKA, František. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. 3., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-7277-000-4.
- Česká republika: Organizace a struktura vzdělávacího systému. *EURYDICE* [online]. 2020 [cit. 2020-04-07]. Dostupné z: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/organisation-education-system-and-its-structure-21_cs.
- Česká školní inspekce ČR - Tematická zpráva - *Participace žáků a studentů na fungování a rozvoji školy*. Česká školní inspekce ČR - Home [online]. Copyright © 2017 Česká školní inspekce [cit. 04.11.2018]. Dostupné z: <https://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-Participace-zaku-a-studentu-na-fu>.
- ČESKO. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. MŠMT, ©2013-2021 [cit. 2020-05-10]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/>.
- ČORNEJOVÁ, Ivana, Tomáš KASPER, Dana KASPEROVÁ, et al. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 2020. ISBN 978-80-7432-985-2.
- Databáze, registry. *Český statistický úřad* [online]. 2020 [cit. 2020-04-22]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-registry>.
- HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí II: Od poloviny 18. století do vzniku České republiky*. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-7168-522-4.
- HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-010-0.
- HUBÁLEK, Tomáš a kol. *Vývoj občanského vzdělávání a etické výchovy v českých zemích*. Praha: Epoque, 2017. 104 stran. Erudica; svazek 32. ISBN 978-80-7557-110-6.
- Informační servis: Státní symboly České republiky. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2020 [cit. 2020-05-10]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/statni-symboly-ceske-republiky.aspx>
- JÍLKOVÁ, Eva a Ivana OLECKÁ. *Kraje v České republice: sociální, ekonomické a politické aspekty*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2011. ISBN 978-80-7455-003-4.
- Kraje, okresy, obce. *Statnisprava.cz* [online]. 2020 [cit. 2020-05-01]. Dostupné z: https://www.statnisprava.cz/rstsp/redakce.nsf/i/kraje_okresy_obce.

MALINA, Jaroslav. *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009. ISBN 978-80-7204-560-0.

Osobnosti českých dějin: 439 nejvýznamnějších českých osobností. 2. vyd. Praha: Fragment, 2014. ISBN 978-80-253-2170-6.

PEČENKA, Marek a Petr LUŇÁK. *Encyklopedie moderní historie*. 3. rozšíř. vyd. Praha: Libri, 1999. ISBN 978-80-85983-95-1.

PETRÁŠ, René. *Cizinci ve vlastní zemi: dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-32-2.

ŘIHÁČEK, Milan. *Státní symboly - jejich použití a jiné formy názorné agitace*. Brno: Okresní kulturní středisko Brno-venkov, 1979.

SITNÁ, Dagmar. *Metody aktivního vyučování: spolupráce žáků ve skupinách*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-246-1.

Slovníček pojmů. Patriotismus.ff.ujep.cz: Patriotismus - nacionalismus - národovectví v českých zemích [online]. 2012 [cit. 2017-08-25]. Dostupné z: <http://patriotismus.ff.ujep.cz/pracovni-listy/25slovnicek-pojmu>.

STANĚK, Antonín. *Formy a prostředky rozvíjení aktivní participace*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2011. ISBN 978-80-7464-053-7.

Státní symboly ČR: Jejich historie a význam. *Ústav práva a právní vědy* [online]. 2020 [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: <https://www.ustavprava.cz/blog/2017/07/statni-symboly-cr-jejich-historie-a-vyznam/>.

ŠEĐOVÁ, Klára, Petr SUCHÁČEK a Martin MAJCÍK. *Kdopak to mluví? Participace žáků ve výukové komunikaci na druhém stupni základní školy*. Časopis Pedagogika ISSN 0031-3815 (Print), ISSN 2336-2189 (Online). Webové prezentace zaměstnanců UK PedF – SIT poskytuje prostor pro Vaše webové prezentace [online]. Dostupné z: <http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=11210&lang=cs>.

Školský zákon. *Zákony.centrum.cz* [online]. 2015 [cit. 2020-05-15]. Dostupné z: <http://zakony.centrum.cz/skolsky-zakon/cast-1-paragraf-21>.

ŠTURMA, Jaroslav a Kamil JANIŠ, ed. *Práva a participace dětí v rodině, ve škole a ve veřejném životě: sborník z pracovního semináře konaného 21. 4. 1999*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. ISBN 80-7041-507-X.

TATÍČEK, Šimon. *České státní svátky*. Ilustroval Lukáš URBÁNEK. V Praze: Albatros, 2020. ISBN 978-80-00-05684-5.

Úmluva o právech dítěte. Edice: Světové dokumenty IX. Ostrava: ARIES, v.o.s.

VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: EPOCH, 2003. ISBN 80-86328-26-0.

VIDLÁKOVÁ, Jitka. *Jak podporovat participaci žáků*. Metodický portál RVP - Modul Články [online]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/1676/JAK-PODPOROVAT-PARTICIPACI-ZAKU.html/>.

Vzdělání. *Český statistický úřad* [online]. 2020 [cit. 2020-03-09]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/1-vzdelavani>.